

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN TÜRK CUMHURİYETLERİYLE TİCARİ İLİŞKİLERİNİN
İYİLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEZAKET GÖGEBAKAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AYTUĞ SÖZÜER

**YALOVA
MAYIS 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN BİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN TÜRK CUMHURİYETLERİYLE TİCARİ İLİŞKİLERİNİN
İYİLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEZAKET GÖGEBAKAN
228124009

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AYTUĞ SÖZÜER

YALOVA
MAYIS 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım “Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleriyle Ticari İlişkilerinin İyileştirilmesi Üzerine Bir Araştırma” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Nezaket GÖGEBAKAN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim süresince bilgi, deneyim ve yönlendirmeleriyle bana her zaman yol gösteren, akademik gelişimime katkı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Aytuğ Sözüer'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, sabır ve anlayışla desteğini esirgemeyen sevgili eşim Abdil Gögebakan'a minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca her daim yanımda oldukları, sevgileri ve destekleriyle bana güç verdikleri için aileme teşekkür ederim.

MAYIS – 2025

Nezaket GÖGEBAKAN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Önemi	2
1.3. Çalışmanın Amacı	2
1.4. Çalışmanın Yöntemi	3
2. TÜRK CUMHURİYETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ	4
2.1. Azerbaycan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı	4
2.1.1. Azerbaycan'ın dış ticareti	7
2.1.2. Türkiye-Azerbaycan ticari ilişkileri	8
2.2. Kazakistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı	11
2.2.1. Kazakistan'ın dış ticareti	14
2.2.2. Türkiye-Kazakistan ticari ilişkileri	15
2.3. Kırgızistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı	17
2.3.1. Kırgızistan'ın dış ticareti	19
2.3.2. Türkiye-Kırgızistan ticari ilişkileri	21
2.4. Özbekistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı	23
2.4.1. Özbekistan'ın dış ticareti	25
2.4.2. Türkiye-Özbekistan ticari ilişkileri	26
2.5. Türkmenistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı	28
2.5.1. Türkmenistan'ın dış ticareti	30
2.5.2. Türkmenistan ile Türkiye'nin ticari ilişkileri	31
2.6. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri	33
2.6. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Teşkilatlar	35
2.6.1. TÜRKSOY (Uluslararası Türk Konseyi Teşkilatı)	35
2.6.2. Türk Devletler Teşkilatı	35
2.6.3. TÜRKPA (Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi)	36

2.6.4. Türk Ticaret ve Sanayi Odası.....	36
3. ULUSLARARASI BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLAR	39
3.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Tanımı ve Tarihi	39
3.2. Bölgesel Entegrasyon Teorileri.....	40
3.3. Bölgesel Entegrasyonların Çeşitleri.....	43
3.4. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Etkileri.....	45
3.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlarda Siyasal ve Kültürel Bağlar.....	47
3.6. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar	48
3.6.1. Avrupa Birliği.....	48
3.6.2. USMCA (NAFTA)	51
3.6.3. ASEAN	52
3.6.4. MERCOSUR	54
3.6.5. LAFTA/LAIA.....	54
3.6.6. CARICOM	56
3.6.7. ECOWAS	56
3.6.8. RCEP.....	57
4. LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	59
4.1. Literatür Değerlendirmesi.....	68
5. ARAŞTIRMA	70
5.1. Yöntem	70
5.2. Bulgular	71
5.2.1. Uzman görüşlerinin özetleri	73
5.2.2. Tematik analiz	97
5.3. Değerlendirme	100
6. SONUÇ	104
KAYNAKLAR	109
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AAET	: Asya-Avrupa Ekonomik Topluluğu
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Sınır Testi
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı
CARICOM	: Karayip Topluluğu
CARIFTA	: Karayip Serbest Ticaret Bölgesi
CEPT	: Avrupa Posta ve Telekomünikasyon İdareleri Konferansı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GBT	: Gümrük Birliği Teorisi
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
KAO TEST	: Kao Eşbütünleşme Testi
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
LAIA	: Latin Amerika Entegrasyon Birliği
MERCOSUR	: Güney Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OBOR	: Kuşak ve Yol Girişimi
OATC	: Orta Asya Ticaret Konferansı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
ODGP	: Orta Doğu Gaz Projesi
PARKTA	: Pan-Afrikan Ticaret Anlaşması
SOCAR	: Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyetler Birliği
SSC	: Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SITC	: Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	: Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TS	: Ticaret Saptırıcı
TTSO	: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası
TÜRKPA	: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
TY	: Ticaret Yaratıcı
USMCA	: Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması
WTO	: World Trade Organization

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1. Azerbaycan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler	7
Tablo 2.2. Azerbaycan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024)	10
Tablo 2.3. Kazakistan'ının ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler	14
Tablo 2.4. Kazakistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024).....	16
Tablo 2.5. Kırgızistan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler	20
Tablo 2.6. Kırgızistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024).....	21
Tablo 2.7. Özbekistan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler.....	25
Tablo 2.8. Özbekistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024).....	27
Tablo 2.9. Türkmenistan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler	30
Tablo 2.10. Türkmenistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024).....	32
Tablo 2.11. Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin dış ticareti (2013-2024)	34
Tablo 4.1. Ekonomik ilişkiler üzerine tanımlayıcı makaleler	59
Tablo 4.2. Ekonomik ilişkiler konulu nedensellik analizleri içeren makaleler.....	63
Tablo 5.1. Tematik kodlama sonuçları	97

TÜRKİYE’NİN TÜRK CUMHURİYETLERİYLE TİCARİ İLİŞKİLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerde mevcut durumu tespit etmek ve gelecekte nasıl daha iyi olabileceğine dair bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki tarihsel bağlar ele alınmış, ardından Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetleri kısaca tanıtılmıştır. Devamında, TÜİK verileri doğrultusunda söz konusu ülkelerin genel dış ticaret yapısı analiz edilmiş ve her bir ülkenin Türkiye ile olan ticaret ilişkileri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Araştırma bölümünde ise konuya dair uzman görüşlerine başvurulmuş, bu kapsamda hazırlanan 10 soruluk açık uçlu anket, alanında uzman 11 kişiye uygulanmış ve elde edilen veriler nitel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerin gelişiminde karşılaşılan başlıca sorunların lojistik altyapı eksiklikleri, dijitalleşme düzeyinin yetersizliği, para transfer sistemlerinin sınırlılıkları, demiryolu taşımacılığına yönelik yatırımların yetersizliği ve çifte vergilendirme uygulamaları olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, söz konusu sorunların giderilmesi yönünde yapılacak yapısal reformların ve stratejik yatırımların, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ticari ilişkilerinin daha etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, Dış Ticaret, Ekonomik İş Birlikleri

A RESEARCH ON THE IMPROVEMENT OF TURKEY'S TRADE RELATIONS WITH THE TURKIC REPUBLICS

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the current state of trade relations between Türkiye and the Turkic Republics and to provide an evaluation of how these relations can be improved in the future. The first part of the study addresses the historical ties between Türkiye and the Turkic Republics, followed by a brief introduction of countries such as Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan. Subsequently, based on data from the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), the general foreign trade structures of these countries are analyzed, and their trade relations with Türkiye are examined in detail. In the research section, expert opinions on the subject were sought. To this end, an open-ended questionnaire consisting of 10 questions was administered to 11 field experts, and the collected data were evaluated using qualitative methods. The research findings reveal that the main challenges in the development of trade relations between Türkiye and the Turkic Republics include deficiencies in logistics infrastructure, insufficient levels of digitalization, limitations in money transfer systems, inadequate investments in railway transportation, and issues related to double taxation practices. In this context, it is assessed that structural reforms and strategic investments aimed at addressing these problems would contribute to making trade relations between Türkiye and the Turkic Republics more effective and sustainable.

Keywords: Türkiye, Turkic Republics, Foreign Trade, Economic Partnerships

1. GİRİŞ

Çağımızda ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, yalnızca ticaret hacminin artırılması açısından değil, aynı zamanda siyasi, kültürel ve stratejik alanlarda da etkili sonuçlar doğuran önemli bir unsur haline gelmiştir. Özellikle ortak tarihi, kültürel ve coğrafi bağlara sahip ülkeler arasındaki ticari iş birlikleri, karşılıklı kalkınmayı desteklediği gibi, bölgesel istikrar ve dayanışmanın da temelini oluşturmaktadır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, bu açıdan özel bir konuma sahiptir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkeler, Türkiye açısından hem ekonomik hem de kültürel bakımdan öncelikli ortaklar arasında yer almıştır. Türkiye'nin bu ülkelerle kurduğu ticari ilişkiler, zamanla çeşitlenmiş ve enerji, ulaştırma, inşaat, tarım, sanayi ve hizmet sektörleri başta olmak üzere birçok alanda iş birliği alanı oluşmuştur.

Ancak mevcut ticaret hacimleri ve ekonomik iş birlikleri, sahip olunan potansiyele kıyasla istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun arkasında ticaret altyapısındaki eksiklikler, yetersiz ulaşım bağlantıları, lojistik sorunlar, finansal mekanizmaların sınırlılığı ve ülkeler arası mevzuat uyumsuzlukları gibi çeşitli yapısal etkenler yer almaktadır. Ayrıca, iş dünyasının yaşadığı uygulama kaynaklı zorluklar ve bilgi eksiklikleri de ilişkilerin daha ileri düzeye taşınmasını engellemektedir.

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında var olan ticari ilişkilerin mevcut durumunu analiz etmek, karşılaşılan sorunları çok boyutlu biçimde ortaya koymak ve ilişkilerin daha güçlü, dengeli ve sürdürülebilir hâle gelmesine katkı sağlayacak somut öneriler geliştirmektir. Bu çerçevede, 2013–2024 yılları arasındaki dış ticaret verileri incelenmiş, belirli sektörler özelinde analizler yapılmış ve ilgili uzmanlar ile yapılan görüşmeler aracılığıyla nitel veriler toplanmıştır.

Araştırmada, sadece istatistiksel veriler değil, aynı zamanda sahada faaliyet gösteren uygulayıcıların deneyimleri de değerlendirilmiştir. Bu sayede, karar alıcı kurumlara ve iş dünyasına, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik uygulanabilir stratejiler sunulması hedeflenmiştir.

Araştırmanın temelinde, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticaretini daha etkin hâle getirmesi için politika yapıcılar açısından yol gösterici bilgiler sunmak hedeflenmiştir.

1.1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve dilsel bağlara sahip olduğu Türk Cumhuriyetleri ile yürüttüğü ticari ilişkileri ve bu ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik mevcut durumu çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'nin dış ticaretinde hem stratejik ortaklar hem de bölgesel etki alanını artırmaya yönelik diplomatik girişimlerin merkezinde yer almaktadır. Çalışmada, 2013–2024 yılları arasındaki dış ticaret verileri kullanılarak Türkiye'nin söz konusu ülkelerle olan ticaret hacmi yıllar bazında değerlendirilmiş ve bu hacmin yapısı grafiksel ve tablo formatında ayrıntılı şekilde sunulmuştur. Hem sayısal veriler hem de nitel gözlemlerle desteklenen bu araştırma, ilişkilerin mevcut durumunu ortaya koymakla kalmayıp gelişime açık yönlerini tespit ederek, bu ilişkilerin daha güçlü, dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için öneriler geliştirmeyi hedeflemektedir.

1.2. Çalışmanın Önemi

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler, yalnızca dış ticaret verileriyle sınırlı olmayan; dış politika, enerji güvenliği, lojistik ağlar ve kültürel diplomasiyle de doğrudan bağlantılı çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bu ilişkilerin gelişimi, sadece Türkiye'nin ekonomik çıkarları açısından değil, aynı zamanda Türk dünyasıyla olan bağlarının güçlendirilmesi ve bölgesel etkinliğinin artırılması açısından da stratejik bir önem taşımaktadır.

Ancak mevcut ekonomik ilişkilerin istenilen düzeye ulaşabilmesi için yapısal ve sürdürülebilir bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Bu noktada, taraflar arasında ticari iş birliklerini derinleştirecek yeni stratejilerin belirlenmesi ve mevcut potansiyelin etkin bir şekilde değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Literatürde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimine dair çok boyutlu analizlerin sınırlı olması, bu çalışmayı daha değerli kılmaktadır.

Bu araştırma, yalnızca nicel dış ticaret verilerinin analiziyle değil, aynı zamanda sahada yer alan uzmanlardan elde edilen nitel görüşlerle desteklenmiştir. 11 uzmanla yapılan görüşmeler sonucunda, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik uygulanabilir ve gerçekçi politika önerileri ortaya konmuştur. Bu yönüyle çalışma hem akademik literatüre katkı sağlamakta hem de karar alıcı kurumlar ve politika yapıcılar için yol gösterici bir kaynak işlevi görmektedir.

1.3. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle yürüttüğü ekonomik ilişkilerin mevcut durumunu çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirmek ve bu ilişkilerin daha güçlü, dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik somut öneriler geliştirmektir. Bu kapsamda, Türkiye'nin Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile gerçekleştirdiği dış ticaret, 2013–2024 yılları arasındaki veriler temel alınarak analiz edilmiştir. Üçüncü olarak ise, alanında uzman 11 kişiyle gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla sahadaki uygulamalara ilişkin mevcut sorunlar, iş birliğini kısıtlayan yapısal engeller ve iyileştirme potansiyeli taşıyan alanlar tespit edilmiştir. Bu çok yönlü yaklaşım sayesinde, çalışma yalnızca mevcut durumu analiz etmekle kalmamakta; aynı zamanda gelecek dönem politikalarına katkı sunabilecek, uygulanabilir ve gerçekçi öneriler içeren bütüncül bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme (mülakat) tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı olan Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle olan ticari ilişkilerini iyileştirmek ve bu ilişkilerin daha sürdürülebilir, dengeli ve etkili bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çözüm önerileri geliştirmek doğrultusunda, alanında uzman 11 katılımcıyla yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar; akademisyenler, kamu kurumu temsilcileri ve dış ticaret alanında faaliyet gösteren iş insanlarından oluşmaktadır.

Görüşmeler sırasında katılımcılara 10 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Katılımcıların bir kısmı soruları yazılı olarak yanıtlamayı tercih ederken, diğer kısmıyla sesli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sesli olarak yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış ve ardından metin hâline dönüştürülerek analiz sürecine dâhil edilmiştir.

Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Katılımcı yanıtları, ticaretin önündeki engeller, mevcut iş birliği düzeyi, karşılaşılan yapısal sorunlar ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik fırsatlar gibi temalar altında sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Bu analizler, uygulamada karşılaşılan somut durumları ortaya koyarken, karar alıcılara yönelik politika önerileri geliştirilmesine de katkı sağlamıştır.

2. TÜRK CUMHURİYETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesi, bu ülkelerin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümlerin, siyasi yapılarının ve ekonomik gelişimlerinin iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Türk Cumhuriyetleri olarak adlandırılan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan; ortak dil, din, kültür ve tarih unsurlarıyla Türkiye ile güçlü bir bağa sahiptir. Bu ortaklık, tarih boyunca çeşitli dönemlerde sekteye uğrasa da özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeniden canlanmış ve çok boyutlu bir iş birliğine dönüşmüştür. Siyasi yaklaşmanın da etkisiyle, ekonomik ilişkiler ve dış ticaret alanındaki temaslar hızla artmış, taraflar arasında karşılıklı ticaret hacmi dikkate değer bir düzeye ulaşmıştır (Güzel ve Erol, 2019).

Bu bölümde, söz konusu cumhuriyetlerin bağımsızlık süreciyle başlayan tarihsel gelişimlerine kısaca değinilecek; ardından Türkiye ile bu ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkilerinin oluşum süreci, mevcut yapısı ve gelişim dinamikleri ele alınacaktır. Böylece, Türkiye'nin dış ticaret politikaları açısından Türk Cumhuriyetlerinin neden stratejik bir öneme sahip olduğu ve bu ilişkilerin hangi sosyo-ekonomik temeller üzerine inşa edildiği açıklığa kavuşturulacaktır.

2.1. Azerbaycan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı

Azerbaycan kelimesinin kökeni, "Hazer" adlı bir kavimden gelmekte olup, "Beyegan" ise Farsçadan gelerek memleket veya yurt anlamını ifade etmektedir. Bu iki kelimenin bir araya gelmesi ve zamanla geçirdiği değişimlerle birlikte "Azerbaycan" terimi ortaya çıkmıştır (Bulak, 2016).

Azerbaycan, 28 Mayıs 1918 tarihinde ilk kez Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir. Bu gelişme, Türk tarihinde bir devlet olarak kurulan ilk Azerbaycan Türk devleti olma özelliğini taşımaktadır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti ile yapılan bir anlaşma sonucunda ülkenin güvenliğini Osmanlı'nın sağlamasıyla güçlenmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi sonrasında Bakü'den çekilmek zorunda kalması, İngilizlerin ülkeye müdahalesine zemin hazırlamıştır. 1919 yılında İngilizler Azerbaycan'ı işgal ederek doğal kaynaklarını sömürmeye başlamışlardır. Bu süreç, Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'ı işgal etmesiyle son bulmuş ve 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeniden yapılandırılmıştır (Bünyatov, t.y.).

1922 yılında Sovyetler Birliği, diğer adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, kurulmuş ve 1991 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Azerbaycan Cumhuriyeti, bu birliğin içinde yer almış ve 1920’de ülkede Askeri Komünizm politikası uygulanmaya başlanmıştır (Mecidov ve Altan, 2008).

Sovyetler Birliği’nin yönetiminde Lenin’in vefatının ardından Stalin göreve gelmiştir. Stalin döneminde, Sovyetler Birliği ekonomik olarak güçlenmeye başlamış ve 1928 yılında beş yıl sürecek Kalkınma Planları devreye alınmıştır. Bu süreçte Azerbaycan’a tarımsal bir yönetim sistemi olan kolhoz (toplu çiftlik) sistemi getirilmiştir. Sovyetler Birliği, Rus olmayan milletleri asimile etme yollarını aramış ve bu hedef doğrultusunda Rus dilinin öğretilmesini zorunlu hale getirmiştir. Azerbaycan’da 1920 yılından itibaren önce ülkenin kendi ana dili okutulurken, daha sonra Rus dili mecburi bir dil olarak eğitim sistemine dahil edilmiştir (Akifoğlu, 2017).

1920-1930 yılları arasında Sovyetler Birliği’nin lideri Stalin, Kollektifleşme sistemini yürürlüğe koymuştur. Bu sistem kapsamında Azerbaycan’da hayvancılık ve arıcılık gibi sektörler sosyalleştirilmiş, buna karşı çıkanlara çeşitli ceza yöntemleri uygulanmıştır. Ayrıca, halka, tarımsal alanlarını kiraya vermek yasaklanmış ve fazla tahılı olan kişilerden yüksek vergi alınmıştır. Bu uygulamalar, yerel halkın ekonomik bağımsızlığını kısıtlayarak Sovyet yönetiminin kontrolünü pekiştirmeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak, Azerbaycan’ın tarihi, zengin kültürel ve etnik yapısının yanı sıra, ulusal kimliğinin oluşumunu etkileyen birçok siyasi ve ekonomik dönüşüm ile şekillenmiştir. Bu süreç hem yerel hem de uluslararası dinamiklerin etkisi altında gelişmiş ve Azerbaycan’ı günümüzdeki haline getirmiştir.

Azerbaycan halkına ve diğer Müslüman ülkelere karşı yapılan protestolar sırasında camiler yıkılmış ve din adamları hain olarak adlandırılmıştır (Öztay, 2022).

Stalin döneminde, 1936 yılında başlayan bir kimlik değişikliği süreci, halkın kimliğindeki Türk ibaresinin "Azeri" olarak değiştirilmesiyle devam etmiştir. Bu süreç, Sovyetler Birliği’nin diğer ülkelerin dillerini ve dinlerini kendine göre dönüştürme çabalarının bir parçasıydı. 11 Mayıs 1939’da alfabe değişikliği süreci başlamış ve Azerbaycan 1940 yılına kadar Kiril alfabesine tamamen geçmiştir. Eğitim alanında Rus okulları, Azerbaycan okullarına göre daha kaliteli bir eğitim sunduğu iddiasıyla, Azerbaycanlıların çocuklarını Rus okullarına göndermeleri teşvik edilmiştir. Böylece, Rus okullarına yazılan Azerbaycanlı çocuklara Rus kültürü benimsetilerek, bu çocukların Rus gibi yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Şahin, 2020).

Azerbaycan’ın tarım sektöründe 1937 yılında gerçekleştirilen Kolektifleştirme, ülkedeki tarım üretiminin büyük bir kısmını devlet kontrolüne almış ve tarımsal üretimde önemli değişiklikler

yaratmıştır. Kolektifleştirme süreci, Sovyetler Birliği'nin tarım politikaları çerçevesinde hayata geçirilmiş, böylece Azerbaycan'ın tarımsal kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu durum, ülkenin ekonomik yapısını da derinden etkilemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Azerbaycan toprakları stratejik bir öneme sahip olmuştur. Savaş sırasında, özellikle 1941'den itibaren Azerbaycan'ın zengin yer altı kaynakları, Sovyetler Birliği'nin savaş sanayisinin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmıştır. Azerbaycan, 1941 yılında 26,1 ton, 1942 yılında 15,9 ton, 1943'te 12,3-ton ve 1944 yılında 11,8 ton petrol üretmiştir. Bu petrol üretimi, Sovyetler Birliği'nin benzin ihtiyacının yüzde 85-90'ını ve petrol ihtiyacının yüzde 70-75'ini karşılamıştır. Böylece, Azerbaycan, savaşın zorluklarına rağmen Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askeri gücünü destekleyen önemli bir aktör haline gelmiştir (Mecidov ve Altan, 2008).

1980'li yıllara gelindiğinde ise Sovyetler Birliği, ekonomik zorluklar yaşamaya başlamış ve bu durum, Azerbaycan'daki siyasi ve sosyal dinamikleri etkilemiştir. 20 Ocak 1988'de, Azerbaycan'ın Karabağ şehri Ermenistan tarafından saldırıya uğramıştır. Bu saldırılar, Azerbaycan halkında büyük bir infial yaratmış ve tarihsel olarak "Kara Yanvar" veya "Kanlı Yanvar" olarak adlandırılan bir döneme yol açmıştır. Bu olay, Azerbaycanlıların bağımsızlık arzusunu artırmış ve halkın sesi yükselmeye başlamıştır. Ermenistan'ın saldırılarının ardından, Azerbaycan Komünist Partisi'nin liderliği büyük bir baskı altına girmiş ve bu durum, ülkede geniş çaplı bir halk ayaklanmasına sebep olmuştur.

Halkın tepkisi üzerine, Azerbaycan Komünist Partisi'nin başındaki lider ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve yerine Ebulfez Elçibey'in liderliğindeki Muttalibov gelmiştir. Bu süreç, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesini daha da güçlendirmiştir. Nihayetinde, 30 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık ilanı, Azerbaycan'ın ulusal kimliğini ve egemenliğini pekiştirmiş, tarih sahnesinde yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiştir (Elma, 2015).

Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ilk Cumhurbaşkanı Mutallibov, göreve yeni başlamışken 26 Şubat 1992 tarihinde Ermenistan tarafından gerçekleştirilen Hocalı katliamı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu katliam, birçok Azerbaycanlının hayatını kaybetmesine sebep olmuş ve Mutallibov'un olay karşısındaki sessizliği halkın tepkisini artırarak geniş çaplı bir ayaklanmaya yol açmıştır.

Halkın tepkisi üzerine, Mutallibov istifa etmek zorunda kalmıştır. 7 Haziran 1992'de yapılan seçimlerde Ebulfeyz Elçibey, Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Elçibey'in başkanlık

dönemi, ülke içinde yaşanan sorunların artmasına, özellikle toprak kayıplarına neden olmuştur. Bu durum, Elçibey'in Bakü'den ayrılmasına ve siyasi belirsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Nihayetinde, 1993 yılında Haydar Aliyev, boşalan Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiş ve ülkenin yönetiminde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir (Sancak, 2019).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü olup, nüfusu 10 milyondan fazladır. Ülkede ana konuşulan dil Azerbaycan Türkçesi'dir; Rusça ise ikinci dil olarak yaygındır. Azerbaycan'ın dini İslam'dır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, başbakanı ise Ali Asadov'dur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 86.600 km²'dir. Ülke, yeraltı kaynakları bakımından zengin bir konuma sahiptir. Azerbaycan, batıda Gürcistan ve Ermenistan, kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Türkiye ve güneyde İran ile komşudur. Ayrıca, Hazar Denizi'ne kıyısı olan Türk Cumhuriyetleri arasında yer almaktadır (T. C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Batı ülkelerinin dikkatini petrol yataklarıyla çekmeyi başarmıştır. Uluslararası şirketler, Azerbaycan ile "Azeri" ve "Çırac" adındaki petrol yatakları hakkında anlaşmalar yapmak için sıraya girmiştir. 1992 yılında SOCAR, bu projeden %30 hisse almıştır. Azerbaycan tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olan "Asrın Anlaşması" ise, Rusya'nın Lukoil şirketinin SOCAR'ın petrolünün %10'una talip olmasıyla başlamıştır. Görüşmeler sonucunda bu %10'luk petrol Rusya'ya verilmiştir. 20 Eylül 1994 tarihinde, Konsorsiyum ile SOCAR arasında gerçekleştirilen ve üç yıl süren müzakerelerin ardından Azeri-Çırac-Güneşli petrol rezervlerinin dünya pazarına kazandırılmasını sağlayan anlaşma "Asrın Anlaşması" olarak adlandırılmıştır (Aras, 2006).

2.1.1. Azerbaycan'ın dış ticareti

Tablo 2.1. Azerbaycan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler

Yıl	1.Ülke	Tic. Hacmi, (ABD doları)	2.Ülke	Tic. Hacmi, (ABD doları)	3.Ülke	Tic. Hacmi, (ABD doları)
2020	İtalya	4,569,094	Türkiye	4,159,954	Rusya	2,669,710
2021	İtalya	9,663,393	Türkiye	4,661,800	Rusya	2,994,068
2022	İtalya	18,121,092	Türkiye	5,841,968	Hindistan	1,662,624
2023	İtalya	15,686,826	Türkiye	7,650,552	Rusya	4,302,920

Kaynak: Trademap, 2025

Azerbaycan'ın 2020-2023 dönemi dış ticaret verileri, ülkenin ekonomik yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır. İtalya, bu yıllarda Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağı konumundadır. 2020 yılında 4,56 milyar ABD doları olan ticaret hacmi, 2022'de 18,12 milyar ABD doları

seviyesine yükselerek dikkat çekici bir artış göstermiştir. Bu artışta, Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz ihracatının büyük ölçüde İtalya'ya yönlendirilmesi ve Avrupa'nın enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirme çabaları etkili olmuştur.

Türkiye, istikrarlı şekilde Azerbaycan'ın ikinci büyük ticaret ortağıdır. 2020 yılında 4,15 milyar ABD doları olan ticaret hacmi, 2023'te 7,65 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu artışta TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi stratejik projelerin büyük katkısı olmuştur. Türkiye'ye yapılan ihracatta ham petrol ve petrokimya ürünleri, ithalatta ise inşaat malzemeleri ve tarım ürünleri öne çıkmaktadır.

Rusya genellikle üçüncü sırada yer almakla birlikte, 2022 yılında bu konumunu Hindistan'a kaptırmıştır. Azerbaycan'ın Rusya'dan yaptığı buğday, askeri teçhizat ve makine ithalatı önemli bir düzeydedir. 2023 yılında Rusya'ya karşı net ithalatçı konumunda olan Azerbaycan'ın bu ülkeyle ticaret hacmi 4,3 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

Toplam dış ticaret hacmi 2020 yılında 24,5 milyar ABD doları iken, 2022 yılında 52,7 milyar ABD dolarına yükselmiş, 2023 yılında ise 51,2 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. Bu dalgalanmalar, Azerbaycan ekonomisinin enerji ihracatına olan bağımlılığını ve küresel piyasalardaki değişimlere karşı kırılgan yapısını ortaya koymaktadır. Ülkenin enerji dışı sektörlerde ihracatını çeşitlendirmesi, ekonomik istikrar açısından büyük önem taşımaktadır.

2.1.2. Türkiye-Azerbaycan ticari ilişkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti, tarihsel olarak Ermenistan'la pek çok sorunu olmuş ve bu gerilimler özellikle 1905'ten günümüze kadar devam etmiştir. Bu çatışmaların, Azerbaycan topraklarına yönelik Ermeni saldırıları ile sıkça şekillendiği görülmüştür. Hem tarihsel hem kültürel açıdan Azerbaycan'a yakın olan Türkiye, Osmanlı döneminden itibaren Azerbaycan'ın en güçlü destekçilerinden biri olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesindeki zorluklarla mücadelede de önemli bir rol oynamış, Karabağ'ın geri kazanılması için Azerbaycan'a her türlü desteği sağlamıştır. İki ülke arasında bu iş birliğini pekiştiren önemli ticari projeler ise, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) ve Bakü-Tiflis-Kars (BTK) gibi projelerdir (Yılmaz, 2010).

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından bağımsızlığını kazanmıştır, ancak bu süreçte ülke ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. 1996'da yaşadığı yüksek enflasyon oranları, Azerbaycan'ın ekonomik iyileşme çabalarını zorlaştırmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Azerbaycan, ekonomik kalkınmasını destekleyecek çeşitli stratejiler arayışına

girmiştir. Bu dönemde Azerbaycan, her zaman yanında olan Türkiye ile iş birliğini derinleştirerek ekonomik gücünü artırmaya çalışmıştır.

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren başlamıştır. Ancak, iki ülke arasında birçok anlaşma yapılmasına rağmen, bu anlaşmaların bir kısmı çeşitli sebeplerle hayata geçmemiştir. En önemli anlaşmalardan biri, 2 Kasım 1992 tarihinde imzalanan Ticaret ve Ekonomik İş birliği Anlaşmasıdır. Bu anlaşma, iki ülkenin ekonomik iş birliğini geliştirmeyi ve karşılıklı ticaret hacmini artırmayı amaçlamıştır. Anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın birbirlerine en güçlü destek sağlayacak ülkeler olmasını hedeflemiştir (Aslanlı, 2018).

Azerbaycan'ın ekonomisindeki gelişim 1996'dan itibaren hız kazanmıştır. Azerbaycan, ticaret yaptığı ülkeler arasında Rusya, Türkiye, İtalya, İsrail ve Hırvatistan'ı saymaktadır. Ülkenin ihracat yaptığı başlıca ülkeler ise, Rusya, Türkiye ve İtalya'dır. Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalatın başında petrol yer almakta olup, bunu pamuk ve saç levhalar gibi ürünler izlemektedir. Azerbaycan ise Türkiye'ye helikopter, uçak, demir, tıbbi malzemeler ve benzeri ürünler ihraç etmektedir. Türkiye, Azerbaycan ile ticaret açısından önemli bir ortak olmasının yanı sıra, Azerbaycan, Türkiye'nin en önemli ticaret partnerlerinden biri olarak yirminci sırada yer almaktadır (Kolay İhracat, t.y.).

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret, her iki ülkenin de ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu stratejik iş birliği, her iki ülkenin ekonomik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmakta, aynı zamanda bölgesel istikrar ve güvenliği güçlendirmektedir. Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri olmaya devam etmekte ve karşılıklı destekle ticaret hacmini artırmayı hedeflemektedir.

Azerbaycan ile Türkiye arasında ortak bir proje olan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı, Rusya Federasyonu'nun, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey döneminden itibaren bu projeye yönelik ilgisini belirttiği bir çalışmadır. Türkiye ise BTC Boru Hattı'nın kendi topraklarından geçmesini çeşitli sebeplerle savunmuştur. Bu sebeplerden biri, İstanbul Boğazı'ndan geçiş yapan petrol tankerlerinin sayısının çok fazla olması ve özellikle son yıllarda bu sayının %400 oranında artmasıdır. Bu sorunlar göz önüne alındığında, Türkiye'nin toprakları üzerinden geçecek bir boru hattı tercih edilmiştir. Bir dizi görüşme sonucunda BTC Boru Hattı'nın Türkiye'den geçmesine karar verilmiştir (Karaman, 2012).

2005 yılında faaliyete geçirilen bu proje, Azerbaycan'ın petrolünü dünya pazarlarına ulaştırmayı hedeflemektedir. Anlaşma, üç ülke arasında gerçekleşmiştir: Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan (Aslanlı, 2018).

Tablo 2.2. Azerbaycan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış tic. Hacmi (ABD doları)
2013	3.174.497	612.678	23.787.175
2014	3.061.218	482.576	3.543.794
2015	2.092.207	357.093	2.449.300
2016	1.387.886	328.044	1.715.930
2017	1.476.522	384.146	1.860.668
2018	1.701.927	408.428	2.110.355
2019	1.788.397	411.022	2.199.419
2020	2.085.340	410.710	2.496.050
2021	2.342.789	751.290	3.094.079
2022	2.504.423	836.443	3.340.866
2023	2.796.851	1.440.075	4.236.926
2024	3.079.267	1.817.191	4.896.458

Kaynak: TÜİK, 2025

Azerbaycan'ın dış ticaret performansı, özellikle enerji ihracatına dayalı yapısı nedeniyle küresel ekonomik dalgalanmalardan ve enerji fiyatlarındaki değişimlerden doğrudan etkilenmektedir. 2013 yılı itibarıyla 3,17 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşen ihracat, 2016 yılında 1,38 milyar ABD doları seviyesine kadar gerilemiş, ancak sonraki yıllarda istikrarlı bir artış göstererek 2024 yılında 3,08 milyar ABD doları düzeyine ulaşmıştır. Bu toparlanma süreci, enerji fiyatlarında gözlenen görece istikrarın yanı sıra Azerbaycan'ın ihracat pazarlarını çeşitlendirme yönündeki çabalarıyla da ilişkilendirilebilir.

İthalat verilerine bakıldığında, 2013–2018 yılları arasında görece istikrarlı bir seyir izleyen ithalat, 2021 yılından itibaren belirgin bir artış göstermiştir. 2023 yılında ithalat 1,44 milyar ABD doları, 2024 yılında ise 1,82 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Bu artış, Azerbaycan'ın sanayi, teknoloji ve tüketim mallarına yönelik dışa bağımlılığının arttığını ve iç talepteki büyümeyi yansıttığını göstermektedir.

Dış ticaret hacmi açısından değerlendirildiğinde, 2013 yılında 23,79 milyar ABD doları olarak kaydedilen hacmin, 2014 yılında ani bir düşüşle 3,54 milyar ABD doları seviyesine gerilediği görülmektedir. Bu dikkat çekici farkın, muhtemelen 2013 yılı verilerinde petrol ve doğalgaz dışı kalemlerin veya transit ticaretin etkisiyle oluşan olağandışı bir artıştan kaynaklandığı düşünülmektedir. Takip eden yıllarda ise dış ticaret hacmi daha makul ve sürdürülebilir bir seyir

izlemiş, 2024 yılında 4,89 milyar ABD doları ile dönem içerisindeki en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bu artış hem ihracat hem ithalattaki yükselişi yansıtmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın dış ticaret yapısının büyük ölçüde enerji sektörüne bağımlı olduğu ve bu nedenle dış ticaret performansının uluslararası enerji piyasalarındaki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir. Son yıllarda ithalattaki artış ve dış ticaret hacmindeki büyüme, ülkenin ekonomik çeşitlenme çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, sürdürülebilir ekonomik büyüme için dış ticaretin yalnızca enerji ürünlerine dayanmayan, daha dengeli bir yapıya kavuşturulması gerektiği açıktır.

2.2. Kazakistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı

"Kazak" kelimesinin kökeni üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Kazak tarihçisi Akıncanova, "kas" kelimesinin "gerçek", "sak" kelimesinin ise eski bir Türk boyunun adı olduğunu belirtir. Bu bağlamda "Kazak" ifadesi "gerçek Saklar" anlamına gelir. Kazakistan'ın tarihi, derin köklere sahiptir. 1916 yılında, Rus Çarlığı'nın cepheye asker alma girişimi üzerine Kazaklar ayaklanmış, çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Halk, Yedisu bölgesini terk ederek farklı bölgelere göç etmiştir. Bağımsızlık mücadelesi veren Kazak aydınları birçok kurultay düzenlemiştir. Bu dönemin önde gelen isimlerinden Mustafa Çokay, 1917'de Türkistan Muhtariyeti'ni ilan etmiş, ancak bu oluşum 1918'de Bolşeviklerce dağıtılmıştır.

1920-1921 yıllarında yaşanan büyük kıtlıkta yaklaşık bir milyon Kazak hayatını kaybetmiştir. Aynı dönemde Sırderya ve Yedisu vilayetleri Kazakistan'a dahil edilmiş, 1924'te Sovyet yönetimi bölgeyi "Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak adlandırmıştır.

Başkent ilk olarak Orenburg yapılmış, ancak daha sonra şehir Rusya'ya bağlanmış ve başkent Almatı olmuştur (Kara ve Yeşilot, 2011).

Sovyet dönemi boyunca, Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri'ndeki aydınların büyük bir kısmı, %80'i, ölümle cezalandırılmış veya ailelerinden ve topraklarından kopararak sürgün edilmiştir (Başaran, 2017).

1929 yılında Sovyetler Birliği'ne bağlı Kazakistan'da, Müslüman halkın dini yaşamını kısıtlamak amacıyla çeşitli yasalar çıkarılmıştır. Özellikle "Dini Dernekler" yasasının kabulü ile, 1929 sonrasında Güney Kazakistan'da iki yüze yakın cami ve medrese kapatılmış, İslami kurumlara ve ibadetlere karşı ciddi yasaklar getirilmiştir. Bolşevikler, bazı camileri ise farklı amaçlarla kullanmak üzere tahsis etmişlerdir (Kurmanaliyeva, 2020).

Sovyetler Birliği döneminin başlarında, Kazakistan'da kolhoz sistemi uygulanmaya başlanmıştır. 1930 yılı itibarıyla kolhozlaşma, ülkede hızla yayılmıştır. 1929 yılında Kazakistan'da kolhozlaşma oranı %2 civarındayken, 1930'lu yıllarda bu oran %100'e ulaşmıştır. Kolhozlaşma süreci, halkın ekonomik dengesini sarsmış, tarım ve hayvancılıkta ciddi gerilemelere yol açmıştır. Bunun yanı sıra, 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı da bu durumu daha da kötüleştirmiştir. Savaş ncesi Kazakistan'ın nüfusu 6 milyon civarındayken, savaş sırasında bu nüfus bir milyondan fazla azalmıştır. Bunun nedeni, ülkedeki erkeklerin savaşa gitmesiyle birlikte, kadınların %80 oranında kolхозlarda çalışmak zorunda kalmalarıdır (Timor ve diğ., 2018).

Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin parçası olarak geçirdiği bu zorlu süreçlerden sonra, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış ve modern Kazakistan'ın temelleri atılmıştır.

1936 yılında Stalin'in liderliğinde Sovyetler Birliği, yeni bir yönetim sistemi olan "bl yönet" sistemini uygulamaya koymuştur. Bu sistemde, özerk cumhuriyetlerin sınırları belirlenmiş ve tamamı Moskova'ya bağlanmıştır. Kazakistan'da bu dönemde g sayısı artarken, Rusya'dan da önemli bir g hareketi yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'ne bağlı, Rus halkı dışındaki milletlerin soyadları ise zorunlu olarak değişmiştir. Erkekler için soyadının sonuna "-ov", kadınlar için ise "-eva" eklenmiştir (şadihanov, 2006).

1941'de Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesiyle, Sovyetler 'in birçok yeraltı zenginliği ve sanayi tesisi Almanlar tarafından işgal edilmiştir. Bu dönemde Sovyetler, ihtiyaı olan madenleri Kazakistan'daki kaynaklardan sağlamaya başlamıştır (Yiğit, 2001).

Kazakistan'ın Bağımsızlık Süreci ise 1980'lerde, Kazakistan'da Kazak nüfusu Rus nüfusunu geçmeye başlamıştır. Bu demografik değişim, ülkenin bağımsızlık yolunda önemli bir etken olmuştur. Kazakistan Komünist Partisi 1. Sekreteri olan Dinmuhammed Konayev, Kazak halkının haklarını savunmuş ve Kazaklar arasında oldukça sevilen bir lider olmuştur. Konayev'in, zbeklere verilen toprakları geri alması da halkın ona olan desteğini artırmıştır (Karacagil, 2014).

Ancak 1985 yılında, Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Mikhail Gorbaçov göreve başlamış ve "Perestroyka" ve "Glasnost" (yeniden yapılanma ve açıklık) politikaları doğrultusunda reformlar başlatmıştır. Bu süreçte, Kazakistan'da halkın sevdiği ve Kazakların haklarını koruyan Konayev, görevden alınarak yerine Rus asıllı Kolvin atanmıştır. Bu duruma tepki olarak Kazak gençleri sokaklara dökülüp protestolar yapmışlardır. 16 Aralık 1986 tarihinde başlayan ve Kazak halkının özgürlük mücadelesi olarak tarihe geçen bu protestolar,

Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesinin simgelerinden biri olmuştur. Kazak gençlerinin protestoları yalnızca hükümetin değişimine karşı değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'daki nükleer silah üretim bölgelerine de karşıydı. Bu olaylar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasında önemli bir rol oynamıştır (Kara, 2012).

Protestolar, Almatı, Pavlodar, Çımkent ve Cezgankan gibi şehirlerde patlak vermiştir. Sovyet hükümeti bu protestoları hemen bastırmış olsa da Kazakistan ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlık mücadelesine büyük katkı sağlamıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından beş yıl önce bu tür olayların yaşanması, bölgedeki bağımsızlık hareketlerinin hız kazanmasına yol açmıştır (Başaran, 2017).

Sovyetler Birliği'nin sona ermesine yol açan olaylar ise zincirleme bir şekilde gerçekleşmiştir. Polonya'nın Başbakanı Temmuz 1989'da değişmiş ve Tadeusz Mazowiecki komünist olmayan bir lider olarak göreve gelmiştir. Aynı yıl içinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Almanya'nın birleşmesi de Sovyetler Birliği'nin çöküşüne giden süreci hızlandırmıştır (Gündoğdu ve Güler, 2017).

Bu olaylar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasında önemli bir dönüm noktası olmuş ve Kazakistan dahil olmak üzere birçok eski Sovyet cumhuriyeti, bağımsızlıklarına kavuşmuştur.

Kazakistan Cumhuriyeti, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkenin başkenti Almatı olup, yüzölçümü 2.724.900 km²'dir ve nüfusu yaklaşık 20 milyondur. Kazakistan, dünya genelinde yüzölçümü bakımından en büyük dokuzuncu ülkedir. Ülkenin Cumhurbaşkanı Joomart Tokayev'dir. Kazakistan, doğuda Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Karakalpakistan ile, kuzeyde ve batıda ise Rusya ile kara sınırına sahiptir (Uspanova, 2017).

Kazakistan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olarak Nursultan Nazarbayev görev almıştır. Nazarbayev, ulus inşası sürecinde ülkenin içindeki etnik çeşitliliği dikkate alarak daha hassas ve duyarlı politikalar izlemiştir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da yaşayan farklı etnik grupların dışlanmaya başlanması üzerine, 1995 yılında yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Bu Anayasa, Kazakistan'da yaşayan tüm milletlerin dışlanmayacağı ve devletin her bir grubun korunmasını sağlayacağına dair güvenceler getirmiştir (Duman, 2019). Türk Cumhuriyetleri arasında Kazakistan, doğal kaynaklar açısından en zengin ülkelerden biridir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan, kendi petrol rezervlerini kullanmaya başlamış ve petrol üretimi hızla artmıştır. Kazakistan, dünya çapında petrol rezervleri açısından 15. sırada yer almakta olup, ülkenin toplam ihracatının %80'ini petrol ve petrole dayalı ürünler

oluşturmaktadır. Bağımsızlıktan önce, petrol rafinerileri yataklardan uzak bölgelerde kurulduğu için, üretilen petrol büyük ölçüde yurt dışına ihraç edilmekteydi. Bunun yanında, Kazak halkı ihtiyaç duyduğu petrolü genellikle Rusya'dan temin etmekteydi. Kazakistan'ın doğalgaz ve petrol sektörü, yabancı şirketlerin kontrolünde olup, bu şirketler petrol ve doğalgazı düşük fiyatlarla satın alıp, rafine ettikten sonra yüksek fiyatlarla ihraç etmektedirler (Gökbel ve Turganbayeva, 2021).

2.2.1. Kazakistan'ın dış ticareti

Tablo 2.3. Kazakistan'ının ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler

Yıl	1.Ülke	Tic. Hacmi, (ABD doları)	2.Ülke	Tic. Hacmi, (ABD doları)	3.Ülke	Tic. Hacmi, (ABD doları)
2020	Rusya	18,199,667	Çin	15,350,503	İtalya	7,558,832
2021	Rusya	24,624,280	Çin	18,000,963	İtalya	9,675,886
2022	Rusya	26,123,403	Çin	14,036,772	İtalya	14,042,491
2023	Çin	31,530,935	Rusya	25,980,388	İtalya	16,074,761

Kaynak: Trademap, 2025

2020–2023 dönemi incelendiğinde Kazakistan'ın dış ticaret ilişkilerinde özellikle üç ülkenin öne çıktığı görülmektedir: Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve İtalya. Bu dört yıllık süreçte ticaret hacmi açısından en istikrarlı ve yüksek düzeyde ilişkilerin sürdürüldüğü ülke Rusya olmuştur. Hem ithalat hem ihracat kalemlerinde sürekli olarak üst sıralarda yer alan Rusya, Kazakistan'ın en önemli ticaret ortaklarından biri olma konumunu korumuştur. 2020 yılında yaklaşık 18,2 milyar ABD doları olan toplam ticaret hacmi, 2022 yılında 26,1 milyar ABD dolarına ulaşmış; 2023 yılında ise 26 milyar ABD dolarına yakın bir düzeyde seyretmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ekonomik bağların sağlamlığına işaret etmektedir.

Çin ise özellikle 2023 yılında dikkat çekici bir yükseliş göstermiştir. 2020 yılında 15,3 milyar dolar olan toplam ticaret hacmi, 2023 itibarıyla 31,5 milyar dolara ulaşarak, Kazakistan'ın en büyük ticaret ortağı konumuna yükselmiştir. Bu artışta, Çin'den yapılan ithalatın önemli ölçüde artması etkili olmuştur. Çin'in yükselen rolü, Kazakistan'ın Doğu Asya pazarına açılımında stratejik bir ortak olarak önem kazandığını göstermektedir.

İtalya ise özellikle Kazakistan'ın ihracat pazarında ön planda yer almış ve dört yıl boyunca ilk üç ticaret partneri arasında istikrarlı bir şekilde bulunmuştur. 2020 yılında 7,5 milyar ABD doları seviyesinde olan ticaret hacmi, 2022'de 14 milyar ABD dolarının üzerine çıkmış, 2023'te ise 16 milyar ABD dolarına yaklaşmıştır. Bu gelişme, İtalya'nın Avrupa Birliği içinde

Kazakistan ile olan ekonomik ilişkilerdeki rolünün arttığını ve enerji gibi stratejik sektörlerde iş birliğinin güçlendiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Kazakistan'ın dış ticaretinde Rusya, Çin ve İtalya'nın belirleyici aktörler olduğu; bu ülkelerle olan ilişkilerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve jeopolitik temellere dayandığı anlaşılmaktadır. Bu üç ülke, Kazakistan'ın çok yönlü dış ticaret politikasının merkezinde yer almakta ve ülkenin ekonomik yöneliminin izlenmesinde önemli göstergeler sunmaktadır.

2.2.2. Türkiye-Kazakistan ticari ilişkileri

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılına dayanmaktadır. Türkiye, Kazakistan'ın ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olarak bu devletlere her zaman destek olmuştur.

Türkiye'nin Kazakistan'daki ekonomik yatırımları, telekomünikasyon, turizm, petrol ve bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Türk firmaları Kazakistan'da otelcilik ve petrol sektörlerinde faaliyet göstermekte, ayrıca iki ülke arasında dört yüzün üzerinde ortak sermayeli şirket bulunmaktadır.

Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı ihracat arasında makineler, cihazlar, tekstil ürünleri, elektronik eşyalar, plastik mamuller ve inşaat malzemeleri yer alırken, Kazakistan'dan yapılan ithalatın başlıca ürünleri ise petrol, demir ve bakırdır (Kanbolat, 2011).

Türkiye-Kazakistan ekonomik ilişkilerinde Eximbank önemli bir rol oynamaktadır. Eximbank, iki ülke arasındaki ticareti artırmak amacıyla Kazakistan'a orta vadeli 240 milyon ABD doları değerinde kredi sağlamıştır. Türk inşaat firmaları, Kazakistan'da büyük projelere imza atmıştır. Özellikle başkent Nur-Sultan (şimdiki adıyla Astana) şehrinde birçok bina, otel ve kamu yapısı Türk firmaları tarafından inşa edilmiştir. Kazakistan'daki inşaat sektörünün yaklaşık %70'i Türk firmalarına aittir. 1992-2016 yılları arasında Türk inşaat şirketleri, Kazakistan'da 475'in üzerinde projeyi başarıyla tamamlamıştır (Eleuken, 2020).

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ilişkiler, son dönemde “Genişletilmiş Stratejik Ortaklık” seviyesine taşınarak çok boyutlu bir iş birliği çerçevesine oturtulmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Tokayev'in imzaladığı ortak bildiri, yalnızca siyasi değil, ekonomik, kültürel ve hukuki alanlarda da derinleşen bir ilişkiyi yansıtmaktadır.

Tokayev, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 30. yılında, bu bağların stratejik ortaklığa dönüştüğünü ve sağlam bir hukuki altyapıyla desteklendiğini vurgulamıştır. Özellikle

ticari ilişkiler dikkat çekici bir gelişme göstermekte; mevcut ticaret hacmi 5 milyar ABD doları seviyesine ulaşmış ve bu rakamın 10 milyar ABD dolarına çıkarılması hedeflenmektedir.

Kültürel ve insani temaslar ile bölgesel ve küresel örgütlerdeki iş birliği de ilişkilerin önemli boyutları arasında yer almakta, karşılıklı anlayış ve ortak çıkar temelinde ilerlemektedir. İmzalanan hükümetler arası belgeler ise bu iş birliğinin kurumsal zeminini güçlendirmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2022).

Tablo 2.4. Kazakistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024)

Yıl	İhracat	İthalat	Tic. Hacmi, (ABD doları)
2013	1.155.814	1.758.429	2.914.243
2014	1.086.995	1.222.772	2.309.767
2015	882.334	1.115.012	1.997.346
2016	713.825	1.132.309	1.846.134
2017	840.336	1.493.796	2.334.132
2018	790.318	1.601.678	2.391.996
2019	900.144	1.403.956	2.304.100
2020	985.615	1.180.549	2.166.164
2021	1.288.142	1.595.313	2.883.455
2022	1.606.303	3.514.908	5.121.211
2023	2.960.337	3.501.132	6.461.469
2024	3.320.162	3.385.573	6.705.735

Kaynak: TÜİK, 2025

Kazakistan ekonomisi, büyük ölçüde doğal kaynaklara, özellikle petrol, doğalgaz ve maden ürünlerine dayalı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ülkenin dış ticaret performansı, küresel emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara duyarlı olup, bölgesel ekonomik ilişkiler ve jeopolitik gelişmelerden de etkilenmektedir. 2013–2024 dönemine ait dış ticaret verileri incelendiğinde, Kazakistan'ın hem ihracat hem ithalat alanında dalgalı fakat uzun vadede artış eğiliminde bir seyir izlediği görülmektedir.

2013 yılında 1,15 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşen ihracat, 2016 yılında 713 milyon ABD dolarına kadar düşmüş; bu düşüş büyük ölçüde dünya enerji fiyatlarındaki gerilemenin etkisiyle açıklanabilir. Ancak takip eden yıllarda toparlanma sürecine giren ihracat, özellikle 2022 sonrasında dikkat çekici bir artış göstermiştir. 2023 yılında 2,96 milyar ABD dolarına, 2024 yılında ise 3,32 milyar ABD dolarına ulaşarak analiz döneminin en yüksek seviyesine erişmiştir. Bu artış, Kazakistan'ın dış talebi karşılayabilecek üretim kapasitesini artırdığına ve ihracat pazarlarını çeşitlendirdiğine işaret etmektedir.

İthalat verileri incelendiğinde, 2013–2020 yılları arasında görece dengeli bir artış söz konusudur. Ancak 2022 yılında ithalat 3,51 milyar ABD doları gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu artışta, sanayi malları, teknoloji ürünleri ve tüketim mallarına olan talebin artması etkili olmuştur. 2023 ve 2024 yıllarında ithalat yüksek seviyesini korumuş; sırasıyla 3,50 ve 3,38 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Kazakistan ekonomisinin dış kaynaklı girdilere olan yapısal bağımlılığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Bu tarihten itibaren ticaret hacmi yeniden artış göstermiş, 2022 yılında 5,12 milyar ABD doları ile önemli bir sıçrama kaydetmiştir. 2024 yılında ise dış ticaret hacmi 6,71 milyar ABD doları ile analiz döneminin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu artış hem ihracat hem de ithalat kalemlerindeki büyümeye paralel olarak gelişmiştir.

Kazakistan'ın dış ticaret yapısı, doğal kaynaklara dayalı ihracat ile sanayi ve teknoloji ürünlerine yönelik ithalatın ağırlıkta olduğu klasik bir kaynak ekonomisi modelini yansıtmaktadır. 2022 sonrası dönemde ticaret hacminde kaydedilen belirgin artış, küresel enerji fiyatlarındaki yükseliş ve bölgesel ticaret ilişkilerinin güçlenmesiyle açıklanabilir. Bununla birlikte, ithalat bağımlılığının yüksek düzeyde seyretmesi, Kazakistan ekonomisinin sanayileşme ve üretim altyapısını geliştirme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma açısından, ihracatın çeşitlendirilmesi ve yüksek katma değerli ürünlerin payının artırılması önem arz etmektedir.

2.3. Kırgızistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı

Kırgız kelimesinin kökenine bakıldığında, çeşitli tarihsel kaynaklarda farklı açıklamalar yer almaktadır. Çin kaynaklarında, "Kırgız" kelimesi yerine "Ki-Ku" veya "Kie-Ku" gibi terimler kullanıldığı görülmektedir. Kök Türk kaynaklarında ise "Kırkız" olarak geçmektedir. Tibetçe'de ise "Gir-Kız" ifadesi, "Gir" kelimesinin "Kız" anlamına gelmesiyle, "Kız" kelimesinin ise "kırk" anlamını taşıdığı belirtilmektedir (Tekin, 2010).

Kırgızların tarihi çok eski dönemlere dayansa da bu yazıda Kırgızların tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olan 1916'daki "Ürkün" olayından başlayarak, Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasına odaklanılacaktır.

Rus İmparatorluğu'nun Kırgız topraklarına yerleşmesi, Kırgızların ekonomik ve sosyal yaşamlarını derinden etkilemiştir. Ruslar, Kırgızların arazilerinin büyük bir kısmına el koyarak, yerli halkın geçim kaynaklarını tahrip etmişlerdir. Özellikle çiftçilikle geçinen Kırgızlar, su kaynakları ve tarım arazilerinin de Ruslar tarafından kontrol altına alınmasıyla zorluk yaşamaya başlamışlardır. Ayrıca, Ruslar yerleştikleri bölgelere kendi kültürlerini dayatarak, Kırgızları

küçümsemiş ve topraklarından ayrılmalarına neden olmuşlardır. Kırgızların geleneksel dini yaşamlarına müdahale eden Ruslar, içki içmeyi teşvik ederek toplumun manevi değerlerini zayıflatmayı amaçlamışlardır. Bu dönemde Rusların en büyük hedefi, Kırgız topraklarını ele geçirmek ve Kırgızları Ruslaştırmaktı (Dıykanbayeva, 2014).

1930'lu yıllarda ise Sovyetler Birliği, Kırgız halkına yönelik yoğun bir baskı ve şiddet politikası uygulamıştır. Sovyet yönetimi, özellikle Kırgızların özel mülklerine el koymuş ve birçok aydın ve toplum önderini haksız yere öldürmüştür. 1938 yılında 137 kişinin hayatına son verilmiş ve bunlar arasında ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov da bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin baskıları sonucu, Kırgız halkı büyük bir sessizliğe gömülmüştür. 1930'lar ve 1940'lar, Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarının en yoğun olduğu yıllar olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Sovyet yanlısı yazarlardan oluşan bir propaganda makinesi devreye girmiştir ve "Pravda Gazetesi" bu süreçte Kırgızistan'ın en önemli yayın organı olmuştur (Kılıçaslan, 2018).

Stalin'in yönetimi altında, Sovyetler Birliği içinde etnik temizlik politikaları uygulanmış ve birçok halk, yerinden edilmiştir. 1940-1950 yılları arasında, özellikle "repressiya" (baskı) dönemi, Kırgızistan'da büyük bir etnik çeşitlilik yaratmıştır. Stalin, çeşitli Türk kökenli halkları, örneğin Kumuklar, Polonyalılar, Kırım Tatarları, İnguşlar, Balkarlar ve Ahıska Türklerini, Kırgızistan'a sürmüştür. Bu sürgünlerin gerekçesi, bu halkların Almanya ile iş birliği yapmaları olarak öne sürülmüştür. 1944 yılına kadar 120 binin üzerinde insan, Kırgızistan'a yerleştirilmiştir. Stalin'in ölümünden sonra, 1953 yılında yerine geçen Nikita Kruşçev, Stalin'in politikalarına karşı çıkarak, birçok sürgün edilen halkın durumunu iyileştirme yoluna gitmiştir.

1985'te Sovyetler Birliği'nin liderliğine gelen Mihail Gorbaçov, yeni bir politika olan Perestroykayı başlatmıştır. Gorbaçov, geçmişte suçsuz yere cezalandırılan kişilerin dosyalarını yeniden açarak, bu kişilere yapılan zulmü ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu adımlar, Kırgızistan'ın geçmişindeki acı dolu yılların kısmen de olsa yüzeye çıkmasına yol açmıştır. (Altımişova, t.y).

Kırgızistan, Sovyetler Birliği döneminde özerk bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde, ülkenin nüfusunun çoğunluğunu Kırgız Türkleri oluşturmakla birlikte, Özbek Türkleri, Kazak Türkleri, Ruslar, Ukraynalılar ve Almanlar da önemli bir nüfus grubunu oluşturmuştur. Sovyet yönetimi, etnik çeşitliliği bir yandan teşvik ederken, diğer yandan Kırgızistan'da kültürel homojenliği sağlama amacı gütmüştür. Bu dönemde, halk arasında

farklı etnik gruplar arasındaki ilişkiler karmaşık bir hal almış ve Sovyet yönetiminin etkisiyle Rus kültürünün egemenliği artmıştır.

Sovyetler Birliği'nin sona ermesinin ardından, Kırgızistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve bu, ülkede büyük bir toplumsal ve siyasi dönüşüm sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla Kırgızistan bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkenin kendi Parlamentosu 5 Mayıs 1993 tarihinde kabul edilmiştir ve on yıl içinde 850 farklı Anayasa taslağı kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nden ayrılan Kırgızistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev, ülkeyi kalkındırma çabalarına girişmiş ancak bu çabalar yetersiz kalmış ve ülke ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Kırgızistan'ın enflasyonu 1993'te %1200 civarına yükselmiştir. Oysa Askar Akayev, Kırgızistan'ı küçük bir İsviçre'ye dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Ülkenin kendi doğal zenginlikleri konusunda yetersiz olduğu için Rusya'ya her zaman bağımlı kalmıştır. Sovyetler Birliği'nden ayrılan bu ülkeler, hala Rusya'ya bağlı olarak varlıklarını sürdürmektedir. Örneğin, günümüzde birçok Kırgız vatandaşı, kendi ülkelerinde iş imkânı bulamadıkları için Rusya'da yaşamaya devam etmektedir (Kalyev, 2004).

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek, aynı zamanda ülkenin en büyük şehri olup, Oş şehrinden sonra ikinci büyük şehir olarak öne çıkmaktadır. Bişkek'in eski ismi Frunze'dir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev olup, şu anki Cumhurbaşkanı ise Sadır Caparov'dur. Kırgızistan, Orta Asya'nın yüzölçümü bakımından en küçük ülkesi olup, toplam alanı 199.951 km²'dir. Ülke nüfusu ise 6 milyon 900 binden fazladır. Ülkede konuşulan diller Kırgızca ve Rusçadır; Özbek nüfusunun yoğunluğundan dolayı Özbekçe de yaygın olarak kullanılmaktadır. Kırgızistan'ın komşuları Çin, Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'dır. Ülke, %90'lık dağlık bir alana sahip olup, yaşam için kullanılan toprak yalnızca %10 civarındadır. Kırgızistan, denize kıyısı olmayan bir ülke olmasına rağmen Issık Gölü ile ünlüdür. Sovyetler Birliği döneminde madencilik, Kırgızistan'ın ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yer tutmuş ve ülkenin üretim alanları arasında pamuk, altın, cıva ve ceviz gibi ürünler öne çıkmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Kırgızistan, Türk Cumhuriyetleri arasında en fazla reform gerçekleştiren ülkelerden biridir. IMF'den yardım alarak ekonomisine destek sağlamış ve Dünya Ticaret Örgütü'ne de üye olmuştur (İnançlı ve diğ., 2015).

2.3.1. Kırgızistan'ın dış ticareti

Tablo 2.5. Kırgızistan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler

Yıl	1.Ülke	Tic.Hacmi, (ABD doları)	2.Ülke	Tic.Hacmi, (ABD doları)	3.Ülke	Tic.Hacmi, (ABD doları)
2020	Rusya	1,557,582	Çin	780,070	Kazakistan	794,021
2021	Rusya	2,285,409	Çin	1,527,432	Kazakistan	1,059,538
2022	Rusya	3,474,415	Çin	4,130,265	Kazakistan	1,178,902
2023	Çin	6,441,800	Rusya	2,922,691	Kazakistan	1,293,403

Kaynak: Trademap, 2025

2020–2023 dönemi incelendiğinde, Kırgızistan'ın dış ticaretinde belirgin bir yoğunlaşmanın üç ülke etrafında şekillendiği görülmektedir: Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve Kazakistan. Bu dört yıllık süreçte Kırgızistan'ın toplam ithalat ve ihracat verileri incelendiğinde, söz konusu ülkelerin ticaret hacmindeki ağırlığı, ülkenin ekonomik bağımlılık ilişkileri ve bölgesel ticaret yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Rusya Federasyonu, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında Kırgızistan'ın en fazla dış ticaret yaptığı ülke konumunda yer almıştır. 2020 yılında toplam 1,55 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşen ticaret hacmi, 2021 yılında 2,28 milyar ABD doları, 2022 yılında ise 3,47 milyar ABD doları olarak yükselmiştir. Bu artış, iki ülke arasındaki geleneksel ekonomik bağların sürdürülmesiyle birlikte Rusya'nın Kırgızistan ekonomisindeki etkisini pekiştirdiğini göstermektedir. Ancak 2023 yılında Çin'in ticaret hacminde yaşanan ciddi artış ile Rusya ikinci sıraya gerilemiştir.

Çin, 2020 ve 2021 yıllarında Rusya'nın ardından ikinci sırada yer alırken, 2022 yılında yaklaşık 4,13 milyar ABD dolarlık dış ticaret hacmi ile Rusya'ya oldukça yakın bir seviye yakalamıştır. 2023 yılı itibarıyla Çin ile yapılan dış ticaret 6,44 milyar ABD doları seviyesine ulaşarak ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Bu gelişme, Çin'in bölgedeki ekonomik etkisini artırdığını ve Kırgızistan'ın ithalatında olduğu kadar ihracatında da Çin pazarına yöneldiğini ortaya koymaktadır.

Kazakistan ise incelenen tüm yıllarda, Kırgızistan'ın en fazla dış ticaret yaptığı üçüncü ülke konumunda yer almaktadır. 2020 yılında yaklaşık 794 milyon ABD doları olan toplam ticaret hacmi, 2023 yılına gelindiğinde 1,29 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Bu artış, komşuluk ilişkileri ve Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde gelişen ekonomik iş birliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kazakistan ile olan ticaretin istikrarlı bir seyir izlemesi, Kırgızistan'ın Orta Asya içi ekonomik entegrasyonda aktif bir rol üstlendiğini de göstermektedir.

Kırgızistan'ın dış ticareti bölgesel dinamiklerle şekillenmekte olup, Rusya ve Çin gibi büyük ekonomilerle olan ilişkiler ön plandadır. Bununla birlikte, Kazakistan ile olan güçlü ekonomik bağlar, Kırgızistan'ın hem Avrasya bölgesindeki konumunu hem de bölge içi iş birliğine verdiği önemi yansıtmaktadır. Çin'in son yıllarda artan etkisi ise Kırgızistan'ın dış ticaret yapısında olası bir yön değişimine işaret etmekte, ülkenin doğuya doğru daha fazla entegre olduğunu göstermektedir.

2.3.2. Türkiye-Kırgızistan ticari ilişkileri

Türkiye, diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkedir. Hem tarihi, kültürel, dinî ve dilsel bağlar hem de iki ülkenin Türk Cumhuriyeti olmasından dolayı Türkiye ile Kırgızistan arasında yakın ilişkiler mevcuttur. Ticari ilişkilerine bakıldığında, Türk firmalarının Kırgızistan'da aktif bir şekilde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Özellikle başkent Bişkek'te, yemek sektörü ve pazarlama alanlarında Türk işletmeleri öne çıkmaktadır. Türkiye, eğitim sektöründe de Kırgızistan'da önemli çalışmalar yapmaktadır; bunun bir örneği olarak Manas Türk-Kırgız Üniversitesi verilebilir. Bu üniversite, geniş bir yelpazede dersler sunmakta ve çok farklı ülkelerden öğrenci kabul etmektedir. Kırgızistan, Türkiye'den genellikle gıda ürünleri, makineler ve tekstil ürünleri almakta, Türkiye ise Kırgızistan'dan hayvansal ürünler, pamuk ve ceviz gibi tarımsal ürünleri ithal etmektedir (Dikkaya, 1999).

İki ülke arasında toplamda 22 anlaşma imzalanmıştır ve bu anlaşmaların amacı ticareti artırmak ve ekonomilere katkı sağlamaktır. En önemli anlaşmalardan biri, 23 Aralık 1991'de Kırgızistan'ın bağımsızlığından hemen sonra imzalanan Ekonomik ve Ticari Anlaşmadır. Türkiye ve Kırgızistan arasında, hava hizmetleri konusunda da bir protokol imzalanmış, 1999 yılında ise Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığını Engellemeye yönelik bir anlaşma yürürlüğe girmiştir. 2008 yılında ise “Uzun Vadeli Ekonomik İş Birliği Programı İcra Planı” imzalanmıştır (Köylü, 2019).

Tablo 2.6. Kırgızistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış tic. Hacmi (ABD doları)
2013	432.301	106.805	539.106
2014	467.514	119.998	587.512
2015	317.222	117.702	434.924
2016	327.846	131.685	459.531
2017	379.072	155.124	534.196
2018	391.936	64.031	455.967
2019	442.043	77.244	519.287
2020	417.526	91.159	508.685

Tablo 2.7. (Devam) Kırgızistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024)

2021	749.443	86.461	835.904
2022	902.715	119.553	1.022.268
2023	1.200.851	273.948	1.474.799
2024	1.378.344	167.685	1.546.029

Kaynak: Trademap, 2025

Kırgızistan ekonomisi, büyük ölçüde tarım, hafif sanayi ve altın madenciliği gibi sektörlere dayanmaktadır. Dış ticaret yapısı ise hem bölgesel iş birliklerinden hem de ülkenin üretim kapasitesi ve tüketim ihtiyaçlarından doğrudan etkilenmektedir. 2013–2024 yılları arasında Kırgızistan'ın dış ticaret verileri incelendiğinde, inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte son yıllarda ihracatta dikkat çekici bir artışın yaşandığı görülmektedir.

2013 yılında 432 milyon ABD doları seviyesinde gerçekleşen ihracat, 2015 yılında 317 milyon ABD dolarına kadar gerilemiş, ardından kademeli bir artış sürecine girmiştir. Özellikle 2021 yılı itibarıyla ivme kazanan ihracat, 2023'te 1,2 milyar ABD dolarına, 2024 yılında ise 1,38 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu artış, Kırgızistan'ın ihracat kapasitesindeki gelişmelerin yanı sıra, bölgesel pazarlardaki talep artışı ve ihracat kalemlerinde yaşanan çeşitlenmeyle de ilişkilendirilebilir.

İthalat verileri ise daha dalgalı bir yapı sergilemektedir. 2013 yılında 106 milyon ABD doları olan ithalat, 2020 yılına kadar görece sabit bir düzeyde seyretmiştir. 2021 yılında ithalatın 86 milyon ABD dolarında kalmasına karşın, 2023 yılında 273 milyon ABD dolarına yükselmesi dikkat çekicidir. Bu artış, büyük ölçüde sermaye malları ve tüketim ürünlerine olan dışa bağımlılık ile bağlantılıdır. 2024 yılında ithalat 167 milyon ABD dolarına gerilemiş olsa da son yıllardaki seviye geçmiş yıllara kıyasla yüksek kalmıştır.

Dış ticaret hacmi açısından değerlendirildiğinde, 2013 yılında 539 milyon ABD doları olarak kaydedilen toplam ticaret hacmi, 2024 yılı itibarıyla 1,55 milyar ABD dolarına ulaşarak analiz döneminin en yüksek seviyesine erişmiştir. Bu gelişme, özellikle son dönemde ihracatın öncülüğünde gerçekleşen bir ticaret büyümesini işaret etmektedir.

Kırgızistan'ın dış ticaret yapısı, ölçek olarak sınırlı kalmakla birlikte son yıllarda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 2021 sonrası dönemde ihracattaki güçlü artış, ülkenin üretim kapasitesinde ve dış pazar erişiminde yaşanan iyileşmeleri göstermektedir. Ancak ithalatın da yüksek seviyelerde seyretmesi, üretim girdileri ve nihai tüketim mallarında dışa bağımlılığın sürdüğüne işaret etmektedir. Kırgızistan'ın dış ticaret performansını daha sürdürülebilir kılmak

için ihracat kalemlerinin çeşitlendirilmesi, yüksek katma değerli ürünlerin payının artırılması ve ithalata olan bağımlılığın azaltılması yönünde politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret, 1996–2022 yılları arasında önemli bir artış göstermiştir. 1996’da dış ticaret hacmi yaklaşık 53 milyon ABD doları iken, 2021’de 2,43 milyar ABD dolarına yükselmiştir. İhracat sürekli olarak artarken, ithalat da zaman içinde belirgin şekilde yükselmiştir; ancak Türkiye’nin ihracatı ithalatından genellikle daha yüksek olmuştur. 1996–2005 yıllarında dış ticaret hacmi düşük seviyelerde seyrederken, Türkiye’nin ihracatı ithalatından fazladır. 2005–2013 yılları arasında ise hızlı bir büyüme dönemi yaşanmıştır. Türkiye’nin ihracatı artarken ithalat da yükselmiş, dış ticaret fazlası korunmuştur. 2014–2021 yıllarında ihracat büyük bir ivme kazanmış ve 2021’de tarihi zirveye ulaşmıştır. Türkiye’nin dış ticaret fazlası devam etmiş; ancak ithalat da artmaya başlamıştır. 2022’de ticaret hacmi 1,02 milyar ABD dolarına çıkmış; ancak ithalat, ihracatı geçerek ticaret açığının arttığını göstermiştir. Genel olarak, Türkiye’nin Kırgızistan’a yaptığı ihracat önemli ölçüde artmış ve ekonomik ilişkiler güçlenmiştir. Kırgızistan’dan yapılan ithalat ise hızla artmakla birlikte, Türkiye’nin ticaret fazlası büyük ölçüde korunmuştur.

2.4. Özbekistan’ın Tarihi ve Demografik Yapısı

Bölgenin siyasi ve kültürel evriminde önemli bir rol oynamıştır. Özbek adı, tam olarak kökeni hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte, farklı teoriler öne sürülmüştür. Bunlardan biri, 1313-1340 yılları arasında Altın Ordu’nun komutanı olan Özbek Han’a dayanmaktadır. Özbek Han, hükmettiği topluluğa "Özbek" olarak hitap etmiştir ve bu sebeple, o dönemdeki topluluklar "Özbek" olarak anılmaya başlanmıştır (Altunsoy, 2022).

1917’de, Çarlık Rusya’sının çöküşünün ardından Komünistlerin iktidara gelmesiyle "Parçala ve Yönet" politikası uygulanmaya başlanmış ve Türkistan, Sovyetler Birliği’nin parçası olarak beş özerk cumhuriyete ayrılmıştır. Bu beş Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nden biri de Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’dir (Kamalova, 2022).

Türkistan cephesi, 1919 yılında Frunze’nin liderliğinde kurulmuştur. 1923’te Kızıl Ordu, Fergana’yı ele geçirmiş, 1924’te ise Hive ve Buhara’yı alarak Türkistan Cumhuriyeti’nin dağılmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin ardından, 27 Ekim 1924’te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş ve 1925 yılı mayıs ayında Sovyetler Birliği’ne dahil edilmiştir (Madiiev, 1995).

1926’da Özbekistan’da kadın hakları konusunda önemli adımlar atılmış, kadınlar arasında konseyler oluşturulmuştur. Bu dönemde, Orta Asya parti komitesinde kadınların başında

olduğu "Hücum" hareketi başlatılmıştır. Bu hareketin amacı, kadınların türbanlarından kurtulup yüzlerini açmak, erkeklerle eşit haklardan yararlanmak ve eğitimde daha fazla yer almak olmuştur. 1927 yılında düzenlenen mitinglerde birçok kadın, tesettürlerini yakarak bu protestolara katılmıştır (Yusupova, 2021).

1924-1929 yılları arasında, Tacikistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği içinde Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin egemenliği altına verilmiştir. 1929'da ise, Tacikistan bağımsız bir cumhuriyet olarak Özbekistan'dan ayrılmıştır (Budulgan, 2020).

Sovyet dönemi boyunca, Özbekistan'da Ruslaştırma politikaları uygulanmış ve Rus dili, resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bu politika, özellikle şehirlerde yaşayan insanlar arasında zorunluluk haline gelmiş ve Rusçanın öğrenilmesi, halkın günlük yaşamında daha fazla yer tutmuştur. Bu süreç, Sovyetler Birliği'nin etkisi altında şekillenen toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir.

Özbekistan'ın Sovyetler Birliği'ne dahil olduğu dönemdeki bu gelişmeler, ülkenin kültürel ve sosyal yapısını dönüştürmüş, Sovyet politikalarının etkisiyle toplumsal cinsiyet eşitliği, dil ve eğitimde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu süreç, aynı zamanda, Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası siyasi ve toplumsal kimliğini şekillendiren temel faktörlerden biri olmuştur.

Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı sırasında nüfus artışı yaşamaya başlamıştır. Bunun başlıca nedeni, savaşın etkisiyle Avrupa'daki fabrikaların Özbekistan SSCB'ne taşınmasıdır. Fabrikalar taşınırken, çalışanlarıyla birlikte bu bölgeye yerleştirilmiştir. 1963 Mart ayında yapılan seçimler, Özbek nüfusunun Rus nüfusundan daha az olmasıyla önemli bir dönemeç yaşamıştır. Bu seçimde 34 koltuktan 13'ü Ruslar tarafından kazanılmıştır (Madiyev, 1995).

II. Dünya Savaşı sırasında, Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politikalardan biri de Ahıska Türkeri'nin Fergana Vadisi'ne iskân edilmesidir. 1989 yılında Özbekistan'da iki Türk milleti arasında çatışmalar patlak vermiştir. Bu olaylar, o dönemde Özbekistan SSCB'sinin başkanı olan Nisanov'un görevden alınmasına ve yerine İslam Kerimov'un gelmesine yol açmıştır (Avcı, 1995).

Sovyetler Birliği, uzun yıllar varlığını sürdürdükten sonra, 1990'lara doğru resmen çökmeye başlamıştır. SSCB bünyesindeki tüm ülkeler, birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Özbekistan, 20 Haziran 1990 tarihinde egemenliğini ilan etmiş ve 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını duyurmuştur. 8 Aralık 1992'de ülkenin Anayasası kabul edilmiş ve resmi bağımsızlık ilanı, 29 Aralık 1991 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Özbekistan, referandum sonucu

%80'lik bir oy oranıyla bağımsızlığını kazanarak, ilk Cumhurbaşkanı olarak İslam Kerimov'u seçmiştir (Ekenci, 2016).

Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent, Orta Asya'nın en büyük nüfuslu şehri olup, ülkenin toplam nüfusu yaklaşık 34 milyon kişidir. Özbekistan, 448.900 km² yüzölçümüyle bölgedeki en geniş ülkelerden biridir ve komşuları arasında Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Afganistan yer almaktadır. Ülkenin resmi dili Özbekçe olup, Rusça da ikinci dil olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Özbekistan'da nüfusun %88'i Müslümandır, geri kalan %12'lik kısım ise diğer dini inançlara sahip insanlardan oluşmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Ülkedeki etnik yapı da çeşitlidir: %75'lik bir oranla Özbekler, %15 civarında Ruslar, Tatarlar, Kazaklar, Tacikler ve Türkler gibi diğer halklar yaşamaktadır. Özbekistan dışında, Özbek nüfusu özellikle Kazakistan'da kalabalıktır; Kazakistan'ın nüfusunun %3,3'ünü Özbekler oluşturmakta olup bu, yaklaşık 1 milyon kişiye denk gelmektedir. Ayrıca, Afganistan nüfusunun %9'u ve Kırgızistan'da yaklaşık 1 milyon Özbek yaşamaktadır (Faruk, 2023).

Özbekistan, diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, tarımı başlıca geçim kaynağı olarak kabul etmektedir. En yaygın tarım ürünleri arasında pirinç, buğday, meyve, sebze ve pamuk yer alır. Özbekistan, özellikle pamuk üretimi açısından dünyada önemli bir konumdaydı ancak son yıllarda, iç ihtiyaçların artması nedeniyle bu sıralama altıncı sıraya gerilemiştir. Bunun nedeni, pamuk tarlalarının yerine daha fazla tahıl ekilmesidir. Ayrıca, Özbekistan, zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir; doğalgaz, kömür, petrol ve altın gibi önemli doğal kaynaklar bu ülkede bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz, özellikle Kaşkadeya, Nemangan, Buhara ve Namangan gibi şehirlerde üretilmektedir (Şahin, 2007).

2.4.1. Özbekistan'ın dış ticareti

Tablo 2.7. Özbekistan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler

Yıl	1.Ülke	Ticaret	2.Ülke	Ticaret	3.Ülke	Ticaret
2020	Çin	8,786,282	Rusya	1,161,766	Türkiye	949,066
2021	Çin	3,518,496	Rusya	1,703,536	Türkiye	1,638,927
2022	Çin	9,780,591	Kazakistan	4,975,620	Rusya	2,599,858
2023	Çin	14,042,456	Rusya	3,023,085	Kazakistan	4,435,369

Kaynak: Trademap, 2025

Özbekistan'ın 2020-2023 yılları arasında en fazla dış ticaret yaptığı ülkelerin verileri incelendiğinde, Çin'in her yıl açık ara lider konumda olduğu görülüyor. 2020 yılında 8,7 milyar

ABD doları olan ticaret hacmi, 2023'te 14 milyar ABD dolarına yükselerek dikkat çekici bir artış gösteriyor. Ancak 2021 yılında bu değerin 3,5 milyar ABD dolarına kadar düşmesi, muhtemelen pandemi dönemindeki tedarik zinciri sorunlarından kaynaklanıyor.

Rusya, dört yıl boyunca ilk üçte yer alarak istikrarlı bir performans sergiliyor. Özellikle 2023'te 3 milyar ABD dolarına ulaşan ticaret hacmiyle öne çıkıyor. Kazakistan'ın 2022 yılında 4,9 milyar ABD dolarıyla ikinci sıraya yükselmesi ve 2023'te de bu konumunu koruması, bölgesel ticaretin önemini ortaya koyuyor.

Türkiye ise 2020 ve 2021'de üçüncü sırada yer almasına rağmen, sonraki yıllarda bu konumunu koruyamıyor. 2021'de 1,6 milyar ABD dolarıyla rekor kıran Türkiye'nin ticaret hacmi, diğer ülkelerin artan performansı karşısında yetersiz kalıyor.

Genel olarak bakıldığında, Özbekistan'ın dış ticaretinde Çin'in baskın rolü dikkat çekerken, bölge ülkeleri Rusya ve Kazakistan'ın da önemli paya sahip olduğu görülüyor. Türkiye ise bu rekabet içinde ilk üçe giremese de önemli bir ticaret ortağı olma potansiyelini koruyor. Veriler, Özbekistan'ın bölgesel entegrasyonunu güçlendirdiğini, aynı zamanda küresel tedarik zincirlerindeki dalgalanmalardan etkilendiğini gösteriyor.

2.4.2. Türkiye-Özbekistan ticari ilişkileri

Türkiye ile Özbekistan arasındaki ekonomik ilişkiler, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından başlamıştır. Ancak, Özbekistan'da halen uygulanan kapalı ekonomi politikaları, yabancı yatırımcıların ülkede kar elde etmelerini zorlaştırmıştır. Yabancı yatırımcılara yönelik destekleyici bir politika bulunmaması, yatırımcıların Özbekistan'daki ekonomik fırsatlara karşı temkinli yaklaşımlarına sebep olmuştur. Türkiye, Özbekistan'a yatırım yapmak istemesine rağmen, ülkenin koyduğu çeşitli sınırlamalar bu süreci yavaşlatmıştır. Bu durum, iki ülke arasındaki ticaretin gelişimini sınırlayan faktörlerden biridir.

Özbekistan'da Türk firmaları, inşaat, tekstil, turizm ve otelcilik, ilaç, yemek ve sağlık sektörlerinde aktif olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Türk sağlık kuruluşları Özbekistan'da kaliteli hizmetler sunarak önemli bir yer edinmiştir. Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından Özbekistan'da pek çok program ve proje hayata geçirilmiştir. Bu projeler, iki ülke arasında eğitim, ticaret, kültürel ve sosyal iş birliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. 2014 yılında Taşkent'te Kara Ulaştırma Karma Komitesi toplantısı düzenlenmiş ve iki ülke arasındaki ulaşım altyapısının geliştirilmesi için önemli adımlar atılmıştır (Hepaktan ve Çılbant, 2016).

Türkiye'nin Özbekistan'dan yaptığı ihracat ürünleri arasında bakır, çinko, konserve, petrol yağları, altın, ipek gibi çeşitli ürünler yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Özbekistan'da Türk sermayeli firmalar, yaklaşık 50.000 kişiye iş imkânı sunmakta ve 520 firma, tekstil, inşaat, yemek gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir. Özbekistan'dan Türkiye'ye yönelik yatırımlar ise, 235 Özbek sermayeli firmanın Türkiye'de çeşitli sektörlerde faaliyet göstermesi şeklinde kendini göstermektedir (Yücememiş ve diğ., 2017).

Tablo 2.8. Özbekistan ile Türkiye'nin dış ticareti (2013-2024)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış tic. Hacmi (ABD doları)
2013	624.482	853.058	1.477.540
2014	650.355	846.432	1.496.787
2015	518.157	722.712	1.240.869
2016	559.425	723.389	1.282.814
2017	726.719	838.369	1.565.088
2018	1.030.587	869.605	1.900.192
2019	1.232.077	1.140.193	2.372.270
2020	1.154.082	969.981	2.124.063
2021	1.841.623	1.800.044	3.641.667
2022	1.877.543	1.682.538	3.560.081
2023	1.872.528	1.209.313	3.081.841
2024	2.228.215	1.134.188	3.362.403

Kaynak: TÜİK, 2025

Özbekistan, Orta Asya'da son yıllarda ekonomik dönüşüm sürecine giren ülkelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Reform politikaları, dışa açıklık ve yatırım ortamının iyileştirilmesiyle birlikte dış ticaret yapısında da önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. 2013–2024 dönemi verileri, Özbekistan'ın ihracat ve ithalat kalemlerinde hem yapısal hem de sayısal olarak dikkate değer gelişmeler yaşandığını göstermektedir.

2013 yılında 624 milyon ABD doları düzeyinde gerçekleşen ihracat, 2015'te geçici bir düşüş yaşayarak 518 milyon ABD dolarına inse de sonraki yıllarda istikrarlı bir artış göstermiştir. Özellikle 2018 yılı itibarıyla artış hızlanmış, 2021 yılında ihracat 1,84 milyar ABD dolarına, 2024 yılında ise 2,23 milyar ABD dolarına ulaşarak analiz döneminin en yüksek seviyesine erişmiştir. Bu gelişme, Özbekistan'ın ihracat kapasitesinde kayda değer bir genişleme yaşandığını ve ihracat pazarlarını çeşitlendirme konusunda ilerleme kaydedildiğini göstermektedir.

İthalat verilerine bakıldığında, 2013 yılında 853 milyon ABD doları olarak gerçekleşen ithalat, zaman içinde dalgalı bir seyir izlemiş ancak genel eğilim olarak yükselmiştir. 2021 yılında

ithalat 1,8 milyar ABD dolarına ulaşarak zirve yapmış, sonrasında ise görece bir gerileme sürecine girmiştir. 2024 yılında ithalat 1,13 milyar ABD doları düzeyine inmiştir. Bu düşüş, ithalat ikamesi politikalarının etkisini yansıtabileceği gibi, iç üretim kapasitesinin bazı alanlarda ithalatın yerini almaya başlamış olabileceğine de işaret etmektedir.

Dış ticaret hacmi açısından değerlendirildiğinde, 2013 yılında 1,47 milyar ABD doları olarak kaydedilen hacim, özellikle 2018 sonrası dönemde hızla artmış ve 2021 yılında 3,64 milyar ABD dolarıyla zirveye ulaşmıştır. 2024 yılı itibarıyla ise dış ticaret hacmi 3,36 milyar ABD doları ile yüksek seviyesini korumaktadır. Bu durum, Özbekistan ekonomisinin dışa açılma süreciyle birlikte uluslararası ekonomik entegrasyonunun derinleştiğini göstermektedir.

Özbekistan'ın dış ticaret yapısı, son on yılda önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. İhracatın güçlü bir artış trendine girmesi ve ithalatın son yıllarda dengelenmeye başlaması, ülkenin ekonomik yapısında üretime dayalı dönüşümün ilk işaretlerini vermektedir. Reform süreçlerinin etkisiyle dış ticaret hacminin belirgin şekilde büyümesi, ülkenin küresel ekonomiye entegrasyonunun güçlendiğini göstermektedir. Ancak ihracatın daha da çeşitlendirilmesi ve yüksek katma değerli ürünlerin payının artırılması, uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından kritik önemdedir.

2.5. Türkmenistan'ın Tarihi ve Demografik Yapısı

İslam'ı kabul eden Oğuz taifeleri, İslami kaynaklarda Türkmen olarak adlandırılmıştır. Ülke, adını bu Türkmenlerden almaktadır. Türkmenler, tarih boyunca birçok kültürün ve medeniyetin etkisi altında kalmışlardır. Ülke toprakları, Sasaniler ve Arapların saldırılarına uğramış, çok kanlı geçen savaşlar sonucunda istilaya uğramıştır. 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla bölgede Türk hakimiyeti başlamıştır. Ancak Selçuklular, Haçlılar ve Bizans'la olan savaşları nedeniyle Türkmen bölgelerine gereken ilgiyi gösterememiş ve Türkmen boylarının devlete karşı ayaklanmasına yol açmıştır. Bu durum, Selçuklu Devleti'nin çökmesine ve bölgenin Moğol hakimiyetine girmesine sebep olmuştur. Moğol işgalinin ardından, bölgede Timurlular ve çeşitli hanlıklar arasında egemenlik mücadelesi devam etmiştir.

1869'dan itibaren, bölgede Rus-Türkmen savaşları başlamış ve 1881'e kadar şiddetli çatışmalarla devam etmiştir. 1881 yılından sonra, Türkmen toprakları Ruslar tarafından işgal edilmiştir (Saray, 2012).

1860'lı yılların başında Amerikan İç Savaşı nedeniyle pamuk tedariki zorlaşınca, Rusya sanayisi için yeni hammadde kaynaklarına yönelmiş ve pamuk ile petrol açısından zengin olan Türkmen toprakları dikkatlerini çekmiştir. Ayrıca Ruslar, güneydeki olası tehditlere karşı bir

tampon bölge oluşturmak amacıyla bu bölgeyi işgal etmeye karar vermiştir. Buhara, Hive ve Hokand hanlıklarının ele geçirilmesinden sonra, Rusların Türkistan'daki son hedefi Türkmen toprakları olmuştur. Hazar kıyılarında ticaret üssü adı altında askeri üsler kurarak ilk adımı atan Rusların bu niyetini fark eden Türkmenler, dış destek arayışına girmiştir. Önce Afganistan Emirliği'nden yardım talep etmişler; ancak İngilizlerin Rusya ile çatışmaya girmek istememesi nedeniyle bu destek sağlanmamıştır. Ardından İran'daki Kaçarlar'a başvurmuşlardır, fakat Kaçarlar Rusların da etkisiyle Türkmenlere yardım etmek yerine saldırmışlardır. Yalnız kaldıklarını gören Türkmenler, Nurberdi Han önderliğinde bir kurultay toplayarak Ruslara karşı sonuna kadar direniş kararı almıştır. Silah, teçhizat ve asker sayısı bakımından Ruslar büyük bir üstünlük taşısa da Türkmenler kararlılıkla savaşmış, özellikle 1. Göktepe Savaşı'nda büyük bir direniş göstererek Rusları yenilgiye uğratmışlardır. Ancak bu zafer uzun ömürlü olmamış; daha güçlü bir orduyla geri dönen Ruslar, 2. Göktepe Savaşı'nda büyük bir katliam yaparak Türkmen topraklarını Aşkabat'a kadar işgal etmişlerdir.

Türkmenler, bu yenilgiye rağmen özgürlük mücadelelerinden vazgeçmemiş, Rus egemenliği altında geçen 33 yıl boyunca çeşitli isyanlar düzenlemişlerdir. Ruslar bu mücadeleleri küçümsemek amacıyla bu savaşçıları “basmacı” olarak adlandırmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında ise binlerce Türkmen cepheye sürülmüş, mallarına el konulmuş ve savaşa gidenlerin çok azı geri dönebilmiştir.

Rusya, Türkistan üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek için “böl ve yönet” politikası uygulayarak, aynı dili konuşan Türk topluluklarını farklı milletler olarak tanıtmış ve Türk ismi yerine boy adlarıyla yeni kimlikler oluşturmuştur. Bu duruma karşı çıkanlar ya idam edilmiş ya da aileleriyle birlikte sürgüne gönderilmiştir.

27 Ekim 1924'te Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş, bu durum 1991 yılına kadar devam etmiştir. 27 Ekim 1991'de ise Saparmurat Niyazov liderliğinde Türkmenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkmenistan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye olmuş, karşılıklı olarak ilk büyükelçilikler de bu iki ülke arasında açılmıştır. (Özbay, 2012).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin başkenti Aşkabat'tır ve resmi dilleri Türkmençe ve Rusçadır. Ülkenin yüzölçümü 488.100 km² olup, nüfusu 6,5 milyonun üzerindedir. Türk Cumhuriyetleri arasında en az nüfusa sahip ülkedir. Aynı zamanda diğer Türk Cumhuriyetlerinden farkı, tarafsız bir Türk Cumhuriyeti olmasıdır. Hazar Denizi'ne kıyısı vardır ve Türkmenistan'ın komşuları Kazakistan, Özbekistan, Afganistan ve İran'dır. Ülkenin %89'u Müslümandır, geri

kalan %11'lik kısmı ise diğer dinlere mensuptur. Türkmenistan'da %85 Türkmen, %7 Özbek, %5 Kazak, %2 Rus ve %1 Ermeni yaşamaktadır (Kırıkkale Ticaret Odası, 2019).

Doğal kaynakları bakımından ülkenin ekonomisine en büyük katkı, doğalgaz ve petrol rezervlerinden sağlanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan ülkeler arasında, doğalgaz ve petrol üretiminde Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Amuderya Nehri, Türkmenistan sınırlarından geçmektedir ve Karakum Çölü, ülkenin %80'ini kaplamaktadır. Bu nedenle, yaşam alanı ve tarım alanları oldukça sınırlıdır.

Türkmenistan'ın en önemli tarım ürünü pamuktur. Ayrıca patates, domates, karpuz, buğday ve üzüm gibi ürünlerin üretimi de yapılmakta ve ülkenin ekonomisine katkı sağlanmaktadır. Halkın en çok ilgilendiği iş kolu ise hayvancılıktır. Hayvancılıkla birlikte, süt ve et ürünlerinin üretimi de yapılmaktadır. Türkmenistan, imalat sanayisinde tekstil ve halıcılık konusunda da önemli bir üretici konumundadır.

Türkmenistan'ın en fazla ticaret yaptığı ülkeler arasında, başlıca Rusya, Çin, Türkiye ve Avrupa Birliği yer almaktadır. Türkmenistan'ın bu ülkelerle yaptığı ihracatta pamuk, doğalgaz, petrol, altın ve tekstil ürünleri öne çıkarken, diğer ülkelerle yaptığı ihracatta ise elektronik cihazlar, mobilyalar, inşaat malzemeleri ve canlı hayvanlar önemli yer tutmaktadır (Köylü, 2018).

2.5.1. Türkmenistan'ın dış ticareti

Tablo 2.9. Türkmenistan'ın ülkelere göre en çok ticaret yaptığı ülkeler

Yıl	1.Ülke	Tic.Hacmi, (ABD doları)	2.Ülke	Tic.Hacmi, (ABD doları)	3.Ülke	Tic.Hacmi, (ABD doları)
2020	Çin	1,106,353	Türkiye	1,216,334	Özbekistan	469,274
2021	Türkiye	1,695,754	Çin	1,022,556	Özbekistan	782,867
2022	Çin	11,181,195	Türkiye	2,067,289	Özbekistan	857,627
2023	Çin	10,593,470	Türkiye	2,661,170	Özbekistan	1,119,578

Kaynak: Trademap, 2025

Tablodan da görüldüğü üzere, 2020–2023 döneminde Türkmenistan'ın dış ticaretinde en büyük payı Çin, Türkiye ve Özbekistan almıştır. 2020 ve 2021 yıllarında Türkiye ilk sırada yer alırken, 2022 itibarıyla Çin büyük bir sıçrama yaparak lider konuma yükselmiş ve 2023 yılında da bu pozisyonunu korumuştur. Bu durum, özellikle enerji ihracatı ve altyapı yatırımları çerçevesinde Çin'in Türkmenistan ekonomisindeki etkisinin giderek arttığını göstermektedir. Türkiye ise dört yıl boyunca ikinci veya birinci sırada yer alarak Türkmenistan'ın en istikrarlı ticaret ortaklarından biri olmayı sürdürmüştür. Aynı şekilde, Özbekistan da bu dönemde dış ticaret

hacmini sürekli artırarak üçüncü sıradaki yerini korumuş ve Orta Asya içi ekonomik ilişkilerin güçlendiğine işaret etmiştir. Bu veriler genel olarak değerlendirildiğinde, Türkmenistan'ın dış ticaretinde hem bölgesel iş birliğine hem de küresel güçlerle olan ekonomik bağlara dayalı çok yönlü bir dış ticaret yapısı izlediği görülmektedir.

2.5.2. Türkmenistan ile Türkiye'nin ticari ilişkileri

Türkmenistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler, Türkmenistan'ın 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinin ardından resmîyet kazanmıştır. Türkiye, bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri olmuş ve bu durum, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin sağlam temeller üzerine inşa edilmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye ile Türkmenistan arasında özellikle ekonomik, ticari ve teknolojik alanlarda dikkat çeken iş birlikleri geliştirilmiştir.

Türkiye ile Türkmenistan arasındaki ticaret hacmi yıllar içerisinde artış göstermiştir. Türkiye, Türkmenistan'dan başta doğalgaz ve petrol olmak üzere kimyasal ürünler, demir ve benzeri madenleri ithal etmektedir. Buna karşılık Türkmenistan, Türkiye'den özellikle tekstil ürünleri, inşaat malzemeleri, gıda maddeleri, tıbbi ürünler ve demir-çelik gibi sanayiye yönelik malları ithal etmektedir. Bu karşılıklı ticaret yapısı, iki ülke ekonomisinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkmenistan'da faaliyet gösteren Türk firmalarının sayısı günümüzde 400'e yaklaşmıştır. Bu firmalar özellikle inşaat, tekstil ve enerji sektörlerinde yoğunlaşmış durumdadır. Türk şirketlerinin Türkmenistan'daki ekonomik varlığı, sadece ticari değil aynı zamanda teknik bilgi birikimi ve iş gücü aktarımı açısından da önem arz etmektedir. Özellikle inşaat sektöründe Türk müteahhitlik firmaları büyük bir etkiye sahiptir. 2010 yılı verilerine göre, Türkmenistan'daki müteahhitlik işlerinin yaklaşık %95'i Türk firmaları tarafından üstlenilmiştir (Türk, 2010). Bu durum, Türk inşaat sektörünün bölgesel etkinliğinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

İki ülke arasında kurumsal düzeydeki iş birliklerinin temelini ise 5 Aralık 1991 tarihinde imzalanan "İş Konseyi" protokolü oluşturmuştur. Bu protokol, Türkiye ve Türkmenistan arasındaki ekonomik ilişkilerin daha sistematik ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını amaçlamıştır. Söz konusu protokol, taraflar arasında karşılıklı yatırımları teşvik etmeyi, ticari engelleri azaltmayı ve ekonomik ilişkileri çok boyutlu bir yapıya dönüştürmeyi hedeflemiştir. Türkmenistan açısından, bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntıların aşılması

adına dış yatırım ve teknik desteğe duyulan ihtiyaç, Türkiye’yi doğal bir ortak haline getirmiştir. Türkiye ise Orta Asya’da yeni yatırım alanları arayışında olması nedeniyle Türkmenistan ile ekonomik ilişkilerini stratejik düzeyde geliştirmeye önem vermiştir.

Bu bağlamda, iki ülke arasındaki en dikkat çekici stratejik iş birliği projelerinden biri, 29 Ekim 1998 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı tarafından imzalanan “Türkiye-Türkmenistan Avrupa Boru Hattı Projesi” olmuştur. Bu proje, Türkmenistan’ın zengin doğalgaz rezervlerinin Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılmasını hedefleyen büyük ölçekli bir enerji anlaşmasıdır. Anlaşma kapsamında, 30 yıllık bir süre içerisinde yıllık 16 milyar metreküp doğalgazın Türkiye’ye, 30 milyar metreküp doğalgazın ise Avrupa’ya ihraç edilmesi öngörülmüştür (Hojamuradov, 2005).

Tablo 2.10. Türkmenistan ile Türkiye’nin dış ticareti (2013-2024)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış tic. Hacmi
2013	2.050.248	789.020	2.839.268
2014	2.367.646	764.097	3.131.743
2015	1.968.062	634.448	2.602.510
2016	1.369.128	511.627	1.880.755
2017	1.117.745	487.294	1.605.039
2018	503.197	379.508	882.705
2019	744.691	344.774	1.089.465
2020	786.952	319.387	1.106.339
2021	984.446	710.865	1.695.311
2022	1.099.834	967.084	2.066.918
2023	1.011.629	1.659.919	2.671.548
2024	1.096.235	1.070.508	2.166.743

Kaynak: TÜİK, 2025

Türkmenistan ekonomisi büyük ölçüde doğalgaz ve petrole dayalı bir yapıya sahiptir. Dış ticaret performansı da ağırlıklı olarak bu enerji kaynaklarının ihracatına bağlı olarak şekillenmektedir. 2013–2024 dönemine ait dış ticaret verileri, ülkenin bu süre zarfında ciddi dalgalanmalar yaşadığını, fakat son yıllarda belirli bir toparlanma eğilimine girdiğini ortaya koymaktadır.

2013 yılında 2,05 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşen ihracat, 2016 yılına kadar sürekli azalarak 1,37 milyar ABD dolarına düşmüştür. 2018 yılında ise ihracat keskin bir düşüşle 503 milyon ABD dolarına kadar gerilemiştir. Bu düşüş, büyük ölçüde küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara ve Türkmenistan’ın sınırlı ihracat pazarlarına olan bağımlılığına bağlanabilir. Ancak, 2021 yılı itibarıyla ihracatta yeniden bir toparlanma gözlemlenmiş, 2022 yılında 1,1

milyar ABD doları düzeyine ulaşılmış ve 2024 yılında 1,1 milyar ABD doları seviyesini koruyarak istikrar kazanmıştır.

İthalat verileri incelendiğinde, 2013 yılında 789 milyon ABD doları olarak kaydedilen ithalatın, 2016 yılına kadar düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. Ancak 2021 yılından itibaren ithalatta dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2023 yılında ithalat 1,66 milyar ABD dolarına yükselerek analiz döneminin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu artış, büyük olasılıkla altyapı yatırımları, sanayi üretimindeki canlanma ve tüketim mallarına yönelik dışa bağımlılıkla ilişkilidir. 2024 yılında ithalat 1,07 milyar ABD dolarına gerileyerek dengelenmiştir.

Dış ticaret hacmi açısından değerlendirildiğinde, 2013 yılında 2,84 milyar ABD doları olan toplam dış ticaret hacmi, 2018 yılında 882 milyon ABD dolarına kadar gerilemiş, bu da dönem içindeki en düşük seviyeyi temsil etmektedir. 2022 sonrası dönemde ise dış ticaret hacmi yeniden büyüme eğilimine girmiş, 2023 yılında 2,67 milyar ABD dolarına yükselmiş ve 2024 yılında 2,17 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkmenistan'ın dış ticaret yapısı, büyük ölçüde enerji ihracatına bağımlı olup, bu durum ülkeyi küresel enerji fiyatlarındaki değişimlere karşı oldukça hassas hale getirmektedir. 2018 yılında yaşanan dış ticaret daralması, enerji fiyatlarındaki düşüşe paralel olarak ortaya çıkmış ve ihracat kapasitesindeki zayıflıkları gözler önüne sermiştir. 2021 sonrası toparlanma ise hem ihracatın yeniden canlanması hem de ithalattaki artışla dış ticaret hacminin büyümesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, Türkmenistan'ın dış ticaret yapısını daha dengeli ve sürdürülebilir bir hale getirebilmesi için ihracat kalemlerini çeşitlendirmesi, sanayi üretimini güçlendirmesi ve bölgesel ticaret ortaklıklarını genişletmesi önem arz etmektedir.

2.6. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Türkiye'nin Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile ekonomik ve ticari ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu ülkeleri ilk tanıyan devlet olarak Türkiye'nin attığı adımlarla başlamıştır. Türkiye, bu ülkelerle yalnızca dil, din ve kültür değil, aynı zamanda tarihsel bağlar temelinde de yakın ilişkilere sahiptir. 1991'de bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye, hızlı bir şekilde ekonomik ve ticari iş birlikleri geliştirmiştir.

1990'lı yılların başından itibaren Türkiye, bu ülkelerle çeşitli anlaşmalar imzalamış, Türk firmaları bölgede birçok sektörde faaliyet göstermeye başlamıştır. Aynı şekilde, Türk Cumhuriyetlerinden gelen firmalar da Türkiye'de yatırım yapmıştır. Türkiye'nin sanayi

altyapısı, ticaret bilgisi ve organizasyon tecrübesi, bu ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Eğitim alanında Türkiye, Hoca Ahmet Yesevi ve Kırgız-Türk Manas Üniversiteleri gibi yükseköğretim kurumlarının kurulmasına öncülük etmiş; bu sayede hem nitelikli eğitim imkânı sunulmuş hem de kültürel bağlar pekiştirilmiştir. Sağlık sektöründe de Türk firmaları bu ülkelerde güvenilir hizmet sunarak yerel halkın ilgisini kazanmış, istihdam sağlayarak ekonomik katkı sunmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, karşılıklı fayda temeline dayanan, istikrarlı ve gelişmeye açık bir iş birliği süreci olarak ilerlemektedir. Türkiye'nin birikimi ve Türk Cumhuriyetlerinin büyüyen ekonomileri, bu ilişkilerin gelecekte daha da güçlenmesini mümkün kılmaktadır.

Tablo 2.11. Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin dış ticareti (2013-2024)

Yıl	İhracat	İthalat	Tic. Hacmi, (ABD doları)
2013	7.337.342	4.119.990	11.457.332
2014	7.633.729	3.455.875	11.089.604
2015	5.777.782	2.946.967	8.724.749
2016	4.357.332	2.827.054	7.184.386
2017	4.540.394	3.358.729	7.899.123
2018	4.717.965	3.323.250	8.041.215
2019	5.561.956	3.010.441	8.572.397
2020	6.121.127	2.882.076	9.003.203
2021	6.847.600	4.202.744	11.050.344
2022	8.714.700	8.251.271	16.965.971
2023	9.057.972	8.313.310	17.371.282
2024	9.821.261	7.827.142	17.648.403

Kaynak: TÜİK, 2025

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle 2013–2024 yılları arasında gerçekleştirdiği dış ticaret verileri incelendiğinde hem ihracat hem de ithalat açısından genel olarak artan bir eğilim göze çarpmaktadır. 2013 yılında toplam dış ticaret hacmi 11,4 milyar ABD doları seviyesindeyken, bu rakam 2024 itibarıyla yaklaşık 17,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu süreçte özellikle 2021 yılından itibaren ticaret hacmindeki yükselişin hız kazandığı görülmektedir. Bu artışta hem Türkiye'nin bölgeye olan ihracatının yükselmesi hem de Türk Cumhuriyetlerinden yapılan ithalatın çeşitlenmesi etkili olmuştur.

2015–2018 yılları arasında görece durağan seyreden dış ticaret, 2020 sonrasında yeniden ivme kazanmış, 2022 yılında dikkat çekici bir sıçrama yaşamıştır. Bu yükseliş trendi, Türkiye'nin

Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle olan ekonomik ilişkilerini derinleştirdiğini ve bölgedeki ticari entegrasyonun giderek güçlendiğini göstermektedir. Özellikle Azerbaycan ve Kazakistan, Türkiye'nin bölgedeki en güçlü ticaret ortakları olarak öne çıkarken, son yıllarda Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'la da ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu tablo, Türkiye'nin Türk dünyasıyla olan ekonomik iş birliklerini artırma politikasının somut bir yansıması niteliğindedir.

2.6. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Teşkilatlar

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, tarihî, kültürel ve dil birliğine dayalı güçlü bağlar üzerine kuruludur. Bu ortak geçmiş, zamanla siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliklerini geliştirmek amacıyla çeşitli uluslararası teşkilatların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte, Türkiye bu ülkelerle olan ilişkilerini daha da derinleştirmeye başlamıştır. Bu çerçevede kurulan en önemli yapılardan biri Türk Devletleri Teşkilatı'dır. Bu tür teşkilatlar; ortak projeler, eğitim iş birlikleri, ekonomik entegrasyon ve kültürel etkileşim gibi alanlarda üye ülkeleri bir araya getirerek Türk Dünyası arasında dayanışmayı artırmayı amaçlamaktadır. Bu girişimlerin temelinde, ortak kimlik duygusunu pekiştirmek ve küresel ölçekte daha etkili bir Türk iş birliği ağı oluşturmak hedefi yer almaktadır.

2.6.1. TÜRKSOY (Uluslararası Türk Konseyi Teşkilatı)

TÜRKSOY, Türkiye ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetleri arasında kurulan ilk uluslararası teşkilatlardan biridir. 1993 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana (günümüzdeki adıyla Nur-Sultan) şehrinde kurulmuş olan bu teşkilat, Türk dili konuşan ülkeler arasında ortak kültürel, tarihi ve sanatsal değerleri korumayı ve yaşatmayı hedeflemektedir. TÜRKSOY'un amacı, Türk halklarının kültürel mirasını destekleyerek, geçmişten gelen gelenek ve göreneklerin korunmasına katkı sağlamaktır. Bu teşkilat, Türk dünyasının kültürel iş birliğini artıran önemli bir platformdur ve Türk dünyasında sanatsal etkinlikler, kültürel festivaller ve edebi projeler gibi çeşitli organizasyonlar düzenlemektedir (Uliwiki, 2018).

2.6.2. Türk Devletler Teşkilatı

Türk Konseyi, Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) üye olduğu bir uluslararası anlaşmadır. Sovyetler Birliği'nin

dağılmasının ardından, Türk dili konuşan ülkeler arasında iş birliğini artırma ve karşılıklı destek sağlama amacı güdülerek, 2009 yılında resmen kurulan bu Konseyin en temel amacı, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri güçlendirmektir. Türk Konseyi, 15-16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da yapılan toplantıyla resmen kuruldu. Bu toplantı, Türk dili konuşan ülkeler arasında ekonomik iş birliğini pekiştirmeyi ve ortak tarihi mirasa sahip çıkmayı hedeflemiştir. O tarihten sonra, Türk Konseyi düzenli olarak zirve toplantıları yapmaktadır. Bu zirveler, Türk dünyasının çeşitli ülkelerinde; Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan gibi ülkelerde ve Macaristan gibi gözlemci ülkelerde gerçekleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y).

Başlangıçta “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi” ya da bilinen adıyla Türk Konseyi olarak anılan yapı, Türk devletleri arasındaki çok yönlü iş birliğini güçlendirmek amacıyla 2009 yılında uluslararası bir örgüt statüsü kazanmıştır. Üye ülkelerde örgüt kelimesine karşılık gelen net bir terim bulunmadığından, yapı için ortak bir dil olarak “Teşkilat” ifadesi benimsenmiştir. 2021 yılında Türkiye’de yapılan zirvede ise, bu birliğin hem tüm Türk devletlerini kapsayacak şekilde daha geniş bir çerçeveye oturtulması hem de uluslararası alanda daha etkili bir isme sahip olması amacıyla, organizasyonun adı “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak güncellenmiştir (Çınar ve Uzun, 2023).

2.6.3. TÜRKPİ (Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi)

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPİ), Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin parlamentolarından temsilcilerden oluşan bir kuruluştur. 21 Kasım 2008 tarihinde Türkiye’nin Dolmabahçe Sarayı’nda imzalanarak kurulan bu teşkilat, üye ülkeler arasında parlamenter düzeyde iş birliği, karşılıklı anlayış ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. TÜRKPİ, Türk dünyası ülkelerinin iç işlerine müdahale etmeksizin, toprak bütünlüklerini koruyarak, ortak siyasi, sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Ayrıca, bu platform, Türk dili konuşan ülkeler arasında parlamento düzeyinde iş birliği sağlamak, yasama süreçlerinde ortak anlayış oluşturmak ve bu ülkeler arasında güçlü bir siyasi diyalog tesis etmek gibi önemli işlevlere sahiptir (TÜRKPİ, t.y.).

2.6.4. Türk Ticaret ve Sanayi Odası

Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO), Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi ve ticareti artırmayı amaçlayan bir teşkilattır. 2019 yılında Kazakistan’ın başkenti Astana’da (şu anki adıyla Nur-Sultan) imzalanarak kurulan bu odanın başlıca hedefi, Türk dili konuşan ülkeler arasında ticaret hacmini arttırmak, ekonomik iş birliklerini

geliştirmek ve sanayi sektörendeki iş birliklerini teşvik etmektir. TTSO, Türk Cumhuriyetleri'ndeki iş dünyasıyla güçlü bağlar kurmayı ve ekonomik potansiyeli artırmayı amaçlayan bir platformdur. Bu teşkilat, özellikle ticaretin artırılması, yatırım projelerinin hayata geçirilmesi ve ekonomik gelişmenin desteklenmesi gibi önemli adımlar atmaktadır (Türk Devletler Teşkilatı, 2024).

Bu teşkilatlar, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğini artırmayı, ortak çıkarları savunmayı ve Türk dünyasının küresel alanda daha güçlü bir şekilde temsil edilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Her biri kendi alanında Türk halklarının ortak değerlerini ve hedeflerini yüceltmeye yönelik önemli çalışmalar yapmaktadır. Bu teşkilatlar, bölgesel iş birliğinin artmasına, karşılıklı güvenin pekişmesine ve Türk dili konuşan ülkeler arasında daha derin bir birlik duygusunun oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

3. ULUSLARARASI BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

3.1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Tanımı ve Tarihi

Uluslararası literatürde bölgesel ekonomik entegrasyonun tanımları farklı şekillerde yapılmaktadır. "Entegrasyon" kelimesi, Latince "integratio" kelimesinden türetilmiştir ve anlamı, parça halindeki şeyleri bir araya getirmek veya bütünleştirmektir. Bu bağlamda, entegrasyon, ülkelerin kendi aralarındaki ticareti daha serbest hale getirmek amacıyla oluşturdukları ekonomik bölgeleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bölgesel ekonomik entegrasyonun ortaya çıkışı, 1970'li yıllarda dünya genelinde artan işsizlik ve fiyat dalgalanmaları gibi ekonomik zorlukların bir sonucudur. Bu koşullar altında, ülkeler yeni ekonomik çözümler arayışına girmiş ve farklı tedbirler almışlardır. Küreselleşmenin hız kazanması ile, dünya bir yandan küreselleşme sürecine girerken diğer tarafta bölgeselleşme eğilimleri de artmıştır. Bölgesel entegrasyon, gelecekteki serbest ticaretin altyapısını oluşturma yönünde önemli bir adım atılmasını sağlamıştır.

Bölgesel entegrasyon yalnızca ekonomik bir olgu değil, aynı zamanda askeri, politik ve siyasi boyutları da olan bir süreçtir. Ekonomik entegrasyonun örnekleri arasında GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), Avrupa Birliği, NAFTA, ASEAN, MERCOSUR, LAFTA/LAIA, CARICOM ve ECOWAS gibi birlikler bulunmaktadır (Özpençe, 2009).

Dünyada ekonomik hedeflerle oluşturulan ilk organizasyonlara örnek olarak; 1815 Viyana Kongresi sonrasında hayata geçirilen Alman Gümrük Birliği (Zollverein), 1865 yılında kurulan Latin Para Birliği (Union Monétaire Latine) ve 1889'da tesis edilen Parlamentolar Arası Birlik (Inter-Parliamentary Union) gösterilebilir. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı, ardından 1929'da küresel ölçekte yaşanan ekonomik buhran ve 1945'te patlak veren II. Dünya Savaşı, küreselleşme sürecini de etkileyerek yavaşlamasına yol açmıştır. Söz konusu savaşlar ve 1929 Buhranı nedeniyle ülkeler dış ticarete katı korumacılık politikalarına yönelmiş, sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamalar artmıştır. Bu gelişmeler, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından ABD liderliğinde IMF'nin (1947) kurulmasını, Dünya Bankası'nın (1948), OECD'nin (1961) ve DTÖ'nün (1994) hayata geçirilmesini sağlamış, böylece küreselleşme süreci hız kazanmıştır. Büyük ölçüde 1940'ların ikinci yarısında oluşturulan bu kuruluşların katkısıyla, 1950'ler ve 1960'larda yeni bir küreselleşme dalgası ortaya çıkmıştır (Aydın ve Ergün, 2021).

Bölgesel ekonomik entegrasyonların ilk örneği, 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak gösterilebilir. İlk etapta 6 ülke ile başlayan topluluk, zaman içinde üye sayısını önce 12'ye, ardından 15'e yükseltmiş ve 1992 yılında tek pazar statüsüne ulaşmıştır.

Kapsamı ve etkisi bakımından günümüzde öne çıkan bir diğer bölgesel entegrasyon hareketi, başlangıçta ABD ve Kanada arasında yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşmasının, Meksika'nın katılımıyla genişletilerek 1994 yılında aktif hale gelen NAFTA'dır (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi).

Üçüncü bir ekonomik güç odağı, doğrudan bir anlaşmaya dayanmamakla birlikte, Japonya ve çevresindeki yeni sanayileşen ülkelerden oluşan bir bölgedir. Pasifik Havzası ile Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ASEAN ve PARKTA gibi daha önce imzalanan serbest ticaret anlaşmaları etkin bir şekilde uygulanmaktadır.

Dünya ekonomisinde üretim, ticaret ve teknolojik gelişme açısından öne çıkan bu üç ekonomik merkez, bölgesel entegrasyon hareketlerinin de merkez üssü haline gelmiştir. Ekonomik faaliyetlerin belirli bölgelerde yoğunlaşması olarak ifade edilen bölgeselleşme eğilimi, 1991 yılında dünya üretiminin yüzde 32'sinin Batı Avrupa, yüzde 30'unun Kuzey Amerika ve yüzde 23'ünün Asya-Pasifik bölgesi tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Dünya ticareti açısından ise bölgeselleşme daha dikkat çekici bir hal almıştır. Örneğin, 1992 yılında Batı Avrupa, dünya mamul mal ticaretinin yüzde 48'ine ve hizmet ticaretinin yüzde 50'sine hâkim durumdaydı. Japonya ve ilk iki nesil yeni sanayileşen ülkeler, dünya pazarlarında yükselerek mal ticaretinde yüzde 23'lük bir pay elde etmiştir. 1992 itibarıyla Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik bölgesinden oluşan bu üç merkez, dünya ticaretinin yüzde 87'sini kontrol etmiştir (Şahin, 1998).

3.2. Bölgesel Entegrasyon Teorileri

İktisadi Entegrasyon Teorisi

İktisadi entegrasyonlar, ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılmasını sağlayarak dünya ticaretinin serbestleşmesi ve küreselleşme sürecinin hızlanması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu tür entegrasyonlar, üye ülkeler arasında ticaretin kolaylaşmasını ve ekonomik bağların güçlenmesini teşvik ederken, küresel ölçekte rekabetin artmasına ve ekonomik kalkınmaya da katkıda bulunabilir. Ancak, entegrasyonlara üye olmayan ülkelerle yapılan ticarete kısıtlamaların devam etmesi, ticari engellerin tamamen ortadan kalkmasını engellemekte ve dünya ticaretinin tam anlamıyla serbestleşmesine gölge düşürmektedir. Bu durum, küresel ekonomik entegrasyonun bölgesel sınırlamalar nedeniyle istenilen düzeye ulaşamamasına yol açmakta, ticaretin tüm dünya ülkeleri için eşit ve adil bir şekilde serbestleşmesini zorlaştırmaktadır.

İkinci En İyi Teorisi

Lancaster ve Lipsey (1956) ile Krauss (1972), Gümrük Birliği Teorisi'nin (GBT) temelini oluşturan Ticaret Yaratıcı (TY) ve Ticaret Saptırıcı (TS) etkilerin, "ikinci en iyi teori" çerçevesinde açıklanabileceğini ifade etmişlerdir. Lipsey, yalnızca ticaret saptırıcı etkilerden oluşan bir Gümrük Birliği'nin bile, tüketimden elde edilen kazançların ticaret hadlerinden kaynaklanan kayıpları aşması durumunda refah artışı sağlayabileceğini göstermiştir. Ayrıca, Gehrels (1957) ve Lipsey (1957), ticaret saptırıcı etkilerin ticaret yaratıcı etkilerden daha güçlü olduğu durumlarda bile Gümrük Birliği'nin toplumsal refahı artırabileceğini savunmuştur. Lipsey, gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla oluşan göreceli fiyat değişimlerinin hem üretim hem de tüketim üzerinde etkili olacağını belirtmiştir. Gehrels ise, Meade'den farklı bir yaklaşımla, ticaret saptırıcı bir Gümrük Birliği'nin de refah artışı sağlayabileceğini göstermiştir. Bu görüş, "Lipsey-Gehrels önermesi" olarak anılmış ve daha sonra Melvin (1969) ile Bhagwati (1971) tarafından genişletilmiştir. Ticaret saptırıcı etkilerin sebep olduğu refah kayıplarının, ülke içinde üretimde meydana gelen değişimlerle giderilmesi ve hatta bu kayıpların ötesinde bir refah artışı sağlanması mümkündür (Tahsin, 2007).

Pareto optimumu, tüm koşulların sağlandığı en ideal dengeyi ifade eder. Ancak bir koşul sağlanamadığında, diğer koşullardan sapmalarla elde edilen dengeye "ikinci en iyi durum" denir (Lipsey ve Lancaster, 1956-1957). Literatürde ekonomik entegrasyonlar, "ikinci en iyi" durumun önemli bir örneğidir. Tam rekabet ve serbest ticaret en iyi politika olsa da gerçekleşme olasılığı düşük olduğundan, entegrasyonlarla sağlanan serbest ticaret ikinci en iyi politika olarak görülür. Gümrük Birlikleri buna örnektir; birlik içinde ticaret kısıtlamaları kaldırılırken, üçüncü ülkelere ortak tarifeler uygulanır.

Gümrük Birliği Teorisi, İkinci En İyi Teorisi için önemli bir uygulama alanı sunar. Viner, bazı ithal mallardaki tarifelerin kaldırılmasının dünya üretiminde kayıplara neden olabileceğini savunmuştur. Ona göre, Gümrük Birliğine üye bir ülke, önce düşük maliyetli bir üçüncü ülkeden ithalat yaparken, Birliğin kurulmasıyla daha yüksek maliyetli bir üye ülkeden ithalat yapmaya başlayabilir. Bu "üretim kayması" veya "ticaret sapması" olarak adlandırılır ve dünya üretim etkinliğini azaltabilir. Birinci en iyi durumun sağlanamadığı bu gibi hallerde, sapmaları azaltacak politikalar İkinci En İyi Teorisi kapsamında ele alınır. Teoriye göre, iki veya daha fazla sapma varsa, tüm sapmalar yerine yalnızca bazılarının müdahale edilerek denge sağlanabilir. Bu şekilde ulaşılan denge, "ikinci en iyi durum" olarak tanımlanır (Pehlivan, 2013).

Kutuplaşma Teorisi

Gunnar Myrdal tarafından geliştirilen Kutuplaşma Teorisi, farklı ekonomik gelişmişlik seviyelerindeki ülkelerin aynı ekonomik entegrasyona dahil olması durumunda, bu farkın gelişmekte olan ülkeler aleyhine derinleşeceğini savunur. Myrdal, bu durumu kaynakların verimli ve dengeli bir şekilde dağıtılamamasına bağlamaktadır.

Teoriye göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin mal ve üretim faktörlerinin serbestçe hareket ettiği bir entegrasyonda, gelişmekte olan ülkeler için iki temel risk bulunmaktadır. İlk olarak, gelişmekte olan ülkelerin sanayileri, gelişmiş ülkelerin sanayileriyle rekabet edebilecek düzeyde değildir ve bu durum, ekonomik entegrasyonda eşit olmayan bir mücadeleye yol açar. İkinci olarak, sermaye ve iş gücü, daha yüksek kazanç imkânları sunan gelişmiş ülkelere yönelecektir. Bu süreç, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hedeflerini ve üretim süreçlerini olumsuz etkileyerek ekonomik kalkınmalarını yavaşlatır (Benli, 2013).

Gümrük Birliği Teorisi

Viner, 1950’de gümrük birliği teorisini geliştirirken, bu yapının serbest ticaretin bir adımı olduğunu kabul etmekle birlikte, her zaman dünya refahını artırmayabileceğini belirtmiştir. Gümrük birlikleri teorisi, bir ülkenin gümrük birliğine katıldığında karşılaşılabilecek potansiyel kazanç ve kayıpları değerlendirir. Ayrıca, bu teori hem ülkenin hem birliğin hem de dış dünya refahındaki değişimleri incelemeye çalışır. Bu açıdan bakıldığında, gümrük birlikleri teorisi, refah ekonomisi çerçevesinde ele alınması gereken bir konu olarak yer alır.

Teori iki aşamalı bir yapıya sahiptir. İlk aşama, Viner’in başlattığı ve Meade, Lipsey ile Gehrels’in katkılarıyla gelişen, gümrük birliklerinin statik etkilerini araştıran kısımdır. İkinci aşama ise 1960’lardan itibaren, ülkelerin gümrük birliğine katılma amaçlarını ve bunun dinamik etkilerini irdeleyen, gümrük birliklerinin her zaman faydalı sonuçlar doğurmadığını savunan ve alternatif ekonomik modelleri öneren Johnson, Cooper, Massel ve Berglas’ın öncülük ettiği aşamadır (Kadıoğlu, 2005).

Gümrük Birlikleri Teorisi’ne göre, korumacılığın kaldırılması, üye ülkelerin ekonomilerinde kısa dönemde statik ve uzun dönemde dinamik etkiler yaratır. Kısa vadede, gümrük birliklerinin ülkeler arası ticareti artırması beklenirken, uzun vadede artan rekabet ve yapısal dönüşüm süreçleri söz konusudur. İlk etki, birliğin oluşturulmasıyla hemen ortaya çıkar ve genellikle daha kolay bir şekilde hesaplanabilir. Ancak uzun vadeli etkiler, dinamik analizler gerektirdiği ve dışsal koşullar değişebileceği için tam olarak öngörülemez. Yine de gümrük birliğinden sağlanan yararlar, kısa vadeli kazançlardan çok, uzun vadede kaynakların daha etkin bir

biçimde dağıtılmasını sağlayacak yapısal yeniden yapılanma sürecinde görülür (Kızıltan ve diğ., 2008).

3.3. Bölgesel Entegrasyonların Çeşitleri

Ekonomik entegrasyon, farklı derecelerde gerçekleştirilebilen bir süreçtir. Bu süreç, tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik ve tam politik birlik gibi aşamalarda şekillenir.

Tercihli Ticaret Anlaşmaları

İki ülke veya ülke grubu arasında imzalanan ticaret anlaşmaları kapsamında, taraf ülkelerden birinde üretilen ürünler, diğer taraf ülkeye ithal edilirken ya gümrük vergisinden muaf tutulur ya da indirimli vergi uygulanır. Bu durum, ithalatçı ülke açısından anlaşmaya taraf ülkelerden mal almak, diğer (üçüncü) ülkelerden ithalat yapmaktan daha avantajlı hale gelir. Böylece taraf ülkeler arasındaki ticaret teşvik edilir ve mal akışı bu ülkeler arasında yoğunlaşır (Gümrük Rehberi, 2018).

Ticarete konu ürünler için “tercihli tarife” ya da “taviz” gibi adlarla vergi indirimi ya da muafiyeti uygulanır. Bu yapı, ülkeleri anlaşmaya taraf olan ülkelerle ticaret yapmaya yönlendirir. Bu tür anlaşmalara “tercihli ticaret anlaşmaları”, bu anlaşmalar çerçevesinde gerçekleşen mal alışverişine ise “tercihli ticaret” denir. Tercihli ticaret anlaşmalarının en yaygın türü ise “serbest ticaret anlaşmalarıdır.

İkinci grup olan tam tercihli ticaret anlaşmaları ise serbest ticaret bölgelerini, gümrük birliklerini, ortak pazarları ve ekonomik birlikleri kapsamaktadır. Serbest ticaret bölgelerinde, üye ülkeler arasındaki ticaret engelleri kaldırılır; ancak her ülke, dış ticaret politikalarını bağımsız olarak belirlemeye devam eder. NA bu gruba örnek olarak verilebilir. Gümrük birliklerinde ise ülkeler, dış ticarete yönelik ortak bir politika benimser. Tam tercihli ticaret anlaşmalarının diğer iki alt kategorisi olan ortak pazar ve ekonomik birlik, entegrasyonun daha ileri düzeydeki formlarını temsil etmektedir (Özçelik, 2006).

Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi, üye ülkeler arasında ekonomik, dış ticaret ve mali alanlarda uygulanan hukuki ve idari kısıtlamaların veya düzenlemelerin kısmi olarak geçerli olduğu ya da tamamen uygulanmadığı, üretim ve ticaret faaliyetlerinin geniş çapta teşvik ve desteklerle desteklendiği ve genellikle bir ülkenin diğer bölgelerinden ayrı tutulan yerlerdir. Bu bölgelerde, malların ticareti üzerindeki tarife ve kota gibi kısıtlamalar kaldırılarak, malların serbest dolaşımı teşvik

edilir. Serbest ticaret bölgesine dahil olan ülkeler, üçüncü ülkelere olan ilişkilerinde kendi çıkarlarına uygun hareket etme özgürlüğüne sahiptirler; yani, diğer ülkelerle yaptıkları ticaretin gümrük vergisi oranlarını belirleme hakkına sahiptirler. Bu tür ekonomik birleşmelere katılan ülkeler, üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamazlar. Ayrıca, tüm ekonomik ve parasal politikaların uyumlaştırılması zorunlu değildir. Serbest Ticaret Bölgeleri'nde her üye ülke, üçüncü ülkelere karşı kendi belirlediği ekonomik politikalarını uygular. Uluslararası örneklerden bazıları, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (USMCA) gibi bölgesel entegrasyonlardır (Özkoç, 2019).

Gümrük Birliği

Ülkelerin mal ve hizmetlerin serbestçe hareket etmesini sağlamak için ithalat ve ihracat üzerindeki kısıtlamaları, gümrük vergilerini ve kotaları kaldırarak, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük politikası izler ve ekonomilerini ortak kararlarla korurlar. Ancak, üretim unsurlarının serbest dolaşımı ve ekonomik politikaların birleştirilmesi mümkün değildir (Denker ve Atabey, 1998).

Ortak Pazar

Bölgesel Ekonomik entegrasyonların biri de Ortak pazardır. Bölgesel ekonomik entegrasyonlardan biri olan Ortak Pazar, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesini sağlamayı amaçlayan önemli bir sistemdir. Bu model, Gümrük Birliği'ne benzer şekilde, üye devletler arasındaki ticaretin engellerini ortadan kaldırmayı hedefler ve bu sayede mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımını teşvik eder. Bununla birlikte, Ortak Pazar uygulamasında, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanarak dışa karşı birleşik bir ekonomik politika izlenir.

Ortak Pazar, sadece malların serbest dolaşımı ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda üretim faktörlerinin, yani iş gücü, sermaye ve hizmetlerin de serbestçe hareket etmesini sağlar. Üye ülkeler arasında emek gücünün serbest hareketi, iş gücü piyasasında daha fazla fırsat yaratırken, sermaye hareketliliği, yatırım ve finansal kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasına olanak tanır. Bu entegrasyon türü, bölgedeki ekonomik büyümeyi hızlandırırken, aynı zamanda üye devletler arasındaki iş birliğini ve rekabeti de artırır. Ortak Pazar, bölgesel entegrasyonun ileri bir aşaması olarak, ekonomik bütünleşmenin daha derin ve kapsamlı bir seviyeye taşınmasını sağlar (Şanlı, 2004).

Ekonomik Parasal Birlik

Ekonomik birlik, ekonomik bütünleşmenin son aşamasını temsil eder. Bu aşama, ekonomilerin tamamen birleştirilmesini ifade eder. Daha önce belirtilen koşullara ek olarak, ekonomik, parasal ve sosyal politikaların yanı sıra kurumların da bütünleştirilmesini gerektirir. Özellikle, tek bir para biriminin kullanılması, merkez bankalarının entegrasyonu ve ortak bir dış ticaret politikası bu yapının temel unsurlarıdır. Bu bağlamda, parasal entegrasyonu da içerir (Sarı, 2015).

3.4. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Etkileri

Statik Etkiler

Statik etkiler, gümrük birliğinin kısa vadede sağladığı üretim ve tüketim avantajlarını ifade eder. Bu etkiler ticaretin serbestleşmesiyle maliyetlerin düşmesine, tüketici refahının artmasına ve kaynakların daha verimli kullanılmasına neden olur. İthal malların, yerli üretime göre daha düşük maliyetle temin edilmesi refahı artırır. Statik etkiler genel olarak ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler çerçevesinde değerlendirilir (Erem, 2021).

Ticaret Yaratıcı Etki

Ticaret yaratıcı etki, gümrük birliği kurulduktan sonra bölge içi ticaretin artması ve üretimin daha verimli ülkelere kaymasıyla ortaya çıkar. Bu, ekonomik kaynakların daha etkin kullanılmasını ve üretim maliyetlerinin düşmesini sağlar. Aynı zamanda tüketiciler daha kaliteli ürünlere daha düşük fiyatlarla erişim imkânı kazanır. Bu olumlu etki sadece birlik üyeleriyle sınırlı kalmayıp küresel refah artışına da katkı sunar (Seyidoğlu, 2020).

Ticaret Saptırıcı Etki

Ticaret saptırıcı etki, daha verimli üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın, ortak dış gümrük tarifeleri nedeniyle daha az verimli olan birlik içi üreticilere yönelmesiyle meydana gelir. Bu durum hem toplam üretim verimliliğini azaltır hem de tüketici refahını düşürebilir. Ayrıca, birlik dışı ülkelerin pazardan dışlanmasına ve dünya genelinde ekonomik etkinliğin bozulmasına yol açabilir (Seyidoğlu, 2020).

Üretim Etkisi

Üretim etkisi, entegrasyon sonrası malların hangi ülkede üretilceğinin değişmesini ifade eder. Üretimin, maliyeti düşük üye ülkelere kayması refah artışına yol açar ve bu durum olumlu üretim etkisi olarak değerlendirilir. Ancak daha önce düşük maliyetle ithal edilen ürünlerin, daha pahalı birlik içi ülkelere temin edilmesi, olumsuz üretim etkisine neden olur. Bu durum kaynakların verimsiz kullanımı ve refah kaybıyla sonuçlanır (Bakkalcı, 2002).

Tüketim Etkisi

Gümrük tarifelerinin kaldırılmasıyla birlikte yabancı malların fiyatları düşer, bu da tüketicilerin ithal ürünlere yönelmesini sağlar. Üye ülkelerde fiyatlar genel düzeyi gerilerken, tüketici satın alma gücü artar. Bu gelişme, ithalatı teşvik ederken tüketici refahını da yükseltir. Tüketim etkisi, gümrük birliğinin doğrudan halk üzerindeki olumlu etkilerinden biridir (Tekin, 2017).

Gelir Dağılımı Etkisi

Gümrük birliği, üye ülkelerde ekonomik büyüme hızını ve verimliliği artırarak gelir düzeylerinde yükselişe neden olur. Bu durum, dünya genelindeki gelir dağılımını birlik üyeleri lehine değiştirir. Üye olmayan ülkeler, entegrasyon dışı kaldıkları için görece bir gelir kaybı yaşar. Entegrasyon süreci, uzun vadede bölgeler arasında ekonomik eşitsizlik yaratabilir (Berkkan, 2006).

Ölçek Ekonomileri Etkisi

Gümrük birliği, daha geniş pazarlara yönelik üretimi teşvik ederek firmaların ortalama maliyetlerini düşürmesini sağlar. Büyük ölçekli üretim, kitlesel üretim avantajı yaratır ve teknoloji kullanımını artırır. Ayrıca firmaların Ar-Ge, yönetim ve eğitim maliyetlerinde verimlilik sağlar. Bu sürecin sonunda, daha önce ithal edilen ürünler ihraç edilebilir hâle gelir (Hobikoğlu, 2007).

Rekabet Etkisi

Gümrük birliği sayesinde yabancı firmaların pazara girmesi kolaylaşır ve bu durum iç piyasada rekabeti artırır. Rekabet, üreticilerin maliyetleri düşürmesine ve ürün kalitesini artırmasına neden olur. Ayrıca yerli firmalar ithalat baskısıyla daha verimli üretim süreçlerini benimsemek zorunda kalır. Bu etkiler, uzun vadede uluslararası rekabet gücünü de artırabilir (Yıldırım & Dura, 2007).

Teknolojik İlerleme Etkisi

Entegrasyon, firmalara daha büyük piyasalarda faaliyet gösterme imkânı sunarak teknolojik gelişmeyi hızlandırır. Ar-Ge harcamalarının artmasıyla inovasyon kapasitesi yükselir. Ayrıca gelişmiş ülkelere teknoloji transferi kolaylaşır. Bu süreç, üretkenlik ve küresel rekabet gücü açısından önemli faydalar sağlar (Seyidoğlu, 2020).

Yatırımları Özendirici Etki

Gümrük birliği, yatırımcılara tarifelerin artırılmayacağına dair güvence vererek yatırım ortamını cazip kılar. Bu durum özellikle birlik dışından gelen doğrudan yabancı yatırımları teşvik eder. Ekonomik istikrar ve verimliliğin artması, yatırımcılar için daha cazip bir pazar yapısı oluşturur. Entegrasyon, bölgesel ekonomik büyümeye katkı sağlar (Temiz, 2009).

Kaynak Hareketliliği Etkisi

Gümrük birliğiyle birlikte iş gücü ve sermaye, daha kârlı alanlara yönelerek kaynakların etkinliğini artırır. Ancak bu hareketlilik, gönderen ülkelerde kaynak kaybına yol açabilir. Kaynakları alan ülke üretim kazancı elde ederken, bu kazançlar ödeme yoluyla diğer ülkelere geri dönebilir. Bu nedenle kazançların dağılımı önceden net olarak tahmin edilemez (Hobikoğlu, 2007).

3.5. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlarda Siyasal ve Kültürel Bağlar

Ekonomik entegrasyonun başarılı olabilmesi için, entegrasyona katılan ülkelerin siyasal ve kültürel olarak birbiriyle uyumlu olması gerekir. Örneğin, demokratik rejimle yönetilen ülkelerin oluşturduğu bir ekonomik entegrasyona, farklı bir yönetim sistemi olan, örneğin şeriatla ya da sosyalizmle yönetilen bir ülkenin dahil edilmesi pek olası değildir. Bunun yanı sıra, toplumların kültürel açıdan farklı yapıda olması ve ortak değerlerden yoksun bulunması, entegrasyon sürecinin ileriki aşamalarında sorunlar yaratabilir. Eğitim sistemi, dünya algısı ve özellikle din gibi toplumsal güç unsurlarında bir uzlaşma sağlanamazsa, ekonomik entegrasyonun ileri düzeylere ulaşması mümkün olmaz (Saatçioğlu, 1997).

Entegrasyon hareketleri, farklı ülkeler arasında ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bağları güçlendirmeye yönelik önemli bir süreçtir. Bu süreç, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırarak, ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelmelerini sağlar. Ancak entegrasyonun başarılı olabilmesi için, politika oluşturma ve uygulama aşamalarında etkili bir koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Bu koordinasyonun etkinliği, özellikle uluslararası veya bölgesel ekonomik ve siyasal kurumların oluşturulmasıyla sağlanabilir. Entegrasyon sürecine katılan ülkelerin kendi egemenlik haklarından belirli yetki ve sorumlulukları, bu kurumlara devretmesi, sürecin işlerliğini ve etkinliğini artıran önemli bir adımdır.

İlk aşamada, entegrasyonu sağlayacak olan sözleşmelerin her ülkenin meclislerinde onaylanarak yasalaştırılması gerekir. Bu yasal çerçeve, entegrasyonun temellerini atar ve sürecin meşruiyetini sağlamak için oldukça önemlidir. Ancak entegrasyon sürecinin daha ileri

aşamalarına gelindiğinde, alınan kararların sadece ulusal meclislerde değil, aynı zamanda halkın katılımıyla da kabul görmesi gerekmektedir. Halkın kararlar üzerinde söz sahibi olması, entegrasyona olan inancın pekişmesine ve sürece dair geniş tabanlı bir desteğin oluşmasına yardımcı olur. Halkoylamaları ve referandumlar, kararların halk tarafından kabul edilmesini sağlayarak, entegrasyon sürecinin daha sağlam temeller üzerine inşa edilmesini mümkün kılar.

Entegrasyonun başarısı için, katılan ülkelerin siyasal rejimlerinin, sosyal yapılarının ve kültürel düzeylerinin birbirine yakın olması büyük bir öneme sahiptir. Bu benzerlik, entegrasyon sürecindeki uyumu ve iş birliğini kolaylaştırır. Eğer ülkeler arasındaki siyasal rejimler veya toplumsal yapılar birbirinden çok farklıysa, entegrasyon sürecinde ciddi zorluklar yaşanabilir. Örneğin, demokratik bir ülkenin oluşturduğu bir entegrasyona, otoriter bir yönetim biçimine sahip bir ülkenin katılması, ekonomik ve siyasi istikrar açısından ciddi sorunlar yaratabilir. Bunun nedeni, farklı yönetim biçimlerinin ve toplumsal sistemlerin birbirine entegre olması sürecinin çok daha karmaşık ve zorlu olmasıdır (Ouedraogo, 2013).

Ayrıca, entegrasyonun ileri aşamalarında, katılan ülkelerin halklarının paylaştığı ortak değerlerin sayısı da büyük bir rol oynar. Ortak değerler, entegrasyonun sosyal ve kültürel düzeyde sağlanabilmesi için önemli bir zemin oluşturur. Din, dünya görüşü, eğitim sistemi ve yaşam tarzı gibi farklılıklar, entegrasyon sürecini derinden etkileyebilir. Bu tür farklılıkların çok keskin olması, toplumların daha derin bir entegrasyonu kabul etmelerini zorlaştırabilir. Bu nedenle, entegrasyon sürecine katılan ülkelerin kültürel ve dini benzerliklerinin olması, entegrasyonun başarıyla gerçekleşmesini kolaylaştırır. Türkiye-Avrupa Birliği örneğinde, Türkiye'nin kültürel ve dini yapısı ile Avrupa'nın seküler yapısı arasındaki farklılıklar, entegrasyon sürecinde önemli bir engel teşkil etmiştir. Özellikle dini ve kültürel farklılıklar, toplumlar arasındaki uyum sorunlarına yol açmakta ve bu durum, entegrasyon sürecinin ileri aşamalarında daha belirgin hale gelmektedir.

Sonuç olarak, entegrasyon süreci, karşılıklı bağımlılığı artırmayı hedeflerken, katılan ülkelerin birbirlerine ne kadar yakın olduğu, benzer değerlere sahip olup olmadıkları ve siyasal, sosyal yapılarındaki uyum, sürecin başarısını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Bu bağlamda, sadece ekonomik faydalar değil, sosyal, kültürel ve siyasal uyum da entegrasyonun sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir.

3.6. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar

3.6.1. Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra “dünyanın merkezi” konumunda olan Avrupa, eski gücünü kaybetmişti. Bu "dünyanın merkezi" rolü, ABD ve SSCB'ye, yani iki büyük süper güce bırakılmıştır. Avrupa, bu durumdan bir şekilde çıkmak ve eski gücüne geri kavuşmak için, iki süper gücün arasına girmenin yolunu aramıştır. Avrupalı devletlerin birleşmesi hayali, siyasi bir emele dönüşmeden önce uzun yıllar boyunca filozoflar tarafından bir önsezi olarak varlığını sürdürmüştür. Avrupalı devletleri birleştirme hayalinin temelinde barışçıl ve insancıl düşünceler bulunuyordu. Çünkü Avrupa, uzun yıllar boyunca birçok savaş ve insan kaybına sahne olmuştur. 1875 ile 1945 yılları arasında, özellikle İngiltere ve Fransa arasında üç büyük savaş yaşanmış, bu savaşlar milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır. Kendi aralarındaki bu savaşlar ve neticesinde ölen milyonlarca insan, Avrupalı liderleri, kendi aralarındaki uzlaşmazlıkları çözebilecekleri bir oluşum arayışına sokmuştur. Sonuç olarak, Avrupa'da kalıcı barışın sağlanması için ekonomik ve siyasi yönden birleşme fikri gündeme gelmiştir (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

1932 yılında Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında imzalanan “Quchy Antlaşması” ile Avrupa'daki ilk ekonomik bütünleşme gerçekleşmiş oldu. Bu birleşme Benelux olarak adlandırılmış ve 1944 yılında gümrük birliği tesis edilmiştir. Bu ekonomik birleşme neticesinde, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı “Winston Churchill”, Fransa ile Almanya'nın, İngiltere ile İngiliz Uluslar Topluluğu'nun ayrı birlikler kurup sonrasında bu birliklerin bir konfederasyon altında birleşmesini, böylece Avrupa Birleşik Devleti adı altında toplanmalarını önermiştir. Ancak bu fikir gerçekleştirilmemiştir. Soğuk Savaş dönemi ve SSCB'nin etkisi, Avrupa devletlerinin birlikte hareket etme düşüncelerini hızlandırmıştır. ABD'nin SSCB'ye karşı Avrupa devletlerini desteklemek amacıyla yaptığı “Marshall Yardımları”, kıta ülkeleri arasında serbest ticaretin ve Avrupa entegrasyonunun daha üst seviyelere taşınmasına olanak sağlamıştır. Almanya'nın 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupalı devletler için yeniden tehdit oluşturmasının önüne geçebilmek amacıyla çözüm arayışları hız kazanmıştır (Şevik, 2023).

“Avrupa Birliği”, 9 Mayıs 1950'de, o dönemin Fransız Dışişleri Bakanı “Robert Schuman” ile Fransız düşünürü “Jean Monnet” tarafından yayımlanan bir bildiri ile hayat bulmuştur. Bu bildiride, Fransa ve Almanya arasında kömür ve çelik üretiminin ve dağıtımının yapılacağı bir birliğin inşa edilmesi önerilmiştir. Demir ve çelik, savaş için önemli stratejik hammaddelerdendir. Bu adım, Almanya'yı Avrupa'nın diğer ülkeleriyle iş birliği yapmaya teşvik etmeyi ve dışarıda Almanya tarafından yaratılacak sıkıntıları engellemeyi amaçlıyordu. En doğru karar, Almanya ile yan yana gelip dışarıya karşı güçlü bir Batı Avrupa birliği

kurmaktı. Bu doğrultuda, 18 Nisan 1951'de “Fransız Dışışleri Bakanı Robert Schuman” tarafından ortaya atılan plan için adımlar atılmıştır. Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, İtalya ve Belçika, “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşmasını” imzalayarak bu süreci başlatmıştır.

25 Mart 1957'de Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya, Roma'da bir anlaşmaya daha imza atmışlardır. Bu anlaşma, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmalarla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuş, bu iki topluluk ile Avrupa'nın ekonomik entegrasyonu güçlendirilmiştir (Seyidoğlu, 2020).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması'nın tek amacı olası bir savaşı önlemek değil, aynı zamanda Avrupa ekonomisini güçlendirmektir. AET ile üye devletler, Avrupa'daki mal ve hizmetlerin yanı sıra sermayenin hızlı ve serbest dolaşımını sağlamayı hedeflemişlerdir. Ayrıca, AET ve AAET birlikte kurulmuş, nükleer enerji sektöründe Avrupa'nın kendisini geliştirmesi ve barışçıl bir çerçevede bu enerjiyi kullanması amaçlanmıştır. AET kurulduğunda Avrupa Birliği, altı üyeli bir örgütken, 1973 yılında Danimarka, Büyük Britanya ve İrlanda'nın katılımıyla üye sayısı dokuz olmuştur. 1981'de Yunanistan, 1986'da ise Portekiz ve İspanya üye olarak katılarak Avrupa Topluluğu'nun üye sayısını on ikiye çıkarmıştır (Soytürk, 2019).

Avrupa Birliği, Şubat 1992 tarihinde Maastricht Anlaşması ile kurulmuştur. Bu anlaşma, Avrupa Birliği'nin temellerini atarken, özellikle parasal birliği sağlaması açısından önemli bir adım olmuştur. Maastricht Anlaşması ile getirilen yeniliklerden biri, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin Euro para birimine geçmelerinin zorunlu hale gelmesidir. Bu, ekonomik açıdan birleşmeyi hedefleyen ülkeler için önemli bir gereklilik olarak belirlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Avrupa'daki tehditler büyük ölçüde azalmış olsa da Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Bu tehditlere karşı Avrupa Birliği, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) çerçevesinde savunma stratejilerini geliştirmeye başlamıştır (Efe, 2008).

Avrupa Birliği, kültürel alanda da önemli faaliyetlerde bulunmaktadır. AB üyeleri, ortak kültürel mirası koruma ve tanıma konusunda iş birliği yapmaktadır. Bu anlamda, edebiyat, dil, tiyatro, sinema, dans, sanat ve el sanatları gibi pek çok kültürel alanda AB'nin çalışmaları mevcuttur. Avrupa Birliği, bu kültürel değerlerin diğer ülkelere de tanınmasını ve erişilebilir olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği içinde kültürel ifade özgürlüğüne

yönelik kısıtlamaların kaldırılması ve bu konuda hareket özgürlüğünün artırılması, AB'nin kültürel gündeminin önemli maddelerindendir (İktisadi Kalkınma Vakfı, t.y.).

Avrupa, birçok farklı kültürü içinde barındıran bir kıta olarak, üye ülkelerin kendilerine ait geleneklerini, tarihlerini ve kültürel zenginliklerini özgürce yaşama imkânı sunmaktadır. Avrupa Birliği, kültürel çeşitliliği ve farklılıkları, kıtanın asıl zenginliği olarak kabul etmektedir. AB bünyesindeki ülkeler arasında benzerliklerin yanı sıra, farklı gelenekler ve yaşam biçimleri de mevcuttur. Bu çeşitlilik, Avrupa Birliği'nin çok kültürlü yapısının bir parçasıdır. Eğitim alanında da Avrupa Birliği, üye ülkelerdeki öğrencilere önemli fırsatlar sunmaktadır. Erasmus Programı, öğrencilerin farklı Avrupa ülkelerinde eğitim alarak, farklı kültürlerle tanışmalarını ve yeni diller öğrenmelerini teşvik etmektedir. Bu program, öğrencilere kıta çapında kültürel değişim ve akademik gelişim fırsatları sağlayarak Avrupa içindeki birleşmeyi desteklemektedir (Türkoğlu, 2025). Bu bağlamda, Avrupa Birliği sadece ekonomik ve siyasi bir birlik değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliği ve eğitim fırsatlarını güçlendiren bir yapıdır.

3.6.2. USMCA (NAFTA)

USMCA (Amerika Birleşik Devletleri-Meksika-Kanada Anlaşması), 1 Temmuz 2020 itibarıyla yürürlüğe girerek, daha önce (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA - North American Free Trade Agreement) olarak bilinen düzenlemenin yerini almıştır.

USMCA 2 Ocak 1988 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmanın temelleri, 1947 yılına kadar uzanmakta olup, amacı iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek, tarifeleri düşürmek ve ticaretin daha verimli bir şekilde işlenmesini sağlamaktır. Ayrıca, bu anlaşma, ülkelerin yaptıkları yatırımlarındaki kısıtlamaların kaldırılmasını da hedeflemiştir. Meksika'nın GATT'a üye olmasının ardından, Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında da bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma, iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. ABD'nin Kanada ve Meksika ile yaptığı anlaşmalar, Amerika'nın ticaretinin boyutunun tüm Kuzey Amerika kıtasına yayılmasına yol açmıştır. Bu da Meksika ve Kanada arasında ekonomik bir bölge yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. USMCA'nın resmi kuruluşu ise 12 Ağustos 1992'de yapılan imza töreniyle gerçekleşmiş, fiilen 1 Ocak 1994'te yürürlüğe girmiştir (Seyidoğlu, 2020).

USMCA'nın içerisinde yer alan en önemli konulardan bazıları enerji, ulaşım, tarım ve finansal hizmetlerdir. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın enerji sektöründeki müzakereler çerçevesinde, ABD ve Kanada'nın teknoloji alanındaki etkisi ve Meksika'nın petrol

rezervleriyle bütünleşmesi, bu üç ülkeyi daha güçlü bir ekonomik topluluk haline getirmiştir. Ayrıca, Meksika'nın devletin kontrolündeki elektrik şirketlerini özelleştirmesi ve fonlara açması, Meksika'nın uyguladığı kısıtlayıcı politikaların ortadan kaldırılmasına olanak sağlamıştır. USMCA sayesinde, Meksika'da iş gücü ucuz olduğundan, ülke, ihracat alanı olarak kullanılmaya başlanmış ve otomotiv sektörü, bu sayede gelişerek büyük bir pazar haline gelmiştir. Tarım sektöründe ise ABD ve Kanada, kendi aralarında anlaşmalar yapmış; aynı şekilde ABD ve Meksika da ayrı bir anlaşma gerçekleştirmiştir (Ouedraogo, 2013).

USMCA, gümrük birliği gerektirmeyen bir Serbest Ticaret Anlaşması olarak bilinir. Bu anlaşma, üye ülkelerin, USMCA'ya üye olmayan ülkelere karşı kendi tarifelerini serbestçe belirleyebilmelerini sağlar. USMCA, üye ülkelerden biri olan Meksika'nın ekonomik umudunu artırmış; gelişmekte olan bir ülke olarak, gelişmiş ülkeler seviyesine çıkma hayalini güçlendirmiştir. Kanada ise, Amerika Birleşik Devletleri'nden aldığı kereste ürünlerine yönelik gümrük vergilerinin azaltılmasını ya da kaldırılmasını beklemiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise, Meksika'dan gelen yasadışı göçü engellemeyi hedeflemiştir.

USMCA, Avrupa Birliği gibi ekonomik bir yapıya sahip değildir. Her ülke, kendi harcamalarını kendi bütçesiyle karşılar ve üye ülkeler kendi para birimlerini kullanır. Ayrıca, USMCA'nın kurulumu sırasında, üye ülkeler arasında serbest dolaşım hakkı tanınmamıştır; bu durum, Meksika'nın siyasi yapısının Kanada ve ABD'nin siyasi yapılarından farklı olmasından kaynaklanmaktadır. ABD ve Kanada, Meksika'dan gelebilecek göç dalgasından endişe duydukları için sınırlarını açmak istememiştir (Altun, 2020).

USMCA'ya üye ülkeler, farklı ekonomik gelişmişlik seviyelerine sahip ülkelerden oluşmaktadır ve bu, anlaşmanın en önemli özelliklerinden biridir. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmadan önce, ABD ve Kanada'nın satın alma gücü paritesi yaklaşık 30.000 dolar iken, Meksika'nın bu değeri yalnızca 3.000 dolar civarındaydı. Meksika'nın USMCA'ya katılması, ABD'nin Meksika'ya yaptığı yatırımların artmasına yol açmış ve bu, Meksika'nın anlaşmaya katılmasındaki temel sebeplerden biri olmuştur. Meksika, tarım sektöründe ABD ve Kanada ile aynı seviyede olmadığı için, bu alandaki düzenlemelere 15 yıl kadar geçiş süresi talep etmiştir ve bu isteğe göre bir geçiş süresi belirlenmiştir (Üzümcü ve Dikkaya, 2007).

3.6.3. ASEAN

ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği), 8 Ağustos 1967'de kurulmuştur. Bu birliğin kurulmasına yol açan birçok sebepten bahsedilebilir. Başlıca sebepler, Güneydoğu Asya ülkelerinin bölgedeki sayısal artışı ve dış müdahalelere karşı kendi iç huzurlarını sağlamaya

yönelik çabalarıdır. Ayrıca, bu bölgede yaşayan halkların kültürel benzerlikleri ve bu kültürü koruma isteği de ASEAN'ın kurulmasına zemin hazırlayan önemli faktörlerden biridir. Sömürgelerin etkisi ve bölgedeki devletlerin bağımsızlık mücadelesi de bu birliğin kurulmasına katkıda bulunan nedenlerdendir (Temiz ve Aydoğdu, 2019).

ASEAN'a üye ülkeler, Endonezya, Singapur, Malezya, Filipinler ve Tayland'dır. Bu ülkeler arasında imzalanan anlaşma, bu devletlerin Dışişleri Bakanları tarafından onaylanmıştır. Endonezya Dışişleri Bakanı Adam Malik, Malezya Dışişleri Bakanı Tun Abdul Razak, Tayland Dışişleri Bakanı Thanat Khoman, Singapur Dışişleri Bakanı Rajaratnam ve Filipinler Dışişleri Bakanı Narciso R. Ramos'un imzalarıyla bu teşkilat resmi olarak kurulmuştur. Anlaşma, Tayland'ın başkenti Bangkok'ta yapılmıştır. ASEAN, kuruluşunda beş ana maddeden oluşan bir anlaşmaya dayanmaktadır (Madiyoh, 2020). Birliğin başlıca amacı, Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki bağları güçlendirmek ve bu ülkeler arasında eğitim, politika, teknik, sosyal, kültürel ve ticari iş birliklerini teşvik etmektir.

1980'lerin sonlarına doğru, ASEAN'a Myanmar, Laos, Brunei, Kamboçya ve Vietnam da dahil olarak, toplamda on ükelik bir örgüt haline gelmiştir. ASEAN, kuruluşunda özellikle insan haklarını koruma, demokrasi ve özgürlükleri savunma, hukuk alanında gelişme sağlama gibi sosyo-kültürel hedefler belirlemiştir.

ASEAN, zaman içinde üye ülkeler arasında güç birliği oluşturarak hedeflerine ulaşmak için çeşitli anlaşmalar yapmaya başlamıştır. 1992 yılında, ASEAN liderleri 4. ASEAN Zirvesi'nde, bölgesel ekonomik iş birliğini güçlendirmek amacıyla ASEAN Serbest Ticaret Alanı (AFTA) anlaşmasına imza atmışlardır. AFTA, ASEAN ülkelerinin ekonomik iş birliğini derinleştirmek amacıyla, ortak etkin tercihli tarife (CEPT) sistemini benimsemiştir (Tidore, 2021).

ASEAN üye ülkelerinin bir diğer hedefi ise altyapıyı ortaklaşa geliştirmektir. Bu ülkeler, ticaret ve ekonomik anlaşmalarla yatırımları artırmayı amaçlamaktadır. 1988 yılında imzalanan Yatırım Anlaşması, ASEAN'ın ekonomisini güçlendirmeyi hedefleyen önemli bir adımdır. Aynı zamanda bu anlaşma, bölgeye daha fazla yabancı yatırım çekmeye yönelik bir strateji olarak görülmektedir. ASEAN, Avrupa Birliği (AB) benzeri bir yapıya bürünmek istemediğini belirterek, üye ülkeleri arasında bir gümrük birliği uygulamayı reddetmiştir. ASEAN, bölgesel bir grup olarak kendi kimliğini koruyarak, her ülkenin kendi gelişim düzeyine göre iyimser politikalar uygulamaktadır. Bu birliğin amacı, ASEAN Ekonomik Topluluğu gibi büyük bir ekonomik hedefe ulaşmak değil, daha çok kendi başarılarını görmek ve sürekli olarak gelişmektir (Tidore, 2021).

3.6.4. MERCOSUR

MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı), 26 Mayıs 1991'de Asension Protokolü ile Güney Amerika'daki ülkeler tarafından kurulan bir ekonomik ve ticaret teşkilatıdır. MERCOSUR'a üye ülkeler Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay'dır. Başlangıçta, Arjantin ile Brezilya arasında yapılan bir anlaşma iken, 1991'de Paraguay ve Uruguay da bu anlaşmaya dahil edilerek MERCOSUR'un kuruluşu gerçekleşmiştir. Mayıs 2006'da Venezuela'nın üyeliğiyle MERCOSUR daha da genişlemiştir ancak, Venezuela'nın Maduro yönetimi altında yaptığı eylemler nedeniyle ülkenin üyeliği askıya alınmıştır (Tahsin, 2007).

Dünya genelinde ekonomik entegrasyon açısından beşinci sırada yer alan MERCOSUR, 14.869.775 km²'lik bir alana yayılmakta ve 295.007.000 kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Kuruluşunun ilk dönemlerinde yalnızca ekonomik entegrasyon hedefiyle kurulan MERCOSUR, zamanla politik ve kültürel bir yapıya dönüşmüştür. Başlangıçta ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan bu örgüt, ilerleyen yıllarda politik ve kültürel alanlarda da birleşmeyi amaçlamış ve ekonomik güçlerini politik birlikteliklere taşımak zorunda kalmıştır. Bu sayede, uluslararası düzeyde rakipleriyle daha etkili bir şekilde rekabet edebilecek hale gelmiştir. İlk başlarda sadece bölgesel bir örgüt iken, son yıllarda ulusüstü bir yapıya dönüşme eğilimindedir (Bektaş ve Kayacık, 2023).

MERCOSUR, başlangıçta sosyo-kültürel ve politik alanlarda da faaliyet gösteren bir organizasyonken, Brezilya ve Arjantin'deki ekonomik krizler örgütü derinden sarsmıştır. Bu krizler nedeniyle, örgütün ekonomisi zor bir döneme girmiştir. Bu durum, ekonomi dışındaki alanlara fazla odaklanmanın örgütün çıkarlarına aykırı olacağı kanaatine yol açmıştır. Üye ülkeler, kriz sürecini atlatana kadar ekonomi alanındaki iş birliklerini güçlendireceklerini belirtmişlerdir; aksi takdirde bu durum örgütün geleceğini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Eğitim gibi diğer alanlar, bu krizin aşılmasında bir araç olarak görülse de üye ülkeler arasındaki yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar, örgütün tam anlamıyla siyasi ciddiyetini sorgulamaktadır. MERCOSUR'un Avrupa Birliği gibi büyük bir örgütle kıyaslanabilmesi için daha fazla zaman geçmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, Venezuela'daki iç sorunların sadece örgütü değil, tüm bölgeyi etkileyebileceği endişesi dile getirilmiştir (Donduran, 2020).

3.6.5. LAFTA/LAIA

LAFTA (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), 1960 yılında Montevideo Anlaşması ile kurulmuş ve Haziran 1961'de yürürlüğe girerek resmîyet kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik zorluklarla karşılaşan Latin Amerika ülkeleri, bölgesel iş birliği yoluyla

sıkıntılarını aşmak amacıyla ilk kez bir topluluk oluşturmuşlardır. LAFTA 'ya üye olan ülkeler Brezilya, Şili, Paraguay, Uruguay, Arjantin, Peru ve Meksika'dır. 1970 yılı itibarıyla bu birlik, Kolombiya, Bolivya, Ekvador ve Venezuela'nın katılımıyla üye sayısını 11'e çıkarmıştır (Ekodialog, t.y.).

LAFTA'nın kuruluş amacı, Latin Amerika'da ortak bir ticaret alanı yaratmak ve üye ülkeler arasında ekonomik iş birliğini güçlendirmektir. LAFTA'nın temel prensibi, "en çok kayırlan ülke" ilkesine dayanmaktadır. Bu prensip, ticaretin daha serbest hale getirilmesini ve özellikle tarım ve sanayi sektörlerinde daha iyi sonuçlar elde edilmesini hedeflemiştir. Ayrıca, 12 yıllık planda, hassas mallarda ticarete ilişkin herhangi bir kısıtlamanın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ancak, üye ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar, bazı ülkelerin diğerlerine baskı yapmasına yol açmış ve bu durum, birliğin içinde zamanla çeşitli sıkıntılara neden olmuştur. Gümrük vergilerinin kaldırılmaması, bu sıkıntılardan bir diğeridir (Atamer, 2020).

LAFTA, üyeler arasında bölgesel anlaşmalar yapılmasını teşvik etmiştir, ancak bu, birliğin daha kapsamlı bir şekilde entegrasyonunu engellemiştir. 1970'lere gelindiğinde, LAFTA'nın etkisini yitirdiği görülmüştür ve daha fazla rekabet gücü sağlamaya yönelik yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği düşünülmüştür. Örneğin, et ve petrolde yapılan tarife indirimleri, Arjantin ile Venezuela'nın lehine olmuş, büyük ülkeler olan Meksika, Arjantin ve Brezilya ile rekabet etmekten çekinen diğer ülkeler birliğe katılmaktan uzaklaşmıştır. Bu nedenlerle LAFTA Birliği sona ermiş ve Latin Amerika'da serbest ticaretin daha verimli bir şekilde yürütülmesi amacıyla yeni anlaşmalar yapılmaya başlanmıştır.

LAIA (Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu), 12 Ağustos 1980 tarihinde kurulan bir başka bölgesel iş birliği örgütüdür. LAIA, 1961 yılında imzalanan Montevideo Anlaşması'na dayanan LAFTA'nın gelişmiş ve kapsamlı bir versiyonudur. Bu anlaşma, Latin Amerika Ortak Pazarı oluşturma hedefi doğrultusunda, üye ülkelerle ekonomik iş birliğini artırmayı amaçlamaktadır. LAIA'nın temel hedefi, bölgedeki karşılıklı ticaretin artırılması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesidir. LAFTA'dan farklı olarak, LAIA anlaşması üç grup halinde sınıflandırılan üye ülkeler arasında düzenlemeler yapmıştır:

1. Gelişmiş ülkeler
2. Göreceli olarak az gelişmiş ülkeler
3. Orta derecede gelişmiş ülkeler

Bu gruplama, ikinci ve üçüncü gruptaki ülkeleri, gelişmiş ülkeler karşısında koruma altına almayı hedeflemiştir (Seyidoğlu, 2020).

3.6.6. CARICOM

CARICOM, Karayip Devletleri Birliği olarak bilinir ve İngilizce ismi “Association of Caribbean States'tir.” Bu bölge, Kuzey ve Güney Amerika arasında yer almakta olup, benzersiz coğrafi konumu, yeraltı zenginlikleri ve deniz yollarıyla ticarete uygun konumuyla dikkat çekmektedir (Hornbeck, 2008).

Bu birliğin kuruluğu, 4 Temmuz 1973'te Chaguaramas Anlaşması'na atılan imzalarla gerçekleşmiştir. CARICOM'un kurucu üyeleri toplam 15 ÷lkeden oluşmaktadır. Bu ÷lkeler: Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Barbados, Dominika, Grenada, Guyana, Haiti, Jamaika, Aziz Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Surinam, Trinidad ve Tobago ve Montserrat'tır. Üye ÷lkeler genellikle ada ve ada zincirlerinden oluşmaktadır.

Üye ÷lkeler, tarihsel ve kültürel açıdan birbirlerine oldukça benzemektedir. 1973 yılına kadar "CARIFTA" olarak bilinen anlaşma, eklenen maddelerle CARICOM'a dönüştür÷lmüştür. Bu topluluğun asıl amaçları, Karayip ÷lkeleri arasında bir Ortak Pazar oluşturmak ve kültürel yakınlaşmayı teşvik etmektir. Aynı zamanda teknoloji ve ekonomiyi geliştirmek de topluluğun hedefleri arasında yer almaktadır (Yılmaz ve Reçber, 2023).

3.6.7. ECOWAS

ECOWAS'un Türkçesi “Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu” olup, İngilizcesi “Economic Community of West African States'tir”. 28 Mayıs 1975'te, Batı Afrika'nın 15 ÷lkesinin bir araya gelerek Nijerya'daki Lagos şehrinde kurduğu bu topluluk, bölgedeki en önemli uluslararası ekonomik örgütlerden biridir (T.C. Ticaret Bakanlığı, t.y.).

ECOWAS'ın üyeleri şunlardır: Burkina Faso, Gambiya, Gine-Bissau, Malezya, Fildişi Sahili, Senegal, Yeşil Burun Adaları, Liberya, Mali, Togo, Nijer, Nijerya, Gana, Gine ve Sierra Leone. ECOWAS'ın kurulma amacı, üye devletlerin ekonomilerini güçlendirmek, sosyo-kültürel açıdan gelişmelerini sağlamak, bölge içindeki dolaşımı serbestleştirmek ve üye ÷lkeler arasında ticaretin gelişmesini desteklemektir. Ayrıca, ortak bir para birimi ve Pazar alanı yaratmayı hedeflemektedir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, t.y.).

Bu birliğin kullandığı resmi diller, İngilizce, Fransızca ve Portekizce olup, ÷lkelerin yerel dilleri de kullanılmaktadır. ECOWAS üyesi ÷lkelerin ekonomileri, büyük ölçüde maden ve tarım sektörüne dayalıdır. Bu bölgeler, dünya çapında alüminyum, petrol, altın gibi yeraltı zenginliklerini ihraç etmekte; bunun yanı sıra kakao, kahve, pamuk gibi tarım ürünleri de önemli ihracat kalemlerindendir (Barry ve Koç, 2023).

ECOWAS ülkeleri, uzun yıllar süren sömürgecilik nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmış ve ekonomileri neredeyse yok denecek kadar zayıf durumda olmuştur. Afrika ülkeleri, bağımsızlıklarını kazanmak için uzun bir mücadele vermiş ve bu çabaların sonucunda 1960 yılında bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ancak, sömürgecilikten kurtulmuş olmalarına rağmen, bu ülkeler sınır sorunları ve iç karışıklıklarla mücadele etmeye devam etmiştir. Bu süreçte ekonomik yapı daha da zayıflamış ve yeni bir düzen kurma çabaları başarıya ulaşamamıştır. Ayrıca, sömürgeci ülkeler bölgeden tam anlamıyla çekilmemiştir. ECOWAS'ın kurulmasının en önemli sebeplerinden biri, ekonomik ve kültürel yapıyı düzene sokmak olmuştur (Ouedraogo, 2013). ECOWAS ülkeleri ticaret konusunda etkili olma çabalarına rağmen, işsizlikle başa çıkamamış ve yüksek enflasyon ile yoksulluk gibi sorunlarla mücadele etmeye devam etmiştir (Sallah, 2017).

3.6.8. RCEP

Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP), küresel ekonomik dengeler açısından dikkat çekici yeni bir ekonomik entegrasyon olarak ortaya çıktı. 2012 yılında müzakereler sonuç olarak, 15 Kasım 2020 tarihinde ülkelerce imzalanmış ve 1 Ocak 2022 tarihinde başlamıştır. 10 ASEAN üyesi ülkede (Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam) ve ASEAN ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamış olan 5 ülkede (Çin, Güney Kore, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda) gerçekleşti. Bu ülkeleri bir araya getirerek toplam 15 ülkeden oluşan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık anlaşması kurulmuştur.

RCEP ülkelerinin dünya hizmetleri ve gayri safi yurt içi hasılanın (GSYH) yaklaşık %30'unu kapsaması, dünya ticaretindeki mal ve hizmet hareketlerinin yaklaşık dörtte birini gerçekleştirmesi ve küresel doğrudan yabancı yatırımların %31'ine ev sahipliği yapması, bu ekonomik açıdan ne denli güçlü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu veriler, RCEP'in sadece bölgesel bir oluşumların ötesinde, küresel ekonomik dengeleri güçlendirecek bir potansiyele sahip olacaktır (Ünver, 2022).

Bununla birlikte, ekonomik entegrasyonun temel görünümü arasında ticaretin dış engellerinin, ticaret hacminin genişlemesi ve ekonomik iş birliğinin gelişmesi gibi unsurlar bulunmaktadır.

Bu bağlamda, RCEP ülkelerinin sahip olduğu ticari potansiyelin ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi, bu çözümün büyümesinde kritik bir rol oynayacaktır. Söz konusu ülkelerin sektörel gelirleri, pazar büyüklükleri ve ticaret verilerindeki veri kümeleri, RCEP'in ekonomik iş birliğini hangi alanlarda derinleştirebileceği ve bu birleşimin uzun vadeli termin etkilerinin

neler olabileceği daha iyi bir öneridir. Özellikle bu ülkelerin karşılıklı ticari kapasitelerinin ortaya konulması, sunulan tekliflerin etkin bir şekilde değerdendirilmesine katkı sağlayacaktır (Sarıçoban, 2022).

4. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, akademik literatürde çok boyutlu bir şekilde ele alınmakta olup, bu ilişkilerin makroekonomik etkilerine dair çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Bu bölümde, özellikle dış ticaret, enflasyon, işsizlik, eğitim ve ekonomik büyüme gibi göstergeler temelinde Türkiye ile Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki ilişkileri inceleyen akademik yayınlara yer verilmiştir. Literatür değerlendirmesi sürecinde, Google Akademik ve DergiPark gibi açık erişimli akademik platformlar kullanılmıştır. Taramalarda "Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri", "Türk Devletleri ve Türkiye", "Türkiye ve Orta Asya", " gibi anahtar kelimelerden yararlanılmıştır. Ayrıca, ülkeler tek tek ele alınarak "Türkiye ve Kazakistan gibi ifadelerle arama yapılmıştır. Elde edilen yayınlar içerik ve konu bütünlüğüne göre analiz edilmiştir. Bu kapsamda Tablo 4.1.'de Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkileri konu alan 18 adet tanımlayıcı makalelere yer verilmiştir. Tablo 4.2. ise Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler konulu 17 adet nedensellik analizi yapan araştırmaları içermektedir.

Tablo 4.1. Ekonomik ilişkiler üzerine tanımlayıcı makaleler

Yazarlar	Amaç	Sonuç
Dikkaya (1999)	Çalışmanın amacı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkileri ve bu ülkeler arasındaki iktisadi gelişmeleri incelemektir.	Eğitim konusunda özellikle Kazakistan ve Kırgızistan'da Türkiye'nin rolü umut vericidir. Ancak, yapılan birçok anlaşma genellikle sadece kâğıt üzerinde kalmaktadır. Rusya'nın bu ülkelerde özellikle petrol ve gaz dışındaki alanlarda fazla etkinlik göstermediği görülmektedir; bu durum, Türkiye için önemli bir avantaja dönüştürülebilir.

Tablo 4.1. (Devam) Ekonomik ilişkiler üzerine tanımlayıcı makaleler

Solak (2003)	Ele alınan çalışmada, ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi konuları 10 yıllık bir süreç içinde incelenmiştir.	1992 yılında Türkiye ile ele alınan 5 ülke arasındaki dış ticaret hacmi 136 milyon dolar olup, bu hacmin toplam dış ticaret içindeki payı %1'dir. Ticaret hacmi açısından ise ilk sırada Kazakistan, ardından Türkmenistan ve diğer ülkeler yer almaktadır.
Ersungur ve diğ. (2007)	Bu çalışmanın amacı, ülkeler arasındaki GSYH, ithalat, ihracat, SITC0, SITC1, SITC2 gibi mal grupları üzerinden ekonomik ilişkilerin hangi seviyede olduğunu değerlendirmek incelemektir.	Yapılan incelemeler neticesinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin yeterince gelişmediği sonucuna varılmıştır.
Narin ve Marşap (2010)	Bu araştırmanın amacı, küresel kriz sonrasında Türk Cumhuriyetlerinin ekonomilerine olan etkilerini incelemek ve aynı zamanda Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkileri, küresel krizin sebeplerini araştırmaktır.	Türk Cumhuriyetleri'nden Kazakistan ve Azerbaycan, petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmalardan dolayı cari işlemler dengesinde açık vermiştir.
Karluk (2011)	Bu çalışma, küresel krizin Kırgızistan ekonomisine olan olumlu ve olumsuz etkilerini incelemeyi ve Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, GSYH, ihracat ve ithalat gibi göstergeler değerlendirilmiştir.	Kırgızistan'ın ihracatında, özellikle tarım ve hayvancılık alanlarında önemli bir artış yaşanmış ve bu alanlarda pamuk ihracatında ön sıralara yerleşmiştir.
Eren (2012)	Çalışmanın amacı Bağımsız Devletler arasında Türk Cumhuriyetleri'nin diğer ülkelerle ekonomik açıdan ilişkilerini incelemektir.	Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türk Cumhuriyetleri birbirlerine ve Rusya'ya hala çeşitli bağımlılıklar taşımaktadır. Elektrik konusunda Kazakistan, Kırgızistan'a ve Sibirya'ya bağlıdır. Türkmenistan ise çıkardığı petrolü, Rusya'ya jet yakıtı üretimi için gönderirken, Sibirya da petrolünü Türkmenistan'a rafine edilmek üzere yollamaktadır.

Tablo 4.1. (Devam) Ekonomik ilişkiler üzerine tanımlayıcı makaleler

Erdoğan ve Çolakoğlu (2015)	Türk Cumhuriyetleri ile Ankara arasındaki ilişkileri daha sağlam bir temele oturtmak, geçmişteki hataları tespit ederek bu ilişkileri güçlendirmeye yönelik adımlar atmak amaçlanmaktadır.	Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ikili ilişkiler hem siyasi hem de ekonomik açıdan başarılı bir şekilde gelişmiş ve stratejik ortaklık seviyesine ulaşmıştır. Bu ilişkiler, özellikle BTC boru hattı gibi yüksek kapasiteli projelerle güçlenmiş ve üst düzey bir iş birliği seviyesine taşınmıştır.
Yavuz (2015)	Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki vergi anlaşmalarının mali ve ekonomik olarak getirileri değerlendirilmiştir.	İncelemeler sonucunda, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının, aynı üründen birden fazla vergi alınmasını engellemde önemli bir işlevi olduğu sonucuna varılabilir.
Keleş (2016)	Türkiye ve Türk Dünyası arasındaki ortak özellikleri ve ticaretin gelişip gelişmediğini incelemektedir.	Türkiye Türk Dünyası arasında birçok ortak özelliğe rastlanmıştır. Ticaret ise yeterince gelişmemiş bunun için daha fazla yatırım yapılması gerektiğine dair öneride bulunulmuştur.
Hepaktan ve Çılbant (2016)	Özbekistan ile Türkiye arasındaki ticaretin gelişimini ve sektörlerle göre dağılımını inceleme amaçındadır.	İncelemenin sonucuna göre, Özbekistan ile Türkiye arasındaki ticaretin yeterince gelişmediği görülmektedir.
Yücememiş ve diğ. (2017)	Çalışmanın amacı ülkeler arasındaki enflasyon, işsizlik gibi sorunları tek tek ele alarak incelemektir.	Yapılan incelemelerin sonucuna göre Özbekistan ve Kazakistan'ın ekonomik ve ticaret bakımından Türkiye ile ilişkilerinde yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.
Akengin (2017)	Orta Asya özelinde, Türk Dünyası'nın siyasi, kültürel ve jeopolitik yapısını derinlemesine inceleyerek, bu bölgedeki dinamiklerin bölgesel ve küresel anlamda nasıl şekillendiğini analiz etmektedir	Uzun süre Rus egemenliği altında komünist bir yapıda yaşamış olan bu ülkelerin, demokrasi konusunda önemli bir tecrübe eksikliği bulunmaktadır. Ayrıca, ekonomik ve güvenlik alanlarındaki farklılıklar, bu ülkelerin jeopolitik açıdan "kapalı ülke" (closed country) olarak nitelendirilmelerine neden olmaktadır. Bu durum, bölgesel ve küresel düzeyde bazı riskler ve zorluklar oluşturmaktadır.

Tablo 4.2. (Devam) Ekonomik ilişkiler üzerine tanımlayıcı makaleler

Emanet (2017)	Bakü-Tiflis-Kars Demir yollarının özellikleri ele alarak İthalata ve ihracata etkilerini araştırmak amaçındadır.	2016 yılında, kapılardan giren ve çıkan araçların sayısının, ithalat ve ihracat açısından en yüksek seviyelere ulaştığı sonucuna varılmıştır.
Ekşi (2017)	Bu çalışma, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik uyguladığı kamu diplomasisinin çeşitlerini irdelemeyi amaçlayan bir araştırmadır.	Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik kullandığı kurumsal ve araçsal mekanizmaların yanı sıra, TASAM ve STK'ların kamu diplomasisinin en büyük boyutunu faaliyete geçirecek bu süreçleri desteklediği gözlemlenmektedir.
Doru ve Aslan (2017)	Bu çalışmanın amacı, Türk Cumhuriyetlerinin dış ticaretinde Türkiye'nin konumunu incelemek, karşılıklı turist sayıları ve iktisadi ilişkilerin hangi seviyede olduğunu ortaya koymaktır.	Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler son dönemlerde artış göstermiş olsa da istenilen seviyeye henüz ulaşmadığı gözlemlenmiştir.
Çakmak (2017)	Bu çalışmanın amacı, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (OATC) ile Türkiye arasında kurulacak bir ekonomik entegrasyonun ekonomik gerekçelerini tanımlamaktır.	Yapılan incelemeler sonucunda, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kurulabilecek entegrasyonların olumlu yönde sonuçlar doğurabileceği belirlenmiştir.
Sancak (2018)	Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Kamu diplomasisini ve turizmin karşılıklı etkileşimi açıklamayı amaçlamaktadır.	Yapılan araştırmanın sonucuna göre Türkiye'de bulunmuş olmanın, Kırgızlar arasında oluşturduğu sempati düzeyi oldukça belirgindir. Türkiye'de hiç bulunmamış kişilerin sempati düzeyi %51,5 iken, Türkiye'de en az bir kez bulunmuş olanlarda bu oran %63,6 seviyesine çıkmıştır.
Akbaş (2019)	Çalışmanın amacı, Kazakistan ile Türkiye arasındaki gelecekteki iş birliklerini ve bu iki ülke arasında karşılaşılan sorunları çözmeye yönelik öneriler geliştirmektir.	Araştırma sonuçlarına göre, Kazakistan ve Türkiye arasında bazı algı problemleri olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.1. (Devam) Ekonomik ilişkiler üzerine tanımlayıcı makaleler

Balıkçıoğlu (2019)	Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret ilişkilerini inceleyerek, bölge ülkelerinin dış ticaretinin yönü, ölçeği ve sektörel dağılımını genel hatlarıyla ortaya koymaktır.	1992 yılında Türkiye ile Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi 267 milyon dolar olup, bu rakam Türkiye'nin genel dış ticaret hacminin %0,7'sine tekabül etmektedir. 2017 yılına gelindiğinde ise ticaret hacmi 7.325 milyon dolara yükselmiş ve oran %0,7'den %1,8'e çıkmıştır. Ancak, bu artışa rağmen oran hala düşük seviyelerde kalmaktadır.
Ganiev ve diğ. (2023)	Bu çalışmada, Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret ilişkileri incelenmiş ve bu ilişkilerin gelişimi analiz edilmiştir.	Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret, bir birlik oluşturmak için yeterli seviyede değildir. Ticaretin artması için ülkelerin güçlü olduğu sektörlerin belirlenip, bu sektörlerde iş birlikleri geliştirilmesi önemlidir.
Ece (2023)	“OBOR Projesi”nde karşılaşılan sorunlar ve Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri üzerindeki potansiyel etkileri incelenmiştir.	OBOR Projesi, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ile diğer ülkeler arasında serbest ticaret, yeni iş birlikleri, sermaye ve mal akışının kolaylaşmasını sağlayacak ve yeni pazarlara entegrasyonu destekleyecektir.
Aydın ve Liu (2024)	Çalışma, üye devletlerin TDT'ye yönelik politik, ekonomik ve kültürel motivasyonlarını incelemeyi amaçlamaktadır.	Üye ülkeler, TDT aracılığıyla kültürel bağları güçlendirmeyi ve etkileşimi artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kültürel entegrasyon hâlâ önemli bir motivasyon kaynağıdır. Ayrıca, TDT, üye devletler arasında spor, turizm, edebiyat gibi alanlarda ortak etkinlikler düzenlenerek kültürel iş birliğini teşvik etmektedir.

Tablo 4.2. Ekonomik ilişkiler konulu nedensellik analizleri içeren makaleler

Tablo 4.2. de Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler konulu 17 adet nedensellik analizi yapan araştırmaları içermektedir.

Yazarlar	Amaç	Örneklem	Sonuç ve Öneriler
Bal ve diğ. (2009)	Türk Cumhuriyetinin yeniden Türkiye ile ekonomik düzen kurmasını araştırma amaçındadır.	1994-2008	Araştırmadaki elde edilen bulgularda Türk Cumhuriyetlerinden ithalatı beş Türk ülkesinin ihracatından daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.2. (Devam) Ekonomik ilişkiler konulu nedensellik analizleri içeren makaleler

Türk (2010)	Araştırmada Türkiye eğitim ve ekonomik alanında, Türk müteahhitlerin yaptığı yatırımlar araştırılacaktır.	1990-2010 Türkmenistan-Türkiye	Elde edilen bulgulara göre, eğitim alanında Türkiye'deki yabancı öğrenciler arasında Türkmenistan, sayı bakımından ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca, Türk müteahhitlerinin yatırımları, Türkmenistan'ın toplam yatırımlarının %35'ini oluşturmaktadır.
Özgişi (2012)	Çalışmanın esas amacı demokratikleşme sürecinin etkileri incelenmektedir.	1991-2012 Türk Cumhuriyetleri-Azerbaycan	Yapılan araştırma sonucunda, Kırgızistan'da yaşanan süreç bir kenara bırakılırsa, adı geçen ülkelerin rejimlerinin, anayasalarının ve devlet başkanlarının yetkilerinin birbirine benzer olduğu görülmüştür.
Gül ve diğ. (2013)	Bu çalışmada panel veri ile ülkelerin dış borçlarını büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.	1994-2010 Orta Asya- Türkiye	Yapılan Pedroni Eş Bütünleşme Testi analizi sonucunda, kısa dönemde dış borç ile büyüme arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak, uzun dönem için yapılan test sonucunda dış borç ile tek taraflı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ve bu bulgu, literatürle uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.
Erdoğan ve Yıldırım (2013)	Bu çalışmada Kao Test uygulanarak ithalat, ihracat, iktisadi büyüme ve sermaye oluşumu arasında nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır.	1990-2009 Türk Cumhuriyetlerinin	Çalışmanın neticesinde hasıla ile ihracat hacmi arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur.
Mercan (2014)	2008 küresel ekonomik krizinin büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir.	1990-2012 Orta Asya- Türkiye	Elde edilen bulgulara göre, kamu harcamaları, ihracat ve özel tüketim için yapılan harcamalar ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Ancak, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumsuz ve anlamlı bulunmuştur.

Tablo 4.2. (Devam) Ekonomik ilişkiler konulu nedensellik analizleri içeren makaleler

Mercan ve Göçer (2014)	Bu çalışmanın amacı, dışa açıklığın ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkilerini panel veri analizi kullanılarak ortaya koymaktır.	1990-2010 Türk Cumhuriyetleri	Yapılan panel veri analizi sonucunda, dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin diğer çalışmalardan farklı olarak pozitif olduğu tespit edilmiştir.
Çatalbaş (2014)	Bu çalışma, ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çabaları incelemekte ve bu çabaların nedenlerini açıklamayı amaçlamaktadır.	2000-2014 Türk Cumhuriyetleri	Yapılan araştırma sonucunda, serbest ticaretin ülkedeki üretime katkı sağladığı ve taleplerde artış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, dış ticaretin serbestleşmesinin ithalat ve ihracatın artmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır.
Sümer ve Üner (2014)	Bu çalışmanın amacı, ithalat-ihracat ilişkilerini ve bahse konu ülkeler arasındaki psikolojik mesafeyi belirlemektir.	2007-2011 Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri	Azerbaycan, 2.02 değeriyle araştırmada ele alınan devletler arasında psikolojik mesafe açısından Türkiye'ye en yakın ülke olmuştur. Azerbaycan'ı sırasıyla Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan takip etmektedir.
Şahin ve Özçalık (2015)	Bu çalışmanın amacı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri araştırmaktır.	2002-2013 Orta Asya-Türkiye	Yapılan araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini destekler niteliktedir.
İnançlı ve diğ. (2015)	Bu çalışmada ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin dış ticaret üzerine etkileri incelenmiştir.	1992-2014 Kırgızistan ile Türkiye	Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticarete BEC sınıflandırmasına göre, hammadde ve yatırım malları ticaretinde Türkiye fazla vermiştir. SITC-3 sınıflamasına göre ise, iki ülke arasındaki ihracatta birinci sırada çeşitli eşyalar, ikinci sırada ise makineler ve taşıma araçları yer almaktadır.

Tablo 4.2. (Devam) Ekonomik ilişkiler konulu nedensellik analizleri içeren makaleler

Çiçek ve Başımov (2016)	Bu çalışmanın amacı, ülkelerin pamuk ticareti alanındaki karşılaştırılmalı üstünlüklerini ve rekabetçilik düzeylerini belirlemektir.	2001–2012 Orta Asya	Orta Asya ülkelerinin pamuk ticareti alanında iyi seviyede olduğu ve aynı zamanda karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.
Azgün ve diğ. (2016)	Ülkeler arasındaki ticaretin seviyesini belirlemeyi amaçlamıştır.	1995-2013 Türk Cumhuriyetleri-Türkiye	1997-2007 yılları arasında endüstri içi ticaret %100 seviyesinde iken, sonraki dönemde endüstriler arası ticaret artarak 2012 yılında %96 seviyelerine ulaşmıştır.
Azgün (2017)	Bu çalışmanın amacı ülkelerin zamanlar arası geri ödeme koşulunu uygulayıp uygulamadığını araştırmaktır.	2005-2014 Türk Cumhuriyetleri-Türkiye	Kazakistan ve Kırgızistan Cumhuriyeti için elde edilen sonuçlarda, CR ve DE değişkenleri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunurken, Azerbaycan Cumhuriyeti için CR ve DE değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir.
Dursun ve Bülbül (2024)	Türk Cumhuriyetlerinin enerji ve ekonomik büyümeleri panel analize incelenmiştir.	1990-2020 Türk Cumhuriyetleri	Yenilenebilir enerji ve petrol üretimi verileriyle yapılan Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi, ekonomik büyüme ile bu üretimler arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Ay ve diğ. (2024)	Bu araştırmada 2024-2025 yıllarına yönelik ticaret hacmi tahminlerinde en etkili makine öğrenimi yöntemi belirlenmeye çalışılmıştır.	1992-2023 Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri	Araştırmanın sonucuna göre, ileri düzey makine öğrenimi yöntemlerinin ticaret dinamiklerini anlamada ve gelecekteki eğilimleri öngörmeye etkili olduğunu göstermektedir. Ticaret ilişkilerinin daha iyi anlaşılması, bölgesel ekonomik politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Tablo 4.2. (Devam) Ekonomik ilişkiler konulu nedensellik analizleri içeren makaleler

Dinçer ve diğ. (2024)	Turks ve Caicos Adaları Örgütü üyelerinin dış ticaretinin ekonomik büyümeye etkisinin Panel Otoresgresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli ile incelenmesi amaçlanmaktadır.	1992-2022 Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye Macaristan	Türk Devletleri Teşkilatı'na üye beş ülkede yapılan analizlere göre, uzun vadede hem ihracat hem de ithalat ekonomik büyümeyi artırırken, kısa vadede yalnızca ithalat büyümeyi desteklemektedir. Bu ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında dış ticaretin önemli bir rolü olduğu görülmektedir.
-----------------------	--	---	---

4.1. Literatür Değerlendirmesi

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında başlayan ilişkiler, zaman içinde ivme kazanmış olsa da birçok çalışmada bu ilişkilerin hâlâ potansiyelin gerisinde kaldığı vurgulanmaktadır (Dikkaya, 1999; Solak, 2003). Ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi alanlarda iş birlikleri gelişmiş olmakla birlikte, bölgesel entegrasyon ve karşılıklı ekonomik bağımlılık düzeyi arzu edilen seviyeye ulaşmamıştır (Ersungur ve diğ., 2007; Azgün ve diğ., 2016).

Ekonomik ilişkiler bağlamında Türkiye'nin özellikle Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile ticaret hacminde belirli bir artış yaşansa da bu artış ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve potansiyelleriyle kıyaslandığında oldukça sınırlı kalmaktadır (Doru ve Aslan, 2019; Balıkçioğlu, 2019). Serbest ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri dikkate alındığında, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında serbest ticaret anlaşmalarının yaygınlaştırılması, gümrük vergilerinin düşürülmesi ve lojistik engellerin kaldırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır (Çatalbaş, 2014; Gül ve diğ., 2013).

Ticaretin gelişiminde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de altyapı eksiklikleri ve lojistik sınırlılıklardır. Coğrafi uzaklık, doğrudan ulaşım hatlarının yetersizliği ve taşımacılık maliyetlerinin yüksekliği, dış ticareti zorlaştıran başlıca etkenlerdir. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerin önemi sıkça vurgulanmakta, ancak yeterli etki düzeyine henüz ulaşamadığı belirtilmektedir (Emanet, 2017). Lojistik engellerin yalnızca fiziksel altyapı eksikliklerinden değil, aynı zamanda kurumsal ve bürokratik engellerden de kaynaklandığını ifade etmektedir (Azgün, 2017).

Ticaretin sektörel yapısı incelendiğinde, Türk Cumhuriyetleri'nin pamuk, tarım ve enerji gibi alanlarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir (Çiçek ve Başimov, 2016). Türkiye'nin bu sektörlerde stratejik ortaklıklar kurarak karşılıklı çıkar temelinde iş birliğini derinleştirmesi gerekmektedir. TANAP gibi projeler bu anlamda başarılı örnekler sunmakla birlikte, literatürde enerji alanındaki ortak yatırımların artırılması gerektiği sıklıkla dile getirilmektedir (Dursun ve Bülbül, 2024; Dinçer ve diğ., 2024).

Kültürel ilişkiler ise, ekonomik ve siyasi bağların güçlendirilmesi açısından tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin kamu diplomasisi araçlarını etkin kullanması, bölge ülkelerinde olumlu bir imaj oluşturmaya katkı sağlamıştır (Ekşi, 2017). Ancak bu kültürel etkileşimin siyasi ve ekonomik iş birliklerine yeterince yansıtılmadığı yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Sancak (2018), kamu diplomasisi faaliyetlerinin eğitim ve turizm gibi alanlarda

daha da yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmektedir. Özellikle Türkiye’de öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri vatandaşlarının sayısının artırılması ve üniversiteler arası iş birliklerinin geliştirilmesi, uzun vadede güçlü bağlar kurulmasına zemin hazırlayacaktır.

Demokratikleşme ve siyasi yapılar açısından bakıldığında ise, Türk Cumhuriyetleri'nin büyük bölümünün otoriter yönetimlerle idare edilmesi, Türkiye ile olan ilişkilerde zaman zaman uyumsuzluklara yol açabilmektedir (Akengin, 2017; Eren, 2012). Bu bağlamda, Türkiye’nin bölgedeki demokratik dönüşümlere destek olması, daha sürdürülebilir ve uyumlu bir ortaklık yapısının oluşmasına katkı sağlayacaktır (Aydın ve Liu, 2024).

Son olarak, OBOR (Kuşak ve Yol) projesi gibi küresel düzeydeki gelişmelerin de Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler üzerinde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Ece (2023), bu projenin serbest ticaretin yaygınlaşması, yeni pazarlara erişim ve altyapı yatırımlarının artması açısından önemli fırsatlar sunduğunu, ancak Türkiye’nin bu süreçte daha proaktif bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tüm bu çalışmalar ışığında, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi için çok yönlü, stratejik ve sürdürülebilir bir yaklaşım gereklidir. Serbest ticaretin geliştirilmesi, enerji ve lojistik yatırımlarının artırılması, kültürel iş birliklerinin derinleştirilmesi ve siyasi uyumun sağlanması, bu ilişkilerin sağlam temellere oturtulmasını sağlayacaktır. Türk Devletleri Teşkilatı gibi kurumsal platformlar bu sürecin hızlandırılması için önemli fırsatlar sunmakta olup, bu yapıların etkinliğinin artırılması, ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

5. ARAŞTIRMA

Bu araştırmanın amacı Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkileri inceleyerek bu ilişkilerin daha etkin ve verimli bir yapıya kavuşturulmasına katkı sağlamaktır. Araştırma kapsamında, taraflar arasında özellikle ticaret alanında yaşanan başlıca sorunlar tespit edilerek bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilecektir.

Araştırmanın önemi, Türkiye'nin bölgesel iş birliklerini güçlendirme hedefiyle uyumlu bir biçimde, Türk Cumhuriyetleriyle olan ekonomik ilişkilerini daha dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturma çabasına katkı sağlamasında yatmaktadır. Özellikle ithalat ve ihracat süreçlerinde yaşanan bürokratik engeller, lojistik yetersizlikler, ortak para birimi eksikliği gibi sorunlar ekonomik iş birliğinin önünde önemli engeller oluşturmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu engelleri analiz ederek taraflar arasında daha güçlü bir ekonomik entegrasyonun sağlanabilmesi için gerekli adımları belirlemeyi amaçlamaktadır.

5.1. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkiler, mevcut durumları ve geleceğe dönük geliştirme stratejileri çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın amacı, bu ülkeler arasında var olan güçlü yönlerin, karşılaşılan sorunların ve potansiyel fırsatların uzman görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemlerinden görüşme (mülakat) yöntemi tercih edilmiştir.

Bu çalışma, Yalova Üniversitesi Etik Kurulu'nun 25.12.2024 tarihli ve 2024/281 protokol numaralı onayı ile yürütülmüştür. Görüşmeler 3 Ocak 2025 tarihinde başlamış ve 19 Nisan 2025 tarihinde tamamlanmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkiler konusunda bilgi ve deneyime sahip toplam 11 uzmanla mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katkı sağlayan uzmanlar; kamu kurumları, akademi, özel sektör ve medya temsilcilerinden oluşan çeşitli bir yapıdadır. Uzman 1, uzun yıllar Türk Cumhuriyetleri'nde görev yapmış deneyimli bir TİKA uzmanıdır (Türk). Uzman 2, Türkmenistan'daki Anavatan Gazetesi'nin yönetici kadrosunda yer almakta, medya perspektifi sunmaktadır (Türkmen). Uzman 3, Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesinde profesör ve bölüm başkanlığı yapmıştır (Türk). Uzman 4, aynı üniversitede görev yapan, Orta Asya'da eğitim almış bir akademisyendir (Türk). Uzman 5, Kazakistan'da faaliyet gösteren ve Türkiye ile ticaret yapan bir lojistik firması yöneticisidir (Kazak). Uzman 6, çok sayıda akademik yayını bulunan, alanında yetkin bir profesördür (Türk). Uzman 7, Konya merkezli, Türk Cumhuriyetleriyle 15 yılı aşkın süredir ticaret yapan bir iş insanıdır (Türk). Uzman 8,

Kırgızistan'daki Manas Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir (Kırgız). Uzman 9, Yalova Üniversitesi'nde akademik görev yapmaktadır (Türk). Uzman 10, alanında uzman bir diğer profesördür (Türk). Uzman 11 ise, uluslararası ilişkiler alanında çalışmakta olan, Özbekistan ve Orta Asya konularına hâkim bir doktora öğrencisidir (Özbek).

Görüşmeler, önceden hazırlanmış 10 açık uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu aracılığıyla yürütülmüş ve katılımcıların cevapları ayrıntılı biçimde kaydedilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı sözlü, bir kısmı ise yazılı olarak gerçekleştirilmiş ve bu sayede katılımcıların görüşlerini daha esnek ve derinlemesine ifade etmeleri sağlanmıştır.

5.2. Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerin, sadece ekonomik parametrelere değil, aynı zamanda ortak tarih, dil, kültür ve dini değerlere dayalı çok katmanlı bir yapı üzerine inşa edildiğini ortaya koymuştur. Bu kültürel ortaklık, taraflar arasındaki güvenin güçlenmesini ve ticari karar alma süreçlerinin daha hızlı ve uyumlu yürütülmesini sağlamaktadır. Dil benzerlikleri iletişimdeki engelleri azaltmakta; tarihsel bağlar ise müzakere süreçlerine pozitif katkı sunmaktadır.

Uzman görüşleri, Türkiye'nin gelişmiş sanayi altyapısı ve teknolojik kapasitesi ile Türk Cumhuriyetlerinin sahip olduğu enerji, tarım ve yer altı kaynakları arasında tamamlayıcı bir ekonomik yapı bulunduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede, taraflar arasında kurulacak iş birliklerinin sadece karşılıklı çıkarlarla sınırlı kalmaması, aynı zamanda Avrasya coğrafyasında değişen jeopolitik dengelere uyumlu stratejik açılımlar içermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye'nin Orta Asya ve Avrupa arasında bir köprü rolü üstlenmesi, Türk Cumhuriyetleri açısından Batı pazarlarına açılan kültürel olarak yakın ve güvenli bir geçit işlevi görmektedir. Bu durum, özellikle ulaşım ve enerji projelerinde Türkiye'nin konumunu daha da stratejik hale getirmektedir.

Ancak bu olumlu potansiyele rağmen, ekonomik ilişkilerin önünde yapısal ve kurumsal nitelikte ciddi engellerin bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, en başta gelen sorunların; yetersiz lojistik altyapı, doğrudan kara sınırlarının olmayışı, güzergâh ülkelerinde yaşanan bürokratik engeller ve siyasi belirsizlikler olduğunu belirtmiştir. Bu faktörler, taşıma sürelerini uzatmakta, maliyetleri artırmakta ve ticaretin rekabet gücünü azaltmaktadır. Özellikle Orta Koridor ve Zengezur projeleri gibi büyük ölçekli ulaştırma altyapı girişimlerinin tamamlanmasının, bölgesel entegrasyon açısından yaşamsal olduğu ifade edilmektedir.

Finansal ve hukuki sistemlerdeki uyumsuzluklar da ticari ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Para transferlerindeki yüksek maliyetler, yatırım ortamının şeffaf olmaması ve hukuki güvence eksikliği, Türk yatırımcıların bölgeye yönelik ilgisini sınırlamaktadır. Katılımcılar, bu sorunların çözümü için ortak hukuk mekanizmalarının kurulmasını, çifte vergilendirmeyi önleyici anlaşmaların güncellenmesini ve dijital gümrük sistemlerinin yaygınlaştırılmasını önermektedir.

Sektörel düzeyde değerlendirildiğinde, enerji, tarım, inşaat, savunma sanayi, yüksek teknoloji ve hizmet sektörlerinin öncelikli iş birliği alanları olduğu belirlenmiştir. Enerji alanında özellikle doğalgaz, petrol ve yenilenebilir kaynaklara dayalı yatırımların, Türkiye'nin enerji arz güvenliği ile bölge ülkelerinin küresel piyasalara entegrasyonunu aynı anda destekleyebileceği vurgulanmaktadır. Tarımda ise Türkiye'nin teknolojik bilgi birikimi ile Türk Cumhuriyetlerinin geniş tarım arazilerinin bir araya gelmesi sayesinde, sadece iç pazarı değil, üçüncü ülkelere yönelik ihracatı da hedefleyen üretim modellerinin geliştirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Dikkat çeken bir diğer bulgu, teknoloji ve hizmet sektörlerine yönelik iş birliklerinin gelecekte mal ticaretinin önüne geçebileceği yönündedir. Katılımcılar, savunma teknolojileri, yazılım, e-ticaret ve ileri mühendislik gibi alanlarda yapılacak iş birliklerinin, yüksek katma değer üretme kapasitesine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, dijital iş ağlarının oluşturulması ve erken dijital entegrasyon stratejilerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yatırım ilişkileri bağlamında, karşılıklı doğrudan yatırımların artırılması, sadece ekonomik değil aynı zamanda diplomatik bağları da güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ortak kalkınma bankalarının, yatırım fonlarının ve kamu-özel sektör ortaklıklarının kurulması, bu yönde atılacak somut adımlar arasında yer almaktadır.

Özel sektörün rolü de bulgular arasında dikkat çeken bir diğer noktadır. Katılımcılar, özel sektörün yalnızca ihracatçı ya da yatırımcı kimliğiyle değil; yerel pazar bilgisi, kültürel uyum becerisi ve stratejik ortaklık kurma kapasitesiyle sürece aktif katılımı gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda sektörel kümelenmelerin teşvik edilmesi, dijital iş platformlarının kurulması ve iş forumlarının artırılması önerilmektedir.

Kültürel diplomasi ise ticari ilişkilerin güven temelli altyapısını güçlendiren bir araç olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Türkçenin profesyonel kullanım düzeyinin düşüklüğü ve Rusçanın hâkimiyetinin devam etmesi, ortak dil avantajının yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Bu nedenle, eğitim projeleri, medya iş birlikleri, öğrenci değişim programları ve kültürel etkinliklerle kültürel yakınlığın ticari iş birliğine dönüştürülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Son olarak, ekonomik krizlere karşı bölgesel dayanıklılığın artırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Döviz dalgalanmaları, tedarik zincirindeki kesintiler ve yatırım risklerinin azaltılması için; yerel para birimiyle ticaret, swap anlaşmaları, bölgesel kriz fonları ve ortak risk yönetimi protokolleri gibi mekanizmaların hayata geçirilmesi önerilmektedir. Bu tür yapılar, Türk Devletleri Teşkilatı gibi kurumlar aracılığıyla kurumsallaştırılmalıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma bulguları Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlü bir potansiyele sahip olduğunu; ancak bu potansiyelin kurumsal, dijital, hukuki ve kültürel altyapılarla desteklenmediği sürece tam anlamıyla değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Sürdürülebilir ve çok katmanlı bir entegrasyonun inşası, sadece ticaretin değil, kültürel ve siyasi dayanışmanın da güçlenmesini sağlayacak uzun vadeli bir vizyon gerektirmektedir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkiler, ortak tarih, kültür ve dil gibi güçlü bağlara dayanmakta ve bu durum ekonomik iş birliklerini destekleyen önemli bir zemin oluşturmaktadır. Aşağıda yer alan kısımda, bu ilişkilerin güçlü ve zayıf yönlerine ışık tutmak amacıyla 11 uzmanla yapılan görüşmelerde elde edilen uzman görüşlere yer verilmiştir. Görüşmelerde ticari ilişkilerin güçlü yanları dışında, yatırım ortamı, lojistik krizler, büyüme potansiyeli taşıyan sektörler, devlet desteklerinin etkinliği, dış ticaret engelleri, kültürel bağların ekonomik ilişkilere yansısı gibi başlıklar çerçevesinde toplam 10 soru yöneltilmiş ve uzmanların görüşlerinin özetlerine yer verilmiştir.

5.2.1. Uzman görüşlerinin özetleri

Soru 1. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaret ilişkilerinin en güçlü yönleri sizce nelerdir? Bu güçlü yönlerin korunması veya artırılması için ne gibi adımlar atılabilir?

Uzman 1:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret ilişkilerinin en güçlü yönü, dil ve kültürel yakınlık ile tarihsel bağlardan doğan iş birliği kolaylığıdır. Ortak değerler ve benzer ekonomik yapıların olması, iş yapma süreçlerini hızlandırmaktadır. Bu güçlü yönlerin korunması için serbest ticaret anlaşmaları yapılması, dijital ticaretin artırılması ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması önerilmektedir. Ayrıca, karşılıklı yatırımların artırılması ve finansal entegrasyonun sağlanması önemli adımlar olarak görülmektedir.

Uzman 2:

Bağımsızlık sonrası yıllarda kurulan ilişkilerin gücü, bugün hâlâ Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki iş birliğini desteklemektedir. Türkiye'nin o dönemde şirketlere sağladığı yüksek düzeyde destek, pazara girişin kolaylaşmasını sağlamıştır. Dil ve kök birliği, vize serbestisi gibi doğal faktörler de ilişkilerin pekişmesine katkı sağlamıştır. Böylece ülkeler arasındaki toplumsal ve ticari tanışıklık artmıştır.

Uzman 3:

Ortak tarih, dil ve kültür bağları ticari ilişkiler için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Bu ilişkilerin güçlendirilmesi için serbest ticaret anlaşmaları yapılması ve gümrük kolaylıklarının sağlanması önerilmektedir. Ayrıca ortak yatırım programlarının geliştirilmesi ve küçük sanayi işletmelerinin desteklenmesi önem taşımaktadır. Enerji, ulaşım ve altyapı projelerine yönelik iş birliği de önerilmektedir.

Uzman 4:

Tarihsel bağlar sayesinde oluşan nüfus hareketliliği, eğitim ve ticaret süreçlerinde önemli fırsatlar yaratmıştır. Bu alanların kurumsallaştırılması gerektiği belirtilmektedir. Kurumsallaşma, ticari ilişkilerin daha kalıcı ve etkili olmasına katkı sağlayacaktır. Uzman, bu sürecin ortak pazar anlayışına dönüşmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Uzman 5:

Türkiye ile Kazakistan gibi ülkeler arasındaki ilişkilerde, dil benzerliği ve turizm hareketliliği önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların Türkiye'ye olan ilgisinin internet ve medya aracılığıyla arttığı vurgulanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin kültürel etkisi sayesinde dini ilgi ve kültürel yakınlık artmıştır. Bu gelişmelerin ticari ilişkilere de olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir.

Uzman 6:

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ortak ırk, dil, din ve geleneksel yapı, ilişkilerin temel gücünü oluşturmaktadır. Türk Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu doğal kaynaklar (petrol, doğal gaz, altın) ve verimli tarım arazileri, ekonomik iş birliğini destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Sanayi bitkileri üretimi açısından büyük bir potansiyel sunulmaktadır. Bu zenginlik, ticaretin artırılması için bir fırsat olarak görülmektedir.

Uzman 7:

Türkiye'nin jeopolitik konumu, Türk Cumhuriyetlerine Avrupa ve dünya pazarlarına erişim imkânı sunmaktadır. Gelişen ulaşım ve altyapı ağı, ticareti hızlandırmaktadır. Türkiye'nin

enerji ithalatı açısından önemli bir merkez olması, bu iş birliğinin stratejik boyutunu artırmaktadır. Özellikle Trans-Hazar demiryolu projeleri büyük fırsatlar yaratmaktadır.

Uzman 8:

Türkiye'nin sanayileşme deneyimi, Türk Cumhuriyetlerine kıyasla önemli bir avantaj sunmaktadır. SSCB sonrası sanayileşme zayıflamış olan cumhuriyetlerde Türkiye, güçlü bir model olarak görülmektedir. İnsansız hava araçları gibi ileri teknoloji alanlarındaki başarılar da dikkat çekmektedir. Uzman, tüm Türk dünyasının teknoloji ve sanayi alanında daha fazla gelişim göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Uzman 9:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki tarihi ve kültürel yakınlık, ticari ilişkilerde güven temelli bir zemin oluşturmuştur. Türkiye'nin transit geçiş imkânları, lojistik ve bölgesel ticaret açısından stratejik bir avantaj sağlamaktadır. Politik ve diplomatik iş birliği, ortak ticaret odalarının kurulması ve bürokrasinin azaltılması önerilmektedir. Eğitim ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

Uzman 10:

Ortak tarih, dil ve kültürün yanı sıra coğrafi yakınlık, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticareti desteklemektedir. Ekonomik tamamlayıcılık sayesinde ülkeler birbirinin ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Siyasi istikrar ve bölgesel iş birliklerinin güçlendirilmesi, ticari ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Serbest ticaret anlaşmalarının genişletilmesi ve ortak pazar oluşturma hedefi öne çıkmaktadır.

Uzman 11:

Türkiye'nin 1991 sonrası dönemde Türk Cumhuriyetleriyle özellikle kültürel ve ekonomik alanda yoğun ilişkiler geliştirdiği belirtilmektedir. İnşaat, tarım, tekstil ve altyapı gibi sektörlerde Türkiye'nin tecrübesi öne çıkmaktadır. Kültürel iş birliklerin artırılması ve girişimciliğin desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yumuşak güç kullanılarak ilişkilerin daha da güçlendirilebileceği ifade edilmektedir.

Soru 2. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaret ilişkilerinde en fazla karşılaşılan zorluklar nelerdir ve bu zorlukları aşmak için hangi stratejiler uygulanabilir?

Uzman 1:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ticaret yaparken en sık karşılaşılan zorluklar arasında lojistik ve gümrük engelleri, dil bariyerleri, siyasi istikrarsızlıklar ve finansal sistemin zayıf entegrasyonu bulunmaktadır. Bu sorunlar sadece teknik ve ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve diplomatik eksiklikleri de içermektedir. Ticaretin daha verimli hale gelmesi için ortak lojistik merkezlerinin kurulması, gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi ve yerel piyasalara yönelik özel eğitim programları düzenlenmesi önerilmektedir. Türkiye'nin ticaret diplomatlarının sahada daha aktif rol oynaması gerektiği de vurgulanmıştır. Ayrıca, yatırım ve ticarete karşılaşılan hukuki belirsizlikleri azaltmak için danışmanlık ve hukuki destek mekanizmalarının artırılması gerektiği ifade edilmiştir.

Uzman 2:

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ilk yıllarında Türkiye'nin büyük rol oynadığı, bu dönemde ticaretin hızla geliştiği ve Türk firmalarının pazarda büyük pay aldığı belirtilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte özellikle inşaat sektöründe yaşanan taşeronluk sorunları ve bireysel girişimlerin yarattığı düzensizlik, sektörün kalitesinde ciddi düşüslere neden olmuştur. Yerel iş yapma kültürünün iyi anlaşılmadan atılan adımların, hukuki problemlere ve ticari anlaşmazlıklara yol açtığı vurgulanmıştır. Bu tür sorunları çözmek için iş konseylerinin sadece iş takipçisi değil, temsil yetkisi güçlü bir yapı olarak konumlandırılması gerektiği dile getirilmiştir. Hukuki altyapının güçlendirilmesi, iş insanlarına yönelik hukuk kurultayları düzenlenmesi ve pratik hukuk rehberlerinin yayınlanması gerektiği önerilmiştir.

Uzman 3:

Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ticarete en ciddi sorunlardan biri, taşıma ve lojistik masraflarının yüksek olmasıdır. Gümrüklerdeki bürokratik işlemler, bankacılık sisteminin yeterince gelişmemiş olması ve ödeme sistemlerindeki uyumsuzluklar da ticareti zorlaştırmaktadır. Ayrıca, ürün standartlarının farklı olması da Türkiye'den bu ülkelere ihraç edilecek ürünlerde büyük engeller yaratmaktadır. Bu zorlukların aşılması için Türk Konseyi gibi bölgesel iş birliği platformlarının daha aktif kullanılması ve serbest ticaret anlaşmalarının artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle KOBİ'lerin desteklenmesi, ticaret fuarları düzenlenmesi gibi mikro düzeyde adımların da uzun vadede büyük fark yaratacağı belirtilmiştir.

Uzman 4:

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle olan ticaretinde coğrafi engellerin büyük bir dezavantaj yarattığı vurgulanmıştır. Doğrudan sınırların olmaması, alternatif güzergahlardaki zorlu doğal

koşullar ve güzergâh üzerindeki ülkelerin farklı gümrük politikaları ticareti yavaşlatmaktadır. Üretim standartlarındaki uyumsuzluklar da mal alışverişinde zaman ve maliyet kaybına yol açmaktadır. Bu nedenle, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları yapılması, ulaşım koridorlarının açılması ve özellikle demiryolu ağlarının geliştirilmesi gerektiği savunulmuştur. Deniz taşımacılığının daha etkin hale getirilmesi de önemli bir çözüm olarak sunulmuştur.

Uzman 5:

Ödeme işlemleri ve finansal transferler sırasında karşılaşılan yüksek komisyon ücretleri, Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ticarete ciddi bir engel oluşturmaktadır. Western Union gibi uluslararası ödeme sistemlerinde yüksek kesintiler yaşanmakta, bu durum hem gönderici hem de alıcı tarafı mağdur etmektedir. Özellikle Zolotaya Karona gibi yerel sistemlerde dahi ciddi oranlarda komisyon alınması, küçük ve orta ölçekli işletmeleri büyük zararlara uğratmaktadır. Para transferinde çift taraflı kesintiler yaşanması, ticaretin maliyetini artırmakta ve güveni azaltmaktadır. Bu durumun aşılması için özel bankacılık altyapılarının geliştirilmesi veya iki ülke arasında doğrudan anlaşmaların yapılması önerilmektedir.

Uzman 6:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticarete en belirgin engel, mesafe ve doğrudan karayolu bağlantısının olmamasıdır. Bu durum sadece taşıma maliyetlerini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda ticari ilişkilerin sürekliliğini de tehdit etmektedir. Özellikle Azerbaycan üzerinden açılacak Zengezur Koridoru'nun bu anlamda kritik bir öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, bu ülkelerin çoğunun henüz tam anlamıyla serbest piyasa ekonomisine geçememesi, bürokrasinin ve devlet kontrolünün ticarete müdahalesini artırmaktadır. Altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve ekonomik reformların tamamlanması gerektiği savunulmuştur.

Uzman 7:

Ulaşım altyapısındaki eksiklikler ve gümrükteki uzun süreçler ticaretin önündeki temel zorluklardır. Ticaretin geliştirilmesi için serbest ticaret anlaşmalarının yapılması, demiryolu ve kara yolu bağlantılarının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, yerel paralarla ticaret yapılması önerilerek döviz kuru dalgalanmalarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Dış rekabetin artmasıyla birlikte Türkiye'nin katma değerli ürün ve hizmetler üretmesinin zorunlu hale geldiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumunu koruması için çok boyutlu ekonomik adımlar atması gerektiği ifade edilmiştir.

Uzman 8:

Türk Cumhuriyetlerindeki siyasi istikrarsızlıklar ve sık sık değişen ekonomik politikalar, Türkiye ile ticaretin gelişmesini engellemektedir. Türk girişimcilerin bölge ekonomilerini yeterince tanımamaları da ilişkilerin derinleşmesini zorlaştırmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması, girişimcilerin risk algılarını azaltacak ve uzun vadeli iş birliklerini teşvik edecektir. Ayrıca, deniz yolu ve demiryolu altyapısının kurulması ticaretin maliyetlerini ciddi şekilde düşürecektir. Ortak serbest ticaret alanları ve gümrük kolaylıkları da bölgesel entegrasyonu güçlendirecektir.

Uzman 9:

Bürokratik işlemlerin karmaşıklığı, altyapı eksiklikleri ve siyasi belirsizlikler, ticari ilişkileri sekteye uğratmaktadır. Gümrük mevzuatlarının uyumlaştırılması ve bankacılık sistemlerinde ortak platformların kurulması önerilmiştir. Ticari koridorlar oluşturulması, liman ve lojistik merkezlerinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, çok taraflı diplomatik mekanizmaların güçlendirilmesi ile siyasi istikrarın sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu adımların atılması durumunda hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetlerinin ticari kapasitelerinin artacağı ifade edilmiştir.

Uzman 10:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında kültürel yakınlığa rağmen ticaretin önünde büyük engeller bulunmaktadır. Coğrafi uzaklık, farklı ekonomik yapılar, gümrük vergileri ve ödeme sistemlerindeki farklılıklar, bu ilişkileri sınırlamaktadır. Bu nedenle lojistik altyapısının geliştirilmesi, serbest ticaret anlaşmalarının artırılması ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması gerektiği savunulmuştur. Ortak ödeme sistemlerinin kurulması ve KOBİ'lerin desteklenmesi de ticari ilişkilerin canlandırılması için önem taşımaktadır. Siyasi istikrarın desteklenmesi ve ürün standartlarının uyumlaştırılması ise uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından kritik görülmektedir.

Uzman 11:

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki doğrudan zorluklardan ziyade, Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin etkisi, ilişkilerin derinleşmesini zorlaştırmaktadır. Bu ülkelerin bölge üzerindeki ekonomik ve politik etkileri, Türkiye'nin stratejik girişimlerine karşı bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Bu durumu aşmak için Orta Asya'nın kendi kimliğini güçlendirmesi ve kültürel bağlarını pekiştirmesi gerektiği savunulmuştur. Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücünü artıracak kültürel ve diplomatik projelere ağırlık vermesi gerektiği belirtilmiştir. Bu şekilde Türkiye'nin uzun vadeli stratejik etkisi artırılabilir.

Soru 3. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaret ilişkilerinde gelecekte hangi sektörlerde büyüme potansiyeli görüyorsunuz ve bu potansiyelin gerçekleştirilmesi için hangi stratejiler izlenmelidir?

Uzman 1:

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaretinde gelecekte enerji, teknoloji, tarım, otomotiv ve inşaat sektörlerinde büyük bir büyüme potansiyeli olduğu belirtilmiştir. Bu potansiyelin değerlendirilebilmesi için, sektörel iş birliklerinin artırılması, altyapı yatırımlarının güçlendirilmesi ve teknolojik yeniliklerin hızlıca uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle ortak projeler geliştirerek ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Bu stratejiler hem Türkiye hem de Türk Cumhuriyetleri için karşılıklı kazanım sağlayacak şekilde kurgulanmalıdır.

Uzman 2:

Türk şirketlerinin yalnızca müteahhitlik yapmakla kalmayıp doğrudan yatırımcı konumuna geçmeleri gerektiği savunulmuştur. Bunun için uzun vadeli bir yatırım ortamının oluşturulmasına Türk şirketlerinin de aktif katkı sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Bazı Türk şirketlerinin diğer Türk şirketlerinin pazara girişini engellemek amacıyla lobi faaliyetlerinde bulunmasının sektöre zarar verdiği ifade edilmiştir. Türk şirketlerinin dayanışma içinde hareket etmesinin ve uluslararası iş birlikleri yaparak pazarda kalıcı olmasının önemi vurgulanmıştır.

Uzman 3:

Enerji sektörü gelecekte en büyük büyüme potansiyeline sahip alan olarak öne çıkarılmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin zengin enerji kaynaklarının Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada önemli rol oynayabileceği ifade edilmiştir. İnşaat sektöründe, özellikle konut ve sanayi tesisleri inşasında ciddi fırsatlar bulunduğu belirtilmiştir. Ortak yatırım fonları, altyapı projeleri ve teknoloji transferi gibi adımların büyüme hızlandırabileceği savunulmuştur.

Uzman 4:

Ticari ilişkilerde ilk etapta maddi ürünlerin hâkim olduğu, ancak zamanla yazılım ve hizmet sektörünün de önem kazanacağı belirtilmiştir. Hizmetler sektörü, gelecekte Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin yeni dinamiklerinden biri olacaktır. Yazılım, bilgi teknolojileri ve yaratıcı endüstriler gibi alanların gelişmesi, mevcut ticaret yapısını dönüştürecektir. Bu süreçte insan kaynağı ve teknoloji yatırımlarına odaklanılması önerilmektedir.

Uzman 5:

Kazakistan ile Türkiye arasında turizm ve gıda sektörlerinde büyük bir büyüme potansiyeli olduğu ifade edilmiştir. Son yıllarda Kazakistan'da Türk tarzı kafeler ve turizm yatırımları artmış, bu da Türk girişimciliğinin bölgede etkili olmaya başladığını göstermiştir. Özellikle Hazar Denizi kıyısında Rixos gibi büyük otel yatırımları, sektörün büyümesine katkı sağlamıştır. Gıda, inşaat ve elektronik sektörlerinde de gelecek için umut verici gelişmeler gözlenmektedir.

Uzman 6:

Enerji ve madencilik sektörlerinde büyük iş birliği imkanları bulunduğu ifade edilmiştir. Petrol, doğalgaz ve diğer madencilik ürünleri Türkiye için önemli ticaret alanları oluşturabilir. Pamuk üretimi gibi tarım ürünleri bazında da tekstil sanayi yatırımları yapılabileceği vurgulanmıştır. Türkiye'nin kalkınma deneyimlerinin Türk Cumhuriyetlerine örnek olabileceği belirtilmiş ve özellikle sanayi ve tarım alanlarında teknik destek sağlanabileceği dile getirilmiştir.

Uzman 7:

Türk Cumhuriyetleri ile enerji alanında hem fosil yakıtlar hem de yenilenebilir enerji alanında iş birlikleri yapılabileceği vurgulanmıştır. Enerji taşımacılığı altyapısının geliştirilmesi ve boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi stratejik öneme sahiptir. Ayrıca, güneş ve rüzgar enerjisi gibi alanlarda teknoloji transferi ve ortak yatırımlar yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Enerji güvenliği açısından Türkiye'nin bölgedeki köprü rolünün güçlendirilmesi önerilmiştir.

Uzman 8:

Tarımın gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomilerde zamanla daha küçük pay aldığı, buna karşın sanayi ve hizmet sektörlerinin önem kazandığı vurgulanmıştır. Elektrikli otomobil ve savunma sanayii gibi yeni teknolojilerin önümüzdeki dönemde kritik hale geleceği ifade edilmiştir. Türk devletlerinin ortak fonlar kurarak yüksek teknoloji alanlarında yatırımlar yapması gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede hem ekonomik bağımsızlık artacak hem de küresel rekabette daha güçlü bir konuma gelinecektir.

Uzman 9:

Enerji, tarım, inşaat, turizm ve bilişim teknolojilerinin büyüme potansiyeline sahip sektörler olduğu belirtilmiştir. Bu sektörlerin geliştirilmesi için sektörel teşvik paketleri hazırlanması gerektiğini ifade edilmiştir. Ayrıca, insan kaynağının geliştirilmesi ve ortak eğitim programları

düzenlenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini artırmak için özellikle inovasyon ve teknoloji transferine önem vermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Uzman 10:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki güçlü tarihi ve kültürel bağların ekonomik ilişkilere de yansıdığı belirtilmiştir. Enerji, tarım, madencilik, ulaşım, turizm ve teknoloji sektörlerinde önemli fırsatlar bulunduğu vurgulanmıştır. Bu potansiyelin değerlendirilebilmesi için serbest ticaret anlaşmalarının genişletilmesi, altyapı yatırımlarının tamamlanması ve finansal iş birliğinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca kültürel ve eğitim iş birliklerinin desteklenmesi ile siyasi istikrarın korunması gerektiği savunulmuştur.

Uzman 11:

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile gelecekteki ticaret ilişkilerinde enerji kaynakları, ulaşım sektörü, inşaat altyapı sektörü ve savunma sanayi alanlarında büyüme potansiyeli olduğu ifade edilmiştir. Özellikle Orta Koridor projesinin, Çin, Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi birbirine bağlayarak Asya ile Avrupa arasındaki ticaret ve lojistiği hızlandıracağı vurgulanmıştır. Bu hattın geliştirilmesine büyük önem verilmesi gerektiği belirtilmiş, böylece ülkelerin Rusya ve Çin karşısında önemli bir ekonomik ve stratejik avantaj elde edebileceği savunulmuştur. Dolayısıyla, Orta Koridor 'un sadece bölgesel değil küresel etkiler yaratacak bir proje olduğunun altı çizilmiştir.

Soru 4. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaretinde gelişen teknolojilerin rolü nedir? Bu teknolojilerin etkilerini artırmak için hangi yenilikçi çözümler düşünülebilir?

Uzman 1:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret ilişkilerinin geleceğinde enerji, teknoloji, tarım, otomotiv ve inşaat sektörlerinde önemli bir büyüme potansiyeli öngörülmektedir. Bu potansiyelin gerçekleştirilmesi için sektör bazlı iş birliklerinin teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, altyapı yatırımlarının artırılması ve teknolojik yeniliklerin hayata geçirilmesi, ikili ekonomik ilişkilerin daha sağlam temeller üzerine oturmasına katkı sağlayacaktır. Ortak projeler geliştirerek ekonomik iş birliğini derinleştirmenin hem Türkiye hem de Türk Cumhuriyetleri için kazan-kazan durumu yaratacağı vurgulanmıştır.

Uzman 2:

Türk şirketlerinin sadece müteahhitlikten çıkarak doğrudan yatırımcı olmaları gerektiği, böylece daha uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomik ilişkiler kurabilecekleri ifade edilmiştir.

Türk şirketlerinin bazen kendi çıkarları için pazara diğer Türk şirketlerinin girişini engelleme çabalarının, genel olarak Türk markasına zarar verdiği vurgulanmıştır. Bu durumun, yerel şirketlerin güçlenmesine ve diğer yabancı aktörlerin pazarda etkinlik kurmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, enerji sektöründe Türk şirketlerinin dünya devleriyle ortaklık kurarak pazarda daha görünür olmaları gerektiği savunulmuştur.

Uzman 3:

Enerji sektörünün gelecekte en büyük iş birliği alanı olacağı ifade edilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinin sahip olduğu zengin enerji kaynakları ile Türkiye'nin enerji talebi arasındaki doğal uyum, ortak projeleri kaçınılmaz hale getirmektedir. Ayrıca, inşaat sektöründe konut ve sanayi tesisleri yapımında da büyük potansiyel bulunduğu vurgulanmıştır. Sektörel iş birliğinin güçlendirilmesi için serbest ticaret anlaşmaları, ortak yatırım fonları ve teknoloji transferinin önemine dikkat çekilmiştir.

Uzman 4:

Başlangıçta ürün bazlı olan ticaret ilişkilerinin gelecekte yazılım ve hizmet sektörleriyle zenginleşeceği öngörülmektedir. Özellikle bilgi teknolojileri ve yazılım geliştirme alanlarında iş birliklerinin büyük ivme kazanacağı belirtilmiştir. Ticaretin bu şekilde çeşitlenmesi, iki tarafın da ekonomik yapısına dinamizm katacaktır. Böylelikle Türkiye, sadece mal ticaretinde değil, hizmet sektörlerinde de önemli bir partner konumuna yükselebilecektir.

Uzman 5:

Türkiye ile Kazakistan arasında özellikle gıda ve turizm sektörlerinde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye'deki kafe ve restoran konseptlerinin Kazakistan'da hızla yayılması, kültürel ve ekonomik etkileşimin somut bir göstergesi olarak sunulmuştur. Ayrıca, Hazar Denizi kıyısında açılan Rixos Oteli gibi projeler, Türk turizm sektörünün bilgi ve tecrübe aktarımı ile Kazakistan'da etkili olmaya başladığını göstermektedir. İnşaat, elektronik ve hizmet sektörlerinde de benzer gelişme potansiyelleri mevcuttur.

Uzman 6:

Enerji ve madencilik sektörleri, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında en büyük iş birliği fırsatlarını sunmaktadır. Petrol, doğalgaz ve pamuk gibi doğal kaynakların işlenmesi ve sanayiye kazandırılması noktasında Türkiye'nin deneyimlerinden yararlanılabileceği ifade edilmiştir. Türkiye'nin kalkınma deneyimleri, bu ülkeler için model teşkil edebilir.

Uzman 7:

Türk Cumhuriyetleri enerji bakımından çok zengindir ve Türkiye, enerji taşımacılığında kritik bir köprü işlevi görebilir. Boru hatları, elektrik iletim sistemleri gibi projelerde ortak çalışılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, güneş ve rüzgâr enerjisi gibi alanlarda yenilikçi yatırımlar yapılması, Türkiye'nin teknoloji aktarımı sayesinde bölgede yenilenebilir enerji sektörünün de gelişmesine katkı sağlayacaktır. Enerji güvenliği stratejileri uzun vadede iş birliklerini derinleştirebilir.

Uzman 8:

Gelecekte tarım sektörünün ağırlığının azalacağı, buna karşın sanayi ve hizmet sektörlerinin daha fazla önem kazanacağı vurgulanmıştır. Özellikle savunma sanayi, elektrikli otomobiller ve ileri teknoloji ürünlerinde Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile iş birliği yapabileceği belirtilmiştir. Bu iş birliklerinin başarısı için ortak fonlar oluşturulması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Teknoloji ve yenilik alanlarında yapılacak yatırımlar, bölgenin ekonomik bağımsızlığını artıracaktır.

Uzman 9:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaretin geleceğinde enerji, tarım, inşaat, turizm ve bilişim sektörleri belirleyici olacaktır. Bu sektörlerin gelişimi için stratejik teşvik paketleri hazırlanmalı, Ar-Ge yatırımları artırılmalı ve insan kaynağı geliştirilmelidir. Ortak araştırma merkezleri ve inovasyon kümelenmeleri kurularak teknoloji üretim kapasitesi güçlendirilmelidir. Türkiye'nin teknoloji transferi ile bölgede stratejik bir ortak haline gelebileceği ifade edilmiştir.

Uzman 10:

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında güçlü tarihi ve kültürel bağlar bulunduğu için, ticari ilişkilerin genişlemesi için çok ciddi fırsatlar mevcuttur. Enerji, tarım, madencilik, ulaşım, turizm ve teknoloji alanlarında iş birliği yapılabileceği vurgulanmıştır. Bu alanlarda büyümenin sağlanması için serbest ticaret anlaşmaları, altyapı yatırımları ve finansal iş birlikleri güçlendirilmelidir. KOBİ'lerin desteklenmesi ve siyasi istikrarın korunması, ekonomik iş birliklerinin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Uzman 11:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında enerji kaynakları, ulaşım sektörü, inşaat altyapısı ve savunma sanayi alanlarında büyük bir büyüme potansiyeli vardır. Özellikle Çin, Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi birbirine bağlayan Orta Koridor hattı,

Avrasya ticaretinde kilit bir rol oynayacaktır. Bu hattın geliştirilmesi, bölgede Rusya ve Çin karşısında ciddi bir ekonomik ve stratejik üstünlük sağlayabilir. Bu nedenle Orta Koridor ‘un yapısına büyük önem verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Soru 5. Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaret ilişkilerinde devlet desteklerinin etkisi nedir? Bu desteklerin etkinliğini artırmak için hangi politikaların uygulanması gerektiğini düşünüyorsunuz?

Uzman 1:

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaretinde devlet destekleri özellikle ihracat kredileri, vergi indirimleri ve çeşitli teşviklerle önemli bir rol oynamaktadır. Bu destekler ihracatçıların yeni pazarlara açılmasını kolaylaştırmakta ve rekabet gücünü artırmaktadır. Ancak desteklerin daha etkili olabilmesi için programların şeffaflaştırılması ve bölgesel farklılıkların dikkate alınarak hedef odaklı teşvik politikalarının uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca özel sektörle devlet kurumlarının daha yakın çalışmasının desteklerin etkinliğini artıracığı belirtilmiştir.

Uzman 2:

Devlet desteklerinin herkese açık ve gerçekten hak eden şirketlere adil şekilde verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle iş dünyası ve akademi iş birliğinin desteklenmesi önerilmiş, bu kapsamda Türk şirketleri ve Türk Cumhuriyetlerindeki kurumların ortak üniversiteler kurarak iş birliklerini derinleştirebileceği belirtilmiştir. Desteklerin uzun vadeli ve nitelikli projelere yönlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece sadece ticaret değil, insan kaynağı ve bilgi paylaşımı da güçlendirilebilir.

Uzman 3:

Türkiye'nin TİKA, EXIMBANK gibi kurumlar üzerinden uzun yıllardır Türk Cumhuriyetlerine destek verdiği ifade edilmiştir. Devlet desteklerinin özellikle hedef odaklı olması gerektiği; enerji, tarım ve turizm gibi öncelikli sektörlerle yönelik teşviklerin artırılmasının önem taşıdığı belirtilmiştir. Ayrıca özel sektörle ortak projeler geliştirmenin, desteklerin kalıcı ve etkili sonuçlar doğurmasında kilit rol oynayacağı vurgulanmıştır. Devlet desteklerinin sadece mali yardım değil, stratejik planlama desteği de içermesi gerektiği belirtilmiştir.

Uzman 4:

Devlet desteklerinin iş insanlarının ticaret alanında daha cesur adımlar atmasını sağladığı ve yeni pazarlara daha hızlı uyum sağlamalarına yardımcı olduğu vurgulanmıştır. Bu desteklerin,

girişimcilerin risk alma isteklerini artırarak farklı pazarlara açılma süreçlerini hızlandırdığı belirtilmiştir. Ayrıca, desteklerin ticaret ekosisteminde güven ortamı oluşturduğu ve girişimciliği teşvik ettiği ifade edilmiştir. Böylece devlet desteklerinin psikolojik motivasyon üzerinde de olumlu etkileri olduğu savunulmuştur.

Uzman 5:

Türkiye burslarının ve öğrenci değişim programlarının, özellikle Türk Cumhuriyetleri ile kültürel bağları güçlendirdiği ve dolaylı olarak ticari ilişkileri de desteklediği ifade edilmiştir. Ancak mevcut burs programlarının kapasitesinin sınırlı olduğu ve daha fazla öğrencinin desteklenebilmesi için ek programlar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle özel üniversitelerin daha fazla burs vermesi ve devlet desteklerinin çeşitlendirilmesi önerilmiştir. Bu desteklerin uzun vadede ekonomik iş birliğini derinleştireceği savunulmuştur.

Uzman 6:

Türkiye'nin bağımsızlık sonrası Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine TİKA gibi kuruluşlar aracılığıyla eğitim, öğretim, planlama ve danışmanlık destekleri sunduğu belirtilmiştir. Bu desteklerin doğrudan finansal yardımlar kadar, insan kaynağı ve bilgi birikimi aktarımı açısından da değerli olduğu ifade edilmiştir. Desteklerin özellikle uzun vadeli kalkınma hedefleri doğrultusunda yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Eğitim ve danışmanlık projelerinin ticaret ilişkilerini dolaylı yoldan güçlendirdiği savunulmuştur.

Uzman 7:

Devlet desteklerinin altyapı geliştirme, finansal teşvik sağlama ve diplomatik girişimlerle ticareti kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Hedeflenmiş ticaret anlaşmalarının yapılması, dijital ticaret altyapısının güçlendirilmesi ve yatırım teşviklerinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca teknoloji transferi ve bilgi paylaşımı yoluyla ticari projelerin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece devlet desteklerinin yalnızca klasik yollarla değil, dijital dönüşüm ve inovasyon alanlarında da artırılması önerilmiştir.

Uzman 8:

Türkiye’de İhracatı Geliştirme Merkezi’nin (İGM) eskiden çok etkili çalıştığı, ancak son yıllarda etkinliğinin azaldığı ifade edilmiştir. İGM benzeri bir yapının tüm Türk Cumhuriyetlerini kapsayacak şekilde kurulmasının ticaret ilişkilerine büyük katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Ortak bir ihraç geliştirme merkezinin kurulmasıyla, girişimciler ve sanayiciler

için daha geniş pazar imkanları oluşturulabileceği savunulmuştur. Bu tür bir yapılanmanın devlet desteklerinin etkinliğini artıracakęı vurgulanmıştır.

Uzman 9:

Devlet desteklerinin yeni pazarlara giriş, risk azaltma ve rekabet gücü artırma gibi alanlarda büyük öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Desteklerin etkinliğini artırmak için hedefe yönelik teşvikler, şeffaf sistemler ve düzenli performans analizleri yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle KOBİ'lerin uluslararası pazarlara açılabilmesi için kolay erişilebilir online platformlar ve anlaşılır prosedürler oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Geri bildirim mekanizmalarının kurulmasının da desteklerin güncelliğini koruyacakęı ifade edilmiştir.

Uzman 10:

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle olan ticaretinde devlet desteklerinin, ticaret hacmini artırma ve ekonomik iş birliğini gclendirme açısından kritik rol oynadığı vurgulanmıştır. Serbest ticaret anlaşmaları, kredi garanti fonları, sigorta destekleri, pazar araştırması ve fuar katılım destekleri gibi çok yönlü teşvik mekanizmalarının önemine dikkat çekilmiştir. Bu desteklerin hem doğrudan ihracatı hem de yatırım ortamını geliştirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca, bu desteklerin srekliğinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.

Uzman 11:

Türkiye'nin, sadece Türk Cumhuriyetlerine değil, dünya genelinde gcl bir donör ülke olduğu ifade edilmiştir. Türk Eximbank, Turquality ve Marka Destek Programı gibi mekanizmalarla Türk firmalarının pazarlama, finansman ve yatırım alanlarında desteklendiği belirtilmiştir. Ayrıca, KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumların Ar-Ge ve inovasyon yatırımlarını teşvik ettiği vurgulanmıştır. İhracat desteklerinin ve vergi avantajlarının Türk şirketlerinin Türk Cumhuriyetleri pazarında daha gcl yer edinmelerini sağladığı belirtilmiştir.

Soru 6. Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde karşılıklı yatırımların rolü nedir? Bu yatırımların artırılmasına yönelik hangi teşvikler veya stratejiler etkili olabilir?

Uzman 1:

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki karşılıklı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam yaratımı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu yatırımların artması için yatırımcılar için daha cazip teşvikler sunulması ve yatırım ortamının daha güvenli hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yatırımcılar arasındaki iletişimin artırılması ve ortak projeler için platformlar

kurulması önerilmiştir. Bu şekilde hem yatırım motivasyonu artacak hem de ikili ekonomik ilişkiler daha sağlam bir zemine oturacaktır.

Uzman 2:

Karşılıklı yatırımların ticaret hacmini artırdığı ve ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu güçlendirdiği ifade edilmiştir. Türk şirketleri özellikle inşaat, enerji, gıda ve tekstil sektörlerinde yatırımlar yaparak bu süreci hızlandırmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinden firmaların da Türkiye'ye yatırım yapmasının ilişkilerde karşılıklı güven oluşturduğu vurgulanmıştır. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, yatırım yeri tahsisi ve KOBİ destekleri gibi teşviklerin yatırımların artırılmasında etkili olacağı belirtilmiştir.

Uzman 3:

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerde karşılıklı yatırımlar, sadece ekonomik ilişkileri değil aynı zamanda teknoloji transferi, bilgi paylaşımı ve ortak üretim imkanlarını da artırmaktadır. Bu süreci desteklemek için yatırım koruma anlaşmaları, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ve serbest ticaret anlaşmaları gibi hukuki altyapının güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca ortak yatırım fonları ve kalkınma bankalarının kurulmasının da etkili olabileceği belirtilmiştir.

Uzman 4:

Karşılıklı yatırımların hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerde istikrar sağladığı vurgulanmıştır. Yatırımların yalnızca tek taraflı değil, çift yönlü olması gerektiği belirtilmiş ve bu durumun iki taraf arasında güven artırıcı bir unsur olduğuna dikkat çekilmiştir. İlişkilerin uzun vadeli sürdürülebilirliğinin, karşılıklı yatırımların dengeli gelişmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir.

Uzman 5:

Türk şirketlerinin Kazakistan'da yaptığı yatırımların özellikle turizm ve inşaat sektörlerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Türkistan şehrinin turizm merkezi haline getirilmesinde Türk şirketlerinin büyük rol oynadığı ve bu yatırımların vergi indirimleri gibi teşviklerle desteklendiği belirtilmiştir. Ayrıca Kazak vatandaşlarının Türkiye'de ev alarak yaptıkları bireysel yatırımlar da ilişkilerin bir diğer boyutu olarak görülmektedir. Petrol ve doğalgaz alanında Kazakistan'ın Türkiye ile daha fazla iş birliği yapması gerektiği vurgulanmıştır.

Uzman 6:

Türk iş adamları için Türk Cumhuriyetleri, tarım, sanayi, hizmetler ve altyapı gibi birçok alanda yatırım için büyük fırsatlar sunmaktadır. Türkiye, özellikle inşaat sektöründe bu bölgelerde

önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu yatırımların daha da artması için hükümetin mali, yasal ve işletmecilik destekleri sunması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, uygun koşullu krediler sağlanarak yatırımların teşvik edilmesi önerilmiştir.

Uzman 7:

Karşılıklı yatırımlar ekonomik büyümeyi desteklerken, aynı zamanda teknoloji paylaşımı ve istihdam yaratımı gibi ikincil kazanımlar da sağlamaktadır. Vergi indirimleri, devlet garantileri, altyapı yatırımları ve ortak projeler gibi stratejilerle yatırımların teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Türk firmaları ile Türk Cumhuriyetleri firmaları arasında stratejik iş birliklerinin artırılması önerilmiştir. Altyapı ve lojistik projeleri de yatırım ortamını güçlendirecek unsurlar arasında gösterilmiştir.

Uzman 8:

Karşılıklı yatırımların hem üretim hem de ticaret açısından büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir. Ancak Türk devletleri arasındaki ticaret hacminin düşük olduğu ve ekonomilerin birbirini tamamlamak yerine genellikle benzer yapılar gösterdiği belirtilmiştir. Özellikle hammadde ihracatı ve sanayileşme alanlarında iş birliği yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin sermaye gücünün, diğer Türk devletlerinde yatırım yoluyla değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Uzman 9:

Karşılıklı yatırımların ekonomik bağları kalıcı hale getirdiği ve teknoloji transferini kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Bu yatırımların artırılması için yatırım koruma anlaşmaları, kamu-özel sektör ortaklıkları ve bölgesel kalkınma fonları gibi mekanizmaların kurulması önerilmiştir. Özellikle altyapı ve enerji projelerinde risk paylaşımı esasına dayalı projelerin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece yatırımcılar için cazip ve güvenli bir ortam oluşturulabileceği ifade edilmiştir.

Uzman 10:

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki karşılıklı yatırımların ekonomik büyüme, teknoloji transferi, iş birliği platformları oluşturulması ve siyasi ilişkilerin güçlenmesi gibi birçok olumlu etkisi olduğu vurgulanmıştır. Çifte vergilendirmeyi önleme ve yatırım koruma anlaşmaları gibi hukuki düzenlemelerin yatırımları artırmada etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ortak yatırım fonları kurulması ve KOBİ desteklerinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Yatırımların

sadece büyük şirketlere değil, küçük ve orta ölçekli girişimcilere de açık hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Uzman 11:

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan karşılıklı yatırımları özellikle Orta Koridor üzerinden enerji taşımacılığı ve altyapı projeleri alanında yoğunlaşmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerde altyapı yatırımları yaptığı, buna karşılık Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'de doğalgaz ve petrol yatırımları yapabileceği ifade edilmiştir. Karşılıklı fayda ilkesine dayalı bu yatırımların, uzun vadede her iki tarafın da ekonomik ve stratejik gücünü artıracığı vurgulanmıştır.

Soru 7. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde özel sektörün rolü nedir? Özel sektörün bu ilişkileri güçlendirmek için neler yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?

Uzman 1:

Özel sektör, yenilikçi çözümler ve girişimcilik kapasitesiyle Türk Cumhuriyetleriyle ticaretin gelişmesine katkı sağlar. Yerel ortaklarla stratejik iş birlikleri kurarak teknoloji transferi ve pazar bilgisi paylaşımı yapabilir. Ayrıca kamu-özel iş birlikleri çerçevesinde lojistik ve altyapı projelerine destek olabilir. Böylece ticaretin hacmi önemli ölçüde artırılabilir.

Uzman 2:

Özel sektörün rolü devletten daha önemlidir, ancak devlet koordinasyon sağlamalıdır. Özel sektör temsilcileri bugüne kadar çoğunlukla üst düzey temaslara iş yapmaya çalıştı, halkla bağ kurmakta eksik kaldı. Yerel halkı da hedef alan projeler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yabancı firmaların bu alanda daha başarılı örnekler sunduğunu belirtmiştir.

Uzman 3:

Özel sektör, siyasi zemin oluşturulsa da ilişkilerin gerçek anlamda gelişmesini sağlar. Ticaret hacmi, yatırımlar, inovasyon, ortaklıklar, lojistik ve pazar araştırması gibi alanlarda aktif bir rol oynamalıdır. İş forumlarına ve heyetlere katılım da bu ilişkileri güçlendirmek için kritik önemdedir.

Uzman 4:

Özel sektör daha girişimcidir ve fırsatları hızlıca değerlendirme yeteneğine sahiptir. Bu sebeple devletin destek vereceği alanların belirlenmesinde yönlendirici bir rol oynayabilir. Ayrıca girişimcilik ruhu sayesinde yeni iş alanları oluşturulabilir.

Uzman 5:

Özel sektör özellikle turizm alanında Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri güçlendirmektedir. Türkiye'ye gelen Orta Asyalı işçiler otelcilik gibi alanlarda bilgi edinip kendi ülkelerine taşımaktadır. Ancak çalışma izinlerinin kolaylaştırılması gerektiğini, bürokrasinin ilişkileri zorlaştırdığını ifade etmiştir.

Uzman 6:

Türk yatırımcılar için Türk Cumhuriyetlerinde uygun yatırım alanları bulunmaktadır. Ancak sağlanan kredilerin kullanımı denetlenmeli, başarılı girişimcilere daha fazla destek sağlanmalıdır. Kredi kötüye kullanımına karşı tedbir alınması gerektiğini savunmaktadır.

Uzman 7:

Özel sektör, yatırım yaparak ve ortak projeler geliştirerek ticaretin büyümesine destek verir. Teknoloji ve inovasyonla ürün kalitesini artırır, yeni pazarlar keşfederek ihracat olanaklarını genişletir. Lojistik ve altyapı yatırımlarına da önem verilmelidir.

Uzman 8:

Cumhurbaşkanları ve başbakanlar özel sektör temsilcilerini resmi ziyaretlere dahil ediyor. Ancak girişimciler için daha fazla buluşma ve ortak fonların etkin kullanımı gereklidir. Kaynak yetersizliğinin özel sektör büyümesini engellediğini vurgulamaktadır.

Uzman 9:

Özel sektör ekonomik iş birliğini hızlandırabilir ve devletlerin sunduğu çerçeveye dinamizm katabilir. Konsorsiyumlar, Ar-Ge çalışmaları ve iş dünyası ağlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Böylece rekabet gücü ve bölgesel entegrasyon artırılabilir.

Uzman 10:

Özel sektör ticaret hacmi artırımı, yatırım, teknoloji transferi ve marka değeri yaratımı gibi konularda aktiftir. Ayrıca yerel ortaklıklar, pazar araştırmaları ve kültürel uyum da önem taşır. Finansal risk yönetimi, lojistik iyileştirmeler ve sürdürülebilirlik de kritik önemdedir.

Uzman 11:

Özel sektör ihracat, yatırım ve teknoloji transferi gibi alanlarda ekonomik iş birliğinin temel taşıdır. Ticaret heyetleri ve fuarlara katılım pazar açılımı için gereklidir. Ortak girişimler ve sanayi bölgeleri kurulması da uzun vadeli iş birliği için önemlidir.

Soru 8. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaret ilişkilerinde lojistik ve ulaşım altyapısının rolü nedir? Bu alanda yapılacak iyileştirmeler ticareti nasıl etkileyebilir?

Uzman 1:

Lojistik ve ulaşım altyapısının ticari ilişkilerde kritik rol oynadığını vurgulamaktadır. Gümrük işlemlerinin hızlandırılması, kara, deniz ve hava yollarının entegrasyonu gibi iyileştirmeler sayesinde ticaret daha verimli hale gelebilir. Bölgesel lojistik merkezlerin kurulması ve altyapı projelerine ortak finansman sağlanmasının da ticari ilişkilerin güçlenmesine katkı yapacağı belirtilmektedir.

Uzman 2:

Lojistik mesafe yakın olmasına rağmen, siyasi çıkar çatışmalarının (örneğin Trans-Hazar Boru Hattı) lojistik projeleri engellediğini ifade etmektedir. Ayrıca, demiryolu yatırımları olmasına rağmen etkin kullanılmadığını, hava yolu taşımacılığının pahalı olduğunu ve karayolu taşımacılığının da İran faktörü nedeniyle oldukça maliyetli olduğunu vurgulamaktadır.

Uzman 3:

Etkin bir lojistik altyapının maliyetleri düşürdüğünü, teslimat sürelerini kısalttığını ve ticaret hacmini artırdığını belirtmektedir. Ayrıca iyi bir ulaşım altyapısının yeni pazarlara erişimi kolaylaştıracağını ve Türkiye'nin transit ülke rolünü güçlendireceğini savunmaktadır.

Uzman 4:

Karayollarının güvenliğinin artırılması, demiryollarının standardizasyonu ve deniz taşımacılığının kolaylaştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu düzenlemelerin, ticaret sürecini hem daha hızlı hem de daha güvenli hale getireceğini belirtmiştir.

Uzman 5:

Türkiye'nin sınır kapılarında yaşanan yavaşlık ve çalışma saatlerinin sınırlı olması lojistik süreçleri sekteye uğratmaktadır. 24 saat çalışmayan sınır kapıları nedeniyle taşıma süreleri uzamakta, maliyetler artmakta ve ihracatçılar zarar görmektedir.

Uzman 6:

İran üzerinden yapılan taşımacılıkta siyasi sorunların olduğunu, bu nedenle Zengezur Koridoru gibi alternatif güzergâhların önem kazandığını belirtmektedir. Modern İpek Yolu çalışmalarının desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Uzman 7:

Türkiye'nin lojistik olarak Batı ile Orta Asya arasında doğal bir köprü olduğunu ve bu avantajı daha iyi kullanmak için altyapı yatırımlarına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Çağdaştırılan ulaşım ağlarının ticaret hacmini büyük ölçüde artıracığını belirtmiştir.

Uzman 8:

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi tamamlandığında, Türkiye'ye kadar maliyeti düşük ve hızlı bir ulaşım imkânı doğacağını söylemiştir. Demiryolu altyapısının bölge için kritik olduğunu vurgulamıştır.

Uzman 9:

Demiryolu, karayolu ve hava kargo hatlarının modernize edilmesiyle ürünlerin daha hızlı ve düşük maliyetle pazara ulaşacağını, bunun da rekabet gücünü artıracığını ifade etmektedir. Ayrıca bölgesel iş birliğinin lojistik projeleriyle güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Uzman 10:

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerle demiryolu taşımacılığının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sınır kapılarının modernizasyonu ve lojistik merkezlerin kurulması da ticaretin hızlanmasına ve maliyetlerin düşmesine katkı sağlayacaktır.

Uzman 11:

Türk Cumhuriyetlerinde SSCB döneminden kalan eski altyapılar bulunduğunu belirtmektedir. Lojistik altyapının yenilenmesinin yalnızca ticareti değil, aynı zamanda turizm gibi diğer sektörleri de canlandıracağına dikkat çekmektedir.

Soru 9. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaret ilişkilerinde kültürel faktörlerin rolü nedir? Kültürel anlayışın ticaret ilişkilerine katkıda bulunması için neler yapılabilir?

Uzman 1:

Ortak kültürel bağların, ticarete güveni artırdığını ve iş birliğini kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bu kültürel anlayışı artırmak için kültürel değişim programları, eğitim faaliyetleri ve ticaret fuarları gibi etkinliklerin düzenlenmesini önermektedir.

Uzman 2:

Türkçe'nin öğrenilmesinde gerileme olduğunu, profesyonel Türkçe bilenlerin azaldığını ve bu durumun iletişimde sorun yarattığını ifade etmektedir. Ayrıca Rusçanın hâlâ baskın bir iş dili olması, yerel dillerin ve Türkçenin kullanımını sınırlandırmaktadır. Ortak sözlüklerin ve Türkçe kurslarının artırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Uzman 3:

Ortak tarih ve kültürün ticarette güçlü bir avantaj sağladığını vurgulamaktadır. Lehçe farklılıkları için ortak alfabe ve terminoloji sözlüklerinin hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Kültürel farkındalık eğitimleri ve kültürel etkinliklerin desteklenmesini önermektedir.

Uzman 4:

Ortak tarih, din ve geleneklerin taraflar arasında güven oluşturduğunu ve ticari ilişkileri kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Medya iş birlikleri, kültürel diplomasi ve ortak kültürel etkinliklerin bu bağ daha da güçlendireceğini savunmaktadır.

Uzman 5:

Türk dizilerinin ve internetin etkisiyle gençlerin Türkçe öğrenmeye ve kültürel etkileşime ilgi gösterdiğini belirtmektedir. Film ve müzik sektörlerinde ortak projeler geliştirerek kültürel bağların ticarete katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir.

Uzman 6:

Kültürel yakınlığın ticareti özendirdiğini, özellikle Orta Asya'dan gelen öğrencilerin eğitim projelerine (örneğin On Bin Öğrenci Projesi) daha çok önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Uzman 7:

Kültürel faktörlerin güven, anlayış ve iş birliği temelinde ticari ilişkileri desteklediğini ifade etmektedir. Kültürel eğitimler, ortak etkinlikler ve dil destek programlarının bu ilişkileri güçlendireceğini savunmaktadır.

Uzman 8:

SSCB geçmişinin etkisiyle kültürel yakınlık halen mevcut, ancak dil farklılıklarının anlaşmayı zorlaştırabildiğini ifade etmektedir. Türkiye bursları ve dil eğitimi sayesinde kültürel mesafenin zamanla azaldığını vurgulamaktadır.

Uzman 9:

Ortak dil ve değerlerin pazarlık süreçlerinden ürün uyarlamalarına kadar ticareti kolaylaştırdığını belirtmektedir. Kültürel diplomasi, eğitim programları ve medya iş birlikleriyle kültürel bağların daha da kuvvetlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Uzman 10:

Ortak kültürel değerlerin güveni, iletişimi ve iş yapma kültürünü kolaylaştırdığını anlatmaktadır. Kültürel eğitimler, değişim programları, medya iş birlikleri ve sivil toplum faaliyetleri önerilmektedir.

Uzman 11:

Kültürel faktörlerin "yumuşak güç" oluşturduğunu, medya iş birliklerinin artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle Türk dilinin medya aracılığıyla yaygınlaştırılması ve kültürel platformlar kurulması gerektiğini savunmaktadır.

Soru 10. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerinde ekonomik krizler veya dalgalanmaların etkisi nedir? Bu tür durumlarla başa çıkmak için hangi önlemler alınabilir?

Uzman 1:

Ekonomik krizlerin Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticareti olumsuz etkileyebileceğini belirtmektedir. Krizlerle başa çıkmak için, ticari ilişkilerin sektör ve ülke bazında çeşitlendirilmesi, dayanıklı ve hızlı uyum sağlayabilecek ticaret stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Uzman 2:

Türkiye'nin siyasi ve ekonomik alanda güçlenmesinin, Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri doğrudan olumlu etkileyeceğini ifade etmektedir. Ortak Pazar ve Konsey gibi projelerin romantik yaklaşımlardan çıkarılıp, gerçekçi ve kurumsal düzeye taşınması gerektiğini savunmaktadır.

Uzman 3:

Ekonomik krizlerin ticaret hacmini düşürdüğünü, yatırımları azalttığını ve tedarik zincirlerinde kesintilere neden olduğunu belirtmektedir. Çeşitlendirme stratejileri, döviz kuru riskini yönetme, tedarik zincirlerini güçlendirme ve kriz yönetim planları oluşturmanın önemi üzerinde durmaktadır.

Uzman 4:

Ticari ilişkilerdeki krizleri aşabilmek için sadece ekonomik değil, bölgesel siyasi istikrarın da sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı gibi kurumların güçlendirilmesi ve daha etkin yaptırımlar getirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Uzman 5:

Türkiye'deki ekonomik dalgalanmaların fiyatları artırarak Türk mallarının rekabet gücünü azalttığını ve kalite düşüşü yaşandığını belirtmektedir. Ayrıca lojistik maliyetlerin artışı (özellikle uçak kargo) ticareti daha da zorlaştırmaktadır. Bu sorunlarla başa çıkmak için taşıma maliyetlerinin düşürülmesi ve fiyat istikrarı sağlanması gerektiğini söylemektedir.

Uzman 6:

Türkiye'nin ekonomik istikrarının bölgeyle ticareti doğrudan etkilediğini belirtmektedir. İstikrarlı bir Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle Ortak Pazar kurabileceğini ve ulusal paralarla ticaret yapılabilmesini savunmaktadır.

Uzman 7:

Ekonomik krizlerin döviz dalgalanmalarına, enflasyona ve ticaret hacminin daralmasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Çeşitlendirilmiş pazarlar oluşturulması, yerli üretimin teşviki, esnek finansman modelleri ve sağlam risk yönetimi stratejileri geliştirilmesi gerektiğini önermektedir.

Uzman 9:

Çok yönlü pazar ve ürün çeşitliliği, finansal risk araçlarının kullanımı ve bölgesel dayanışma mekanizmalarının (örneğin swap anlaşmaları) geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kriz dönemlerinde koordinasyonun önemini vurgulamaktadır.

Uzman 10:

Ekonomik krizlerin ticaret hacmini ve finansman olanaklarını olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Krizlerle başa çıkmak için ortak fonlar kurulmasını, kredi garanti sistemlerinin güçlendirilmesini, serbest ticaret anlaşmalarının genişletilmesini ve kültürel bağların güçlendirilmesini önermektedir.

Uzman 11:

Küresel ekonomik krizlerin domino etkisi yaparak diğer bölgeleri de etkilediğini belirtmektedir. Risklere karşı tasarruf sağlanması, ulusal halk fonlarının oluşturulması gibi önlemler alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Uzman Görüşlerinin Genel Özeti

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkiler, ortak tarih, dil, kültür ve dini bağlar temelinde şekillenmekte; bu bağlar güven ve iş birliğini kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin sanayi tecrübesi ve jeopolitik konumu, bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerde stratejik avantaj

sunmaktadır. Serbest ticaret anlaşmaları, ortak yatırımlar ve gümrük kolaylıkları ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Buna karşın, ulaşım altyapısının yetersizliği, yüksek lojistik maliyetleri, ödeme sistemlerindeki uyumsuzluk ve siyasi istikrarsızlık gibi sorunlar ticareti sınırlamaktadır. Çözüm olarak bölgesel entegrasyonun artırılması, hukuki ve finansal altyapının güçlendirilmesi ve çok taraflı ticaret mekanizmalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerde geleceğe dönük en büyük büyüme potansiyeli; enerji, inşaat, tarım, teknoloji, savunma sanayii, turizm ve hizmet sektörlerinde görülmektedir. Enerji alanında hem fosil yakıtlar hem yenilenebilir kaynaklar üzerinden iş birliği önerilmekte; Orta Koridor gibi lojistik projeler bu sürecin stratejik omurgasını oluşturmaktadır. Yazılım, bilişim ve ileri teknoloji gibi hizmet odaklı sektörlerin ise ticari ilişkilerin çeşitlenmesinde öncü rol oynayacağı vurgulanmaktadır.

Bu potansiyelin gerçekleştirilmesi için serbest ticaret anlaşmalarının yaygınlaştırılması, ortak yatırım fonlarının kurulması, Ar-Ge ve insan kaynağına yatırım yapılması ve teknoloji transferine öncelik verilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türk şirketlerinin dayanışma içinde hareket etmesi, uzun vadeli doğrudan yatırımlar yapması ve yerel iş gücünü desteklemesi önerilmektedir. Böylece Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliği artırılabilir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerde devlet destekleri, ihracat teşvikleri, kredi ve sigorta mekanizmaları, eğitim bursları ve kültürel programlarla hem doğrudan ticareti hem de uzun vadeli iş birliklerini desteklemektedir. Bu desteklerin etkinliğini artırmak için şeffaf, hedef odaklı ve sektör bazlı politikaların geliştirilmesi, kamu-özel sektör iş birliğinin güçlendirilmesi ve dijital altyapının desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca Ar-Ge, inovasyon ve insan kaynağı yatırımlarına yönelik teşvikler de uzun vadeli kazanımlar açısından önem taşımaktadır.

Karşılıklı yatırımlar ise ekonomik entegrasyonun derinleşmesini, teknoloji transferini ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen temel araçlardan biridir. Özellikle enerji, inşaat, tarım, sanayi ve turizm sektörlerinde yoğunlaşan yatırımlar; istihdam yaratımı ve bölgesel kalkınma açısından kritik rol oynamaktadır. Bu yatırımların artırılması için yatırım koruma ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının genişletilmesi, ortak yatırım fonları kurulması ve KOBİ'lere yönelik özel desteklerin devreye alınması gerekmektedir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerin gelişiminde özel sektör, yatırım, ihracat, teknoloji transferi ve girişimcilik gibi alanlarda kilit rol oynamaktadır. Stratejik

ortaklıklar kurmak, yerel halkla etkileşimi artırmak, inovasyon ve Ar-Ge faaliyetlerine yönelmek, özel sektörün katkısını artıracak başlıca adımlardır. Kamu-özel sektör iş birliği, ortak fon kullanımı ve iş dünyası ağlarının güçlendirilmesi ise sürdürülebilir iş birliklerini destekleyecektir.

Lojistik ve ulaşım altyapısı, ticaretin etkinliği açısından belirleyici olup; gümrük süreçlerinin sadeleştirilmesi, sınır kapılarının modernizasyonu, demiryolu ve karayolu hatlarının entegrasyonu ticari hacmi doğrudan artırabilir. Türkiye'nin bölgesel lojistik merkez rolünü üstlenebilmesi için Zengezur Koridoru, Orta Koridor ve Bakü-Tiflis-Kars gibi projelerin tamamlanması kritik öneme sahiptir.

Kültürel faktörler, ortak dil, tarih ve değerler üzerinden ticari güveni ve iletişimi güçlendirmekte; kültürel diplomasi, medya iş birlikleri, eğitim ve değişim programlarıyla desteklenmelidir. Türkçenin yaygınlaştırılması ve kültürel yakınlığın ticari ilişkilere dönüştürülmesi, sürdürülebilir iş birlikleri için önemli bir altyapı oluşturur.

Ekonomik krizler, ticaret hacminde daralma, yatırım kaybı ve tedarik zincirinde aksamalara yol açabilir. Bu tür krizlere karşı ticaretin sektör ve pazar bazında çeşitlendirilmesi, ulusal paralarla ticaret, ortak fonlar ve risk yönetim stratejileri gibi önleyici politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. Bölgesel istikrar ve dayanışma mekanizmalarının güçlendirilmesi de krizlerin etkisini azaltıcı rol oynayacaktır.

5.2.2. Tematik analiz

Bu çalışma kapsamında elde edilen görüşme metinleri dikkatlice okunmuş ve nitel veri analizine uygun şekilde içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda toplam 94 kodlama yapılmıştır. Kodlama işlemi, araştırmacı tarafından yürütülmüş ve belirli örüntüler doğrultusunda altı tema altında gruplanmıştır. Her bir tema ve bu temalara ait kod sayıları aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 5.1. Tematik kodlama sonuçları

Tema 1	Enerji ve Doğal Kaynaklar Alanında İş Birliği	13 kod
Tema 2	Karşılıklı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon	21 kod
Tema 3	Lojistik Altyapısının Geliştirilmesiyle Ticaretin Artırılması	19 kod
Tema 4	Sektörel Tamamlayıcılık ve Katma Değerli Üretim	15 kod

Tablo 5.1. (Devam) Tematik kodlama sonuçları

Tema 5	Ekonomik Krizlere Karşı Dayanıklılık ve Çeşitlendirme	14 kod
Tema 6	Devlet Destekleri ve Kurumsal Teşviklerin Rolü	12 kod

Yapılan analizler sonucunda, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin çok boyutlu olduğu ve çeşitli alanlarda derinleştirilebileceği ortaya konmuştur. Özellikle enerji iş birlikleri, yatırımların karşılıklı teşviki, lojistik altyapı, sektörel tamamlayıcılık ve krizlere karşı dayanıklılık gibi konular ön plana çıkarken, devlet destekleri ve kurumsal teşviklerin de bu ilişkileri güçlendiren bir rol oynadığı görülmüştür.

Tema Özetleri ve Uzman Görüşleri

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari iş birliği potansiyelini değerlendiren bu çalışmada, altı temel tema ortaya çıkmıştır. Her tema, alanında uzman isimlerin görüşleriyle desteklenerek analiz edilmiştir. Aşağıda her bir tema özet halinde sunulmuş olup, her temada üç farklı uzmanın görüşlerinden alıntılara yer verilmiştir.

Tema 1: Enerji ve Doğal Kaynaklar Alanında İş Birliği

Türkiye ile enerji zengini Türk Cumhuriyetleri arasında enerji taşımacılığı, kaynak tedariki ve yenilenebilir enerji yatırımları gibi alanlarda büyük potansiyel bulunmaktadır. Bu alanda yapılacak iş birlikleri hem enerji güvenliğini sağlayacak hem de bölgesel ekonomik bütünleşmeye katkı sunacaktır.

Türk Cumhuriyetlerinin zengin enerji kaynaklarının Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada önemli rol oynuyor. İnşaat sektöründe, özellikle sanayi tesisleri inşasında da ciddi fırsatlar bulunmaktadır. Ortak yatırım fonları ve teknoloji transferi gibi adımların büyümeyi hızlandıracağına inanıyorum (Uzman 3).

Boru hatları, elektrik iletim sistemleri gibi projelerde ortak çalışılması gerekir. Ayrıca, güneş ve rüzgâr enerjisi gibi alanlarda teknoloji transferi ve ortak yatırımlar yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin enerji güvenliği açısından bu iş birliği stratejik bir fırsat sunabilir (Uzman 7).

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle olan karşılıklı yatırımları özellikle enerji taşımacılığı ve altyapı projeleri alanında yoğunlaşmaktadır. Bu yatırımlar uzun vadede her iki tarafın da ekonomik ve stratejik gücünü artıracaktır. Enerji iş birlikleri, Türkiye'yi bölgesel bir merkez haline getirebilir (Uzman 11).

Tema 2: Karşılıklı Yatırımlar ve Ekonomik Entegrasyon

Yatırımlar, sadece ekonomik kazanç değil; bilgi, teknoloji ve kurumsal deneyim transferi açısından da önemlidir. Çifte vergilendirmeyi önleyici düzenlemeler ve yatırım fonları bu süreci hızlandırabilir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki karşılıklı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam yaratımı açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu yatırımların artması için yatırımcılar için daha

cazip teşvikler sunulmalı, yatırım ortamı daha güvenli hale getirilmelidir. Ortak projeler için platformlar oluşturulmalıdır (Uzman 1).

Karşılıklı yatırımlar, sadece ekonomik ilişkileri değil aynı zamanda teknoloji transferi, bilgi paylaşımı ve ortak üretim imkanlarını da artırmaktadır. Bu süreci desteklemek için yatırım koruma anlaşmaları ve serbest ticaret anlaşmaları gibi hukuki altyapıların güçlendirilmesi gerekmektedir (Uzman 3).

Çifte vergilendirmeyi önleme ve yatırım koruma anlaşmaları gibi hukuki düzenlemelerin yatırımları artırmada etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ortak yatırım fonları kurulmalı, KOBİ destekleri artırılmalıdır. Bu yatırımlar küçük ölçekli girişimcilere de açılmalıdır (Uzman 10).

Tema 3: Lojistik Altyapının Geliştirilmesiyle Ticaretin Artırılması

Coğrafi uzaklık, sınırlı kara bağlantısı ve yetersiz ulaşım altyapısı ticaretin önündeki büyük engellerdendir. Lojistik hatların iyileştirilmesi ticari maliyetleri düşürerek rekabet gücünü artıracaktır.

Alternatif güzergahlardaki zorlu doğal koşullar ve güzergâh üzerindeki ülkelerin farklı gümrük politikaları ticareti yavaşlatmaktadır. Bu nedenle ulaşım koridorlarının açılması ve demiryolu ağlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Deniz taşımacılığının daha etkin hale getirilmesini öneriyorum (Uzman 4).

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi projelerle demiryolu taşımacılığı güçlendirilmelidir. Sınır kapılarının modernizasyonu ve lojistik merkezlerin kurulması ticaretin hızlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu adımlar, Türkiye'nin lojistik avantajını bölgeye yansıtacaktır (Uzman 10).

Türkiye'nin Batı ile Orta Asya arasında doğal bir köprü olduğu vurgulanmıştır. Bu avantajın değerlendirilebilmesi için ulaşım altyapı yatırımları artırılmalıdır. Modern ulaşım ağları ticaret hacmini büyük ölçüde artıracaktır (Uzman 7).

Tema 4: Sektörel Tamamlayıcılık ve Katma Değerli Üretim

Türkiye'nin üretim ve sanayi tecrübesi ile Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynak ve tarım zenginliği birbirini tamamlayıcıdır. Bu yapı, savunma sanayi, ileri teknoloji, tarım ve gıda gibi sektörlerde ortaklık imkânı yaratır.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaretinde enerji, teknoloji, tarım, otomotiv ve inşaat sektörlerinde büyük bir büyüme potansiyeli olduğu belirtilmiştir. Bu potansiyelin değerlendirilebilmesi için altyapı yatırımları ve teknolojik yeniliklerin uygulanması gerekmektedir. (Uzman 1).

Gelecekte tarım sektörünün ağırlığı azalacak, sanayi ve hizmet sektörleri daha fazla önem kazanacaktır. Özellikle savunma sanayi, elektrikli otomobil ve ileri teknoloji alanlarında ortak yatırımlar yapılmalıdır. Ortak fonlar ve insan kaynağı geliştirme projeleri önemlidir (Uzman 8).

Bu sektörlerin geliştirilmesi için sektörel teşvik paketleri hazırlanmalı ve Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır. Ortak eğitim programları ve inovasyon kümelenmeleri ile insan kaynağı desteklenmelidir. Türkiye'nin teknoloji transferi sayesinde stratejik ortaklık geliştirilebilir (Uzman 9).

Tema 5: Ekonomik Krizlere Karşı Dayanıklılık ve Çeşitlendirme

Ticari ilişkilerin krizlere karşı korunabilmesi için hem sektörel hem bölgesel çeşitlendirme yapılmalı; finansal riskler ve döviz dalgalanmalarına karşı önlem alınmalıdır.

Ekonomik krizlerin Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticareti olumsuz etkileyebileceği belirtilmektedir. Bu tür krizlerle başa çıkmak için ticari ilişkilerin sektör ve ülke bazında çeşitlendirilmesi önemlidir. Dayanıklı ve esnek ticaret stratejileri geliştirilmelidir (Uzman 1).

Döviz dalgalanmaları, enflasyon ve ticaret hacminin daralması gibi kriz etkileri azaltılmalıdır. Çeşitlendirilmiş pazarlar, esnek finansman modelleri ve yerli üretim desteği gereklidir. Risk yönetimi stratejileriyle krizlere dayanıklı bir yapı kurulmalıdır (Uzman 7).

Çok yönlü pazar ve ürün çeşitliliği, finansal risk araçlarının kullanımı önemlidir. Bölgesel dayanışma mekanizmaları, özellikle swap anlaşmaları gibi yapılar, kriz dönemlerinde büyük fark yaratabilir. Koordinasyon ve hızlı karar alma sistemleri kurulmalıdır (Uzman 9).

Tema 6: Devlet Destekleri ve Kurumsal Teşviklerin Rolü

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle olan ticaretinde devlet destekleri, ihracatın teşviki, yatırımların korunması, girişimciliğin desteklenmesi ve kültürel iş birliklerinin geliştirilmesi açısından belirleyici bir araçtır. TİKA, Eximbank, Turquality ve KOSGEB gibi kurumların sunduğu destekler, sadece ekonomik değil; aynı zamanda sosyal ve diplomatik ilişkilerin güçlenmesine de katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ticaretinde devlet destekleri özellikle ihracat kredileri, vergi indirimleri ve çeşitli teşviklerle önemli bir rol oynamaktadır. Bu destekler ihracatçıların yeni pazarlara açılmasını kolaylaştırmakta ve rekabet gücünü artırmaktadır. Ancak desteklerin daha etkili olabilmesi için programların şeffaflaştırılması ve bölgesel farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir (Uzman 1).

Devlet desteklerinin özellikle hedef odaklı olması gerektiği; enerji, tarım ve turizm gibi öncelikli sektörlere yönelik teşviklerin artırılmasının önem taşımaktadır. Ayrıca özel sektörle ortak projeler geliştirmenin, desteklerin kalıcı ve etkili sonuçlar doğurmasında kilit rol oynayacağını da belirtmek isterim (Uzman 3).

Devlet desteklerinin yeni pazarlara giriş, risk azaltma ve rekabet gücü artırma gibi alanlarda büyük öneme sahiptir. Desteklerin etkinliğini artırmak için hedefe yönelik teşvikler, şeffaf sistemler ve düzenli performans analizleri yapılması gerekmektedir (Uzman 9).

5.3. Değerlendirme

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkiler, ortak tarih, dil, kültür ve dini değerlerin şekillendirdiği güçlü bir zemin üzerinde yükselmektedir. Uzmanların değerlendirmelerine göre, bu ortaklık sadece sembolik düzeyde kalmayıp, ticari karar süreçlerini kolaylaştıran ve karşılıklı güveni artıran bir dinamığe dönüşmektedir. Ortak kültürel geçmiş, taraflar arasındaki müzakere süreçlerini hızlandırmakta; dil benzerliği ise iletişimdeki engelleri minimize etmektedir. Türkiye'nin sanayi altyapısı ve teknolojik birikimi ile Türk Cumhuriyetlerinin sahip olduğu enerji, tarım ve maden kaynakları arasında tamamlayıcı bir ekonomik yapı mevcuttur. Bu bağlamda, ilişkilerin stratejik boyutu, sadece iki taraflı çıkarlar değil, Avrasya coğrafyasında oluşan yeni ekonomik dengelerle de doğrudan ilişkilidir. Türkiye'nin Avrupa ve Orta Asya arasında oynadığı jeopolitik rol, Türk Cumhuriyetleri için Batı pazarlarına açılan güvenli ve kültürel olarak yakın bir kapı işlevi görmektedir. Bu durum, özellikle ulaşım ve enerji koridoru projelerinde Türkiye'yi vazgeçilmez bir aktör haline getirmektedir.

Bununla birlikte, mevcut iş birliklerinin istenilen düzeyde ilerlemesini engelleyen yapısal ve kurumsal sorunlar da dikkat çekmektedir. Uzmanlar, en temel sorun alanlarının başında lojistik altyapının yetersizliği, doğrudan kara sınırlarının bulunmaması, güzergâh ülkelerindeki siyasi ve bürokratik engellerin geldiğini belirtmektedir. Bu sorunlar hem taşıma maliyetlerini artırmakta hem de teslimat sürelerini uzatarak ticaretin rekabetçiliğini düşürmektedir. Demiryolu yatırımları, deniz taşımacılığı seçenekleri ve sınır kapılarının modernizasyonu gibi çözümler önerilmekte; özellikle Orta Koridor ve Zengezur gibi projelerin tamamlanmasının kritik önemde olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca finansal sistemlerdeki uyumsuzluk, para transferlerinde yüksek komisyonlar, hukuki belirsizlikler ve ticaretin kurumsal çerçevesindeki zayıflıklar da yatırım ortamını olumsuz etkilemektedir. Bu noktada, ortak hukuk mekanizmaları, çifte vergilendirmeyi önleyici düzenlemeler ve dijital gümrük sistemlerinin yaygınlaştırılması gibi reformlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Uzman görüşleri, sektör bazında öncelikli iş birliği alanlarının enerji, tarım, inşaat, savunma sanayi, yüksek teknoloji ve hizmet sektörü olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamak adına Türk Cumhuriyetleriyle kuracağı enerji temelli stratejik ortaklıklar, aynı zamanda bölge ülkelerinin dünya piyasalarına entegrasyonunu kolaylaştıracaktır. Petrol, doğalgaz ve yenilenebilir enerji kaynakları alanında yapılacak yatırımlar; boru hatları ve elektrik iletim projeleri üzerinden ekonomik ve jeopolitik etki yaratacaktır. Tarım alanında ise Türk Cumhuriyetlerinin geniş ve verimli arazileri ile Türkiye'nin tarım teknolojisi birikimi birleştiğinde, sadece yerel tüketimi değil, üçüncü ülkelere ihracatı da hedefleyen üretim modelleri ortaya çıkabilecektir. Benzer şekilde, Türkiye'nin güçlü olduğu inşaat ve altyapı sektörleri de konut, sanayi tesisi ve ulaşım ağı yatırımları için ciddi bir potansiyel sunmaktadır. Tüm bu iş birliklerinin sürdürülebilir ve uzun vadeli hale gelebilmesi için Ar-Ge iş birlikleri, ortak yatırım fonları, kalkınma ajansları ve insan kaynağı geliştirme programlarının eş zamanlı olarak uygulanması elzemdir.

Ticaretin gelişmesinde teknolojinin rolü her geçen gün artmakta; dijital altyapının zayıf olduğu ülkelerde bile yazılım, e-ticaret ve bilişim gibi alanlara yönelim gözlemlenmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin sahip olduğu savunma teknolojisi ve ileri mühendislik birikimi, ortak projeler için cazip bir çerçeve sunmaktadır. Hizmet sektörlerinin, özellikle yazılım ve bilgi teknolojileri alanında, gelecekte mal ticaretinin önüne geçebileceği vurgulanmakta; bu nedenle dijital iş birliklerinin erken aşamada yapılandırılması önerilmektedir.

Tüm bu süreçlerde devlet desteklerinin etkisi oldukça belirgindir. Türkiye'nin TİKA, EXIMBANK, Turquality, KOSGEB gibi kurumları üzerinden sağladığı ihracat teşvikleri, kredi

destekleri, yatırım garantileri ve kültürel burs programları, Türk Cumhuriyetleriyle olan ekonomik ilişkilerin kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak uzmanlar, bu desteklerin daha etkili olabilmesi için şeffaf, hedef odaklı, performans izlemeli ve özel sektörle koordineli bir yapıya kavuşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Devlet desteklerinin sadece finansal değil; stratejik planlama ve diplomatik eşgüdüm sağlayan bir araç haline gelmesi gerekmektedir.

Karşılıklı yatırımlar ise ekonomik bütünleşmenin en önemli yapı taşlarından biridir. Türkiye'nin inşaat, enerji, tarım, tekstil ve gıda gibi sektörlerde bölgedeki etkinliği artarken, Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yapılan doğrudan ve bireysel yatırımlar da ekonomik ilişkileri çift yönlü hale getirmektedir. Ancak bu yatırımların yapısal olarak desteklenmesi, hukuki güvence altına alınması ve kurumsal yatırımcıların sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Ortak kalkınma bankaları, yatırım fonları ve kamu-özel sektör ortaklıkları bu alandaki öncelikli araçlar arasında sayılmaktadır.

Ticaretin sürdürülebilirliği, özel sektörün dinamizmi ve yerel pazarlara erişim kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. Özel sektörün daha fazla saha bilgisine sahip olması, yerel ortaklıklar kurması, kültürel uyumu dikkate alarak hareket etmesi gerekmektedir. Ayrıca Türk özel sektörünün rekabet yerine iş birliği odaklı bir yaklaşımla hareket etmesi, uzun vadede markalaşma sürecini olumlu yönde etkileyecektir. Bu çerçevede, iş forumları, sektörel kümelenmeler ve dijital ağlar üzerinden özel sektör koordinasyonu artırılmalıdır.

Lojistik altyapı ve ulaşım bağlantıları, ticari akışın hızını ve maliyetini doğrudan etkilemektedir. Fiziki mesafeye rağmen ticaretin yavaş işleminin temel nedeni; sınır kapılarındaki işlem yoğunluğu, taşımacılık güzergâhlarının kısıtlılığı ve altyapı eksiklikleridir. Uzmanlara göre bu sorunların aşılması için çok modlu taşımacılığın (demiryolu, karayolu, deniz ve hava yolu entegrasi) güçlendirilmesi, lojistik merkezlerin kurulması ve sınır kapılarının 24 saat çalışacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Kültürel faktörler ise ticari ilişkilerin güven boyutunu oluşturmaktadır. Ortak tarih, dil ve değerler, sadece ilişkileri kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda pazarlık süreçlerini ve tüketici davranışlarını da etkiler. Ancak profesyonel düzeyde Türkçe kullanımının azalması, Rusçanın ağırlığının devam etmesi gibi unsurlar, bu kültürel avantajın yeterince değerlendirilemediğini göstermektedir. Bu nedenle eğitim iş birlikleri, medya ortaklıkları ve kültürel değişim programları gibi yumuşak güç unsurlarının ekonomik entegrasyonla eş zamanlı yürütülmesi gerekmektedir.

Son olarak, ekonomik krizler ve küresel dalgalanmalar, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin kırılganlık düzeyini artırmaktadır. Döviz kuru oynaklığı, tedarik zincirindeki kesintiler, lojistik maliyetlerin yükselmesi ve yatırım iştahının azalması, bu tür krizlerde karşılaşılan başlıca sorunlardır. Uzmanlar, bu etkilere karşı dayanıklılığı artırmak için çeşitlendirme stratejilerini, yerli para ile ticaret mekanizmalarını, bölgesel dayanışma fonlarını ve ortak kriz yönetim protokollerini önermektedir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapılar üzerinden ekonomik entegrasyonun sadece büyüme odaklı değil, kriz dayanıklılığı esasına göre de yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

6. SONUÇ

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler, sadece iktisadi çıkarlar temelinde değil; aynı zamanda ortak tarih, kültür, dil ve kimlik bilinciyle şekillenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Araştırma kapsamında elde edilen nitel bulgular, taraflar arasında güçlü kültürel ve siyasal bağlara rağmen ekonomik ilişkilerin henüz arzu edilen derinliğe ulaşmadığını göstermektedir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında lojistik altyapının yetersizliği, kurumsal koordinasyon eksikliği, yatırım ortamının öngörülemezliği ve karşılıklı bilgi eksikliği gibi yapısal sorunlar yer almaktadır.

Türkiye'nin, Türk dünyasına yönelik dış ticaret ve yatırım politikası, 1990'lı yıllardan bu yana birçok dalgalanma yaşamış, ancak son dönemde Türk Devletleri Teşkilatı ve benzeri kurumsal girişimlerle yeniden ivme kazanmıştır. Bu bağlamda, ekonomik ilişkilerin yalnızca ikili anlaşmalara dayalı değil, çok taraflı ve kurumsallaşmış çerçevede yürütülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, bu ülkelerle ekonomik entegrasyonun kültürel, siyasal ve teknik unsurları kapsayan bütüncül bir strateji gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Özellikle enerji, sanayi, savunma ve tarım gibi stratejik sektörlerde karşılıklı bağımlılığı artıracak üretim ağlarının kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin sanayi birikimi ile Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynakları ve genç nüfusu arasındaki tamamlayıcı yapının; ortak üretim tesisleri, teknoloji transferi ve nitelikli iş gücü eğitimi yoluyla sürdürülebilir ekonomik faydaya dönüştürülmesi mümkündür. Bu hedef doğrultusunda Türk firmalarının bölgeye yapacağı yatırımların hem ticari kazanç hem de diplomatik etki açısından stratejik öneme sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler hem akademik literatürde hem de bu çalışmada ortak bir tarih, dil ve kültür temelinde şekillenen potansiyel bir ortaklık çerçevesinde ele alınmaktadır. Literatürde sıklıkla vurgulanan bu kültürel bağların, taraflar arasındaki güveni artırarak ticari karar alma süreçlerini kolaylaştırdığına dikkat çekilmektedir (Sancak, 2018; Sümer ve Üner, 2014). Aynı şekilde, bu çalışma da dil ve değer ortaklığının ticari ilişkilerde karşılıklı anlayış ve kolay iletişim ortamı sağladığını belirtmektedir.

Enerji sektörü hem literatürde hem de bu tezde stratejik bir iş birliği alanı olarak öne çıkmaktadır. Narin ve Marşap (2010) ile Dursun ve Bülbül (2024) enerji fiyatlarındaki dalgalanmaların Türk Cumhuriyetleri'ni nasıl etkilediğini ve Türkiye ile enerji temelli iş birliklerinin bu ülkeler için stratejik bir denge sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Bu

Çalışma da benzer biçimde, boru hatları ve yenilenebilir enerji projeleri aracılığıyla kurulacak enerji ortaklıklarının Türkiye'yi bölgesel bir merkez konumuna taşıyabileceğini vurgulamaktadır.

Lojistik altyapının yetersizliği hem literatürdeki pek çok çalışmanın hem de bu tezin en çok üzerinde durduğu sorunlardan biridir. akmak (2017), Emanet (2017) ile Sümer ve ner (2014) gibi çalışmalar, ulaşım koridorlarının eksikliği, sınır kapılarındaki yoğunluk ve güzergâh ülkelerindeki farklı uygulamaların ticareti yavaşlattığını ortaya koymuştur. Bu tez de özellikle Orta Koridor ve Zengezur gibi projelerin tamamlanmasının hem bölgesel bağlantı hem de maliyetlerin düşürülmesi açısından büyük önem taşıdığını belirtmektedir.

Yatırımlar konusu da ortak bir şekilde ele alınan temalardan biridir. Yavuz (2015), ifte vergilendirmeyi nleme anlaşmalarının ikili ilişkilerde önemli bir araç olduğunu belirtirken, Akbaş (2019) ile İnançlı ve diğ. (2015), yatırımların artması için hukuki güvence, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve sektörel teşviklerin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu tezde de karşılıklı yatırımların yalnızca ekonomik değil, bilgi ve teknoloji transferi açısından da önem taşıdığı; özellikle KOBİ'lerin sürece dahil edilmesinin kalkınma etkisini artıracadıı vurgulanmaktadır.

Ekonomik ilişkilerin krizlere karşı dayanıklılığının artırılması gerektiği konusu hem literatürde hem de bu çalışmada benzer biçimde ele alınmaktadır. Mercan (2014) ile Gl ve diğ. (2013), ekonomik krizlerin dış ticaret ve büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini analiz etmiş; çeşitlendirilmiş pazar yapılarının bu tür şoklara karşı koruyucu olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada sektörel ve bölgesel çeşitlendirme, yerel parayla ticaret ve risk yönetimi stratejileri gibi araçlarla dayanıklılığın artırılabilceğini savunmaktadır.

Son olarak, kamu desteklerinin ikili ekonomik ilişkilerde oynadığı rol her iki düzlemde de kabul görmektedir. Ekşi (2017), Türk (2010) ile Ay ve Soydal (2024) gibi çalışmalar, ihracat teşvikleri, eğitim bursları ve kamu diplomasisi araçlarının ekonomik ilişkileri güçlendirdiğini belirtmiştir. Bu tezde de KOSGEB, Eximbank, TİKA gibi kurumların desteği stratejik bir unsur olarak ele alınmakta, bu desteklerin daha şeffaf ve hedef odaklı biçimde yapılandırılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Bu çalışmanın mevcut literatürden farklılaştığı noktaların başında, hizmet sektörü ve ileri teknoloji odaklı iş birliklerine özel bir yer ayırması gelmektedir. Literatürde daha çok enerji, tarım ve inşaat gibi geleneksel sektörler ön planda tutulurken, bu tez yazılım, bilişim, savunma sanayi ve elektrikli otomobil üretimi gibi yüksek katma değerli alanlarda kurulacak stratejik

ortaklıklara dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, hizmet sektörünün gelecekte mal ticaretinin önüne geçeceği öngörülmekte ve dijital entegrasyonun erken yapılandırılması gerektiği savunulmaktadır.

Ayrıca, bu tez çalışmasında kültürel diplomasi ve dil politikaları da ekonomik ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Literatürde kültürel bağlara değinilmekle birlikte, Türkçenin profesyonel düzeyde kullanımındaki azalma ve Rusçanın hâlâ hâkim dil olması gibi güncel sorunlara neredeyse hiç yer verilmemiştir. Bu çalışma ise eğitim, medya ve kültürel değişim programları ile kültürel yakınlığın ekonomik iş birliklerine dönüştürülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Yine yalnızca bu çalışmaya özgü olan diğer bir bulgu, kriz yönetimi açısından önerilen kurumsal mekanizmalardır. Literatürde ekonomik krizlerin etkilerine dair değerlendirmeler bulunsa da bu çalışma swap anlaşmaları, bölgesel dayanışma fonları ve ortak kriz yönetim protokollerinin oluşturulması gibi ileri düzey öneriler sunarak ekonomik bütünleşmenin aynı zamanda bir güvenlik mekanizması olarak yapılandırılmasını önermektedir.

Son olarak, bu tez özel sektörün rolünü yalnızca yatırımcı veya ihracatçı olarak değil, aynı zamanda markalaşma, inovasyon ve yerel ortaklık kurma becerisine sahip bir aktör olarak değerlendirmekte; sektörel kümelenme, dijital iş ağları ve ortak girişim platformları gibi araçlarla özel sektör koordinasyonunun artırılmasını önermektedir. Bu yönüyle, mevcut literatürün çoğunda teknik veya makroekonomik analizler öne çıkarken, bu tez çalışması mikro düzeyde aktör yapılarını ve stratejik yönetişimi de ekonomik ilişkilerin parçası haline getirmektedir.

Bu çalışma kapsamında Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin çok boyutlu yapısını analiz edebilmek amacıyla, alanda faaliyet gösteren büyük ölçekli firmalar, sanayi kuruluşları, akademisyenler, dış ticaret uzmanları ve ticaret yapan profesyonel aktörlerle iletişime geçilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye ve ilgili Türk Cumhuriyetlerinin dâhil olduğu uluslararası bölgesel örgütler, kalkınma ajansları ve her iki tarafın Ticaret Bakanlıkları gibi kurumsal yapılardan da nitel veri elde edilmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur.

Ancak bu çabalara rağmen, sahadan beklenen düzeyde geri dönüş alınamamıştır. Görüşme talebinde bulunulan birçok kişi ve kurum, gönderilen sorulara e-posta yoluyla cevap verilmesini uygun bulmamış; bazıları da zaman kısıtı ya da kurumsal yetki sınırları gerekçesiyle dönüş yapmamıştır. Görüşme talebine olumlu yanıt veren bazı katılımcılar ise, iletilen soruların uzmanlık alanlarının dışında olduğunu belirterek yalnızca sınırlı sayıda soruya yanıt

verebileceklerini ifade etmişlerdir. Özellikle büyük ölçekli özel sektör kuruluşları ile yapılan temaslarda, kurum politikaları gereği anket ya da soru formlarına kurumsal görüş bildirmenin yasak olduğu belirtilmiş ve bu nedenle bilgi paylaşımı yapılamamıştır. Bazı katılımcılar ise yöneltilen sorulara verecekleri cevapların, çalıştıkları kurumu bağlayıcı şekilde algılanabileceğinden çekince duyduklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki bütünleşmeyi derinleştirebilmek ve karşılıklı faydaya dayalı bir kalkınma modeli inşa edebilmek için ulaştırma ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi elzemdir. Bu bağlamda, Orta Koridor'un etkinliğinin artırılması ve Zengezur Koridoru gibi stratejik projelerin tamamlanması öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Ortak lojistik merkezlerinin kurulması, demiryolu ve karayolu bağlantılarının genişletilmesi; bölgesel ticaretin sürekliliğini ve maliyet etkinliğini artıracaktır. Gümrük işlemlerinin dijitalleştirilmesi ve sınır geçişlerinin sadeleştirilmesi ise, ticari akışın hızlanmasına katkı sunacaktır.

Ekonomik iş birliğinin sürdürülebilir ve kalıcı bir yapıya kavuşabilmesi için mevcut çok taraflı yapılar olan Türk Konseyi ve TÜRKSOY gibi kuruluşlar, ekonomik entegrasyonu yönetecek kurumsal çerçevelere dönüştürülmelidir. Ortak yatırım fonlarının ve bölgesel kalkınma bankalarının kurulması, altyapıdan teknolojiye geniş bir yelpazede yatırımların finansmanını kolaylaştıracaktır. Ayrıca, ülkeler arasında ekonomik veri paylaşımına dayalı ortak planlama mekanizmaları tesis edilerek, koordineli büyüme stratejileri geliştirilebilir.

Sanayi ve üretim alanında ise, enerji, tarım makineleri, savunma teknolojileri ve beyaz eşya sektörlerinde ortak üretim tesislerinin kurulması önem arz etmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu teknoloji transferi kapasitesi, Türk Cumhuriyetleri'nin mevcut üretim altyapısıyla entegre edilerek bölgesel sanayi sinerjisi yaratılmalıdır. Bu çerçevede, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) destekleneceği ortak üretim bölgeleri ve sanayi kümelenmeleri hayata geçirilmelidir.

Eğitim ve kültürel diplomasi, uzun vadeli entegrasyonun sosyal temelini oluşturur. Bu doğrultuda, ortak üniversitelerin kurulması, Türkoloji burslarının artırılması ve akademik araştırma projelerinin fonlanması öncelikli adımlar olmalıdır. Gençlik kampları, kültürel festivaller ve öğrenci değişim programlarının yaygınlaştırılması, genç kuşaklar arasında kültürel yakınlığı pekiştirecektir. Ortak medya projeleri, belgeseller, dijital içerikler ve televizyon dizileri aracılığıyla halklar arası etkileşim artırılarak, toplumsal düzeyde bir dayanışma iklimi oluşturulabilir.

Yatırım ortamının geliştirilmesi amacıyla, çifte vergilendirme ve yatırım koruma anlaşmaları güncellenmeli ve kapsamı genişletilmelidir. Hukuki güvence sağlayacak mekanizmaların kurulması ve tahkim süreçlerinin sadeleştirilmesi, yatırımcı güvenini artıracaktır. Ayrıca, Türk yatırımcılar için hedef ülke bazlı danışmanlık ve rehberlik sistemlerinin kurulması, yatırımların yönlendirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından kritik önemdedir.

Son olarak, ortak finansal mekanizmaların oluşturulması, ekonomik entegrasyonun finansal altyapısını güçlendirecektir. Yerel para birimleriyle ticareti destekleyecek swap anlaşmalarının genişletilmesi, döviz bağımlılığını azaltarak mali istikrarı teşvik edecektir. Bölgesel sigorta fonları ve kriz destek mekanizmalarının oluşturulması ise, beklenmedik ekonomik dalgalanmalara karşı ortak bir direnç zemini sağlayacaktır. Ayrıca, ortak kredi değerlendirme kuruluşları ve ticari veri bankalarının kurulması; şeffaf, öngörülebilir ve sağlıklı bir yatırım ortamının inşasında önemli rol oynayacaktır.

Bu doğrultuda sunulan politika önerilerinin hayata geçirilmesi, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin yalnızca ekonomik alışverişle sınırlı kalmaksızın; kültürel aidiyet, siyasi dayanışma ve stratejik uyum temelinde çok katmanlı ve kurumsallaşmış bir iş birliği yapısına evrilmesini sağlayacaktır. Nihai amaç, kısa vadeli ticari çıkarların ötesine geçerek; ortak tarih, dil ve kimlik ekseninde şekillenen, bölgesel refahı önceleyen ve uzun vadeli jeoekonomik istikrarı güvence altına alan bütüncül bir entegrasyon modelinin inşasıdır.

KAYNAKLAR

- Akbaşı, A. (2019). Orta Asya ve Anadolu Türklüğü bağlamında son dönem Kazakistan-Türkiye ilişkileri. *Sosyologca*, 9(17).
- Akengin, H. (2017). Türk dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerine jeopolitik bir değerlendirme. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(1).
- Akifoğlu, V. (2017). Azerbaycan'da milli direniş 1917–1930. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(2), 776–795.
- Altımişova, Z. (t.y.). Kırgızistan'da Sovyet repressiya siyaseti (1917–1953).
- Altun, O. C. (2020). *NAFTA ve Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Kanada anlaşmasının Kuzey Amerika'da serbest ticarete etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Altunsoy, S. (2022). *Özbek Türkçesindeki aile kavramı ile ilgili atasözlerinin anlam bilimi ve söz dizimi açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Aras, O. N. (2006). Asrın anlaşması ve Azerbaycan ekonomisine etkisi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 30, 41–59.
- Aslanlı, A. (2018). Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 15–27.
- Atamer, C. Ç. (2020). *Latin Amerika'da entegrasyon çabaları: Avrupa Birliği ile karşılaştırmalı bir analiz* [Yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Avcı, V. (1995). *Özbekistan'da din ve milliyetçilik* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ay, A., Soydal, H. & Ay, M. (2024). Çekim modeli çerçevesinde ticaret tahmininde makine öğrenmesi yöntemlerinin performans karşılaştırması: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31(3), 459–460.
- Aydın, M, E. & Liu, Y. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı: Ortak bir amaç için çeşitli motivasyonlar. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 33(1), 35–54.
- Aydın, N. & Ergün, A. (2021). Türk Cumhuriyetleri arasında kurulacak ekonomik bir iş birliği teşkilatının sağlayacağı faydalar. *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi, İş'te Birlik Özel Sayısı-I*.
- Azgün, S. (2017). Orta Asya Türk ülkeleri ve Türkiye'de zamanlararası dış bütçe kısıtının ekonometrik analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 43–50.
- Azgün, S., Yurttañıkırmaz, Z. Ç., Gerni, M., & Sarı, S. (2016). Türkiye ve Orta Asya Türk ülkeleri arasında endüstri içi ticaretin düzeyi ve sektörel rekabet gücünün belirlenmesi [Konferans bildirisi]. *International Conference on Eurasian Economies*, 323–329.
- Bal, S. G., Yayar, R., & Karkacıer, O. (2009). Türkiye-Türk Cumhuriyetleri dış ticaret ilişkilerine genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1–23.

- Balıkçioğlu, N. (2019). Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasında dış ticaretin gelişimi: 2000–2017 dönemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(1), 225–245.
- Barry, D., & Koç, M. (2023). Afrika'da bölgesel entegrasyona yönelik bir örnek: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu–ECOWAS. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 76–87.
- Başaran, D. (2017). Jeltoksan ayaklanması ve bu ayaklanmanın Kazakistan'ın bağımsızlığındaki rolü. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 57–88.
- Bektaş, H., & Kayacık, N. (2023). Uluslararası örgüt olarak Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR): Ulusüstü yapıya dönüşme düzleminde Avrupa Birliği ile mukayeseli bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 551–594.
- Benli, F. (2013). *Kutuplaşma teorisi kapsamında PIIGS ülkelerinde ortaya çıkan gelir düzensizliklerinin araştırılması* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Berkkan, H. (2006). *Avrupa Birliği ile entegrasyonun Türk ekonomisinin rekabet gücüne etkisi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Budulgan, S. A. (2020). Özbekistan'ın jeopolitik önemi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 167–184.
- Bulak, Ş. (2016). Azerbaycan isminin kökeni ve anlamı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1–10.
- Bünyatov, Z. M. (t.y.). Azerbaycan. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/azerbaycan> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2025).
- Çakmak, Ö. A. (2017). Orta Asya: Bölgesel entegrasyon girişimleri ve öneriler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 116–134.
- Çatalbaş, N. (2014). Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde Orta Asya ülkelerinin yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 143–158.
- Çınar, Y., & Uzun, Y. U. (2023). Köklü geçmişten güçlü geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel ekonomik-siyasal potansiyeli ve teşkilatın geleceğine dair öngörüler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 141–156.
- Çiçek, R., & Bashimov, G. (2016). Orta Asya'nın pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 1–14.
- Denker, M. S., & Atabay, A. (1998). Gümrük birliği ve ekonomik entegrasyon kavramları üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 85–96.
- Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Türk Konseyi. <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2025)

- Dikkaya, M. (1999). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler. *Bilig*, 9, 1–20.
- Dinçer, S., Akın, F., & Kazancı, B. (2024). Seçilmiş Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Ampirik bir analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 371–385.
- Diykanbayeva, M. (2014). 1916 yılındaki Kırgız millî mücadelesi: Ürkün. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(3), 1–15.
- Donduran, C. (2020). Bölgesel bütünleşmeye inşacı bir yaklaşım: MERCOSUR’un ortaya çıkışı ve düşünsel süreçler. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(2), 249–260.
- Doru, Ö., & Aslan, M. B. (2019). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler: Dış ticaret, turizm ve yatırım açısından bir değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 427–442.
- Duman, L. (2019). Kazakistan’da değişim ve dönüşüm: Yeni bir uluslaştırma “başarısı” mı? *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 1993–2026.
- Dursun, A., & Bülbül, Ş. (2024). Enerji ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türk Cumhuriyetleri üzerine panel analiz. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 13(38), 465–481.
- Ece, N. J. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nin Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri açısından önemi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 38–56.
- Ekenci, İ. (2016). *Bağımsızlıktan günümüze Türkiye-Özbekistan ve Türkiye-Tacikistan ilişkileri* [Yüksek lisans tezi]. Galatasaray Üniversitesi.
- Ekodiolog, Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. (t.y.). *Latin Amerika entegrasyon birliği*. https://www.ekodiolog.com/ekonomi_kurumlari/latin_amerika_entegrasyon_birligi.htm 1 (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2025).
- Ekşi, M. (2017). Türkiye’nin Türk dünyasına yönelik kamu diplomasisi: Yeni araç ve mekanizmalar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, 17(1).
- Eleuken, F. (2020). Türkiye-Kazakistan arasındaki ekonomik ve eğitim ilişkileri. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 296–311.
- Elma, F. (2015). Azerbaycan’da Sovyet sonrası bağımsızlık süreci: Demokrasiye geçiş ve devlet inşasının ilk yılları (1988–1993). *Yeni Türkiye*, 75, 190–201.
- Emanet, H. (2017). Bakü-Tiflis-Kars Demiryolunun Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki uluslararası ticarete katkısı. *In International Conference on Eurasian Economies* (141–148).
- Erdoğan, H., & Çolakoğlu, S. (2015). Bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), 701–715.

- Erdoğan, S., & Yıldırım, D. Ç. (2013). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaret-iktisadi büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik bir inceleme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(583), 43–51.
- Erem, N. (2021). Gümrük Birliği Teorisi ve iktisadi bağlamda statik ve dinamik etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 903–920.
- Eren, K. (2012). Bağımsız Devletler Topluluğu içinde Türk Cumhuriyetleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 43–73.
- Ersungur, M., Kızıltan, A., & Karabulut, K. (2007). Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ilişkilerinin analizi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(35), 285–310.
- Faruk, Ö. (2023). Özbekistan'ın yenilikçi yol haritası: Mirziyoyev döneminde dış politika değişimi ve etkileri. *Kocatepe Türklük Bilimi Araştırmaları*, 53, 81–106.
- Ganiev, J., Abdieva, R., & Baigonushova, D. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü yılında Türk Cumhuriyetleriyle arasındaki dış ticaretin değerlendirilmesi. *Avrasya Dosyası*, 14(2), 165–189.
- Gökbel, A., & Turganbayeva, T. (2021). Kazakistan'da petrol, doğalgaz ve dış politika: Rusya, Çin, ABD ve AB dengesi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1–28.
- Gül, E., Kamacı, A., & Konya, S. (2012). Dış borcun büyüme üzerine etkileri: Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 169–174.
- Gümrük Rehberi. (2018). <https://www.gumrukrehberi.gov.tr/sayfa/tercihli-ticaret-anla%C5%9Fmalar%C4%B1> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2025).
- Gündoğdu, A., & Güler, C. (2017). Kazakistan'ın bağımsızlığının tanınma süreci ve Türk kamuoyundaki yankıları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(61), 75–94.
- Güzel, M., & Erol, M. S. (2019). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin bilim diplomasisi boyutu. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 12–49.
- Hepaktan, E., & Çılbant, C. (2016). Geçmişten günümüze Türkiye ile Özbekistan'ın dış ticaret ilişkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 1–20.
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Gümrük birliklerinin ekonomik etkileri ve Türkiye ekonomisi: Gümrük Birliği yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 65–82.
- Hojamuradov, Ö. (2005). *Türkmenistan-Türkiye dış ticareti ve Türkmenistan dış ticaretinin finansman yöntemleri* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Hornbeck, J. F. (2008). *CARICOM: Challenges and opportunities for Caribbean economic integration*. Congressional Research Service.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (t.y.). *Latin Amerika entegrasyon birliği*. <https://www.ikv.org.tr> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2025).

- İnançlı, S., Konak, A., & Ashimova, Z. (2015). Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerinin dış ticaret üzerine yapısal ve sektörel olarak yansımaları. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 111–124.
- Kadioğlu, Ö. (2005). *İktisadi entegrasyonun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına etkileri* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kalyev, M. (2004). *Bağımsızlık sonrası Kırgızistan-Rusya ilişkileri* [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kamalova, Z. H. (2022). Özbekistan'ın gelişim tarihi: Yeni Özbekistan ulus ve devlet milli kimlik. *Yeni Türkiye*, 125. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Kanbolat, H. (2011). Türk dış politikasında Kazakistan'ın yeri ve geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 54–57.
- Kara, A., & Yeşilot, O. (2011). Kazakistan. In *Bağımsızlıklarının 25. yılında Türk Cumhuriyetleri* (73–131).
- Kara, F. (2012). Almatı'da 1986 Aralık olayları: Jeltoksan. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), 1–15.
- Karacagil, Ö. K. (2014). Kazakistan'ın bağımsızlığının ayak sesleri: Almatı olayları (1986). *International Journal of History Studies*, 6(1), 101–114.
- Karaman, C. C. (2012). *Bağımsızlık sonrası Türkiye-Azerbaycan ilişkileri* [Yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Karluk, S. R. (2011). Küresel krizin Kırgızistan ekonomisine etkisi ve Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerindeki gelişmeler. In *International Conference on Eurasian Economies* (47–56).
- Keleş, B. (2016). Türkiye Cumhuriyeti ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler ve 2023 hedefleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 222, 150.
- Kılıçaslan, Y. (2018). *II. Dünya Savaşı'nda Kırgızistan ve Kırgızlar* [Yüksek lisans tezi]. Bozok Üniversitesi.
- Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası. (2019). *Türkmenistan Ülke Raporu*. <https://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/TURKMENISTAN-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2023).
- Kızıltan, A., Ersungur, M., & Polat, Ö. (2008). Gümrük birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ihracat ve ithalatına etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 83–99.
- Kolay İhracat. (t.y.). *Azerbaycan*. <https://www.kolayihracat.gov.tr/ulkeler/azerbaycan> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2025).
- Köylü, M. (2018). Türkiye ile Türkmenistan arasındaki ticari ilişkiler. *Diyalektolog*, 19, 1–15.

- Köylü, M. K. (2019). Türkiye-Kırgızistan ticari ilişkileri ve değerlendirilmesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 174–192.
- Kurmanaliyeva, A., Abzhalov, S., & Saparov, B. (2020). Yesevi topraklarında ateizm ve kültürel sekülerlik politikaları: 1920–1940 yılları arasında Sovyet yönetiminin Kazakistan'daki İslam politikası. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 95, 1–20.
- Madiev, B. (1995). *1991 öncesi ve sonrası Özbekistan ekonomisi ve Türkiye arasındaki ilişkiler* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Madiyoh, A. (2020). *Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği'ne üye ülkelerin (ASEAN) tarım sektörlerinin çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi* [Doktora tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Mecidov, İ., & Altan, M. (2008). *Sovyetler Birliği öncesinde ve sonrasında Azerbaycan'da kapitalist yapının oluşum sürecinin karşılaştırmalı analizi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Mercan, M. (2014). Ekonomik büyümenin belirleyicileri ve 2008 krizi: Orta Asya ülkeleri ve Türkiye ekonomisi için panel veri analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(1), 125–142.
- Mercan, M., & Göçer, İ. (2014). Ticari dışa açıklığın ekonomik etkileri: Orta Asya ülkeleri için ampirik bir analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 27–44.
- Narin, M., & Marşap, A. (2010). Küresel kriz sonrası Türk Cumhuriyetleri ekonomileri ve Türkiye ile ticari ilişkileri. In *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı* (4–5), İstanbul, Türkiye.
- Ouedraogo, T. R. (2013). *Sahra altı Afrika ülkelerinin ekonomik entegrasyon politikaları ve perspektifleri: ECOWAS örneğinde bölgesel entegrasyonların etkileri* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Özbay, E. (2012). Çarlık ve Bolşevik Ruslarına karşı Türkmenistan Türklerinin bağımsızlık mücadelesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 201, 1–20.
- Özçelik, İ. (2006). *Bölgesel entegrasyonlar teorisi, uygulamadaki önemli entegrasyonlar ve Türkiye'nin entegrasyon hareketindeki yeri* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Özgişi, T. (2012). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'ın parlamento yapılarının karşılaştırmalı analizi*. *Türkiyat Mecmuası*, 22(2), 83-102.
- Özkoç, O. (2019). *Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkileri* [Yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Özpençe, Ö. (2009). Avrupa Parasal Birliği'nde maliye politikası ve koordinasyonu ve Türkiye analizi (Yayın No: 391). T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Öztay, O. H. (2022). Sovyetler Birliği'nde uygulanan kolektivizasyon politikaları ve repressiya döneminde Azerbaycan basını (1930-1939). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 159-171.

- Pehlivan, G. G. (2013). *Avrupa Birliği'nde ekonomik entegrasyonun büyüme etkisi: Türkiye eksenli bir analiz* [Doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Saatçioğlu, C. (1997). *Teoride ve uygulamada ekonomik entegrasyon* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sallah, E. (2017). *ECOWAS bölgesinde ticari açıklık ve ekonomik büyüme* [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Sancak, İ. (2018). Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Turizmin Rolü. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 333-347.
- Sancak, K. (2019). Azerbaycan ekonomisinde istikrar faktörü ve Aliyevler dönemi. *The Journal of International Scientific Researches*, 4(1), 51-57.
- Saray, M. (2012). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. *Türkmenistan*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkmenistan&lang=en#2-tarih> (Erişim tarihi: 29 Mart 2025)
- Sarı, E. S. (2015). *Faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ve faaliyet tabanlı sapma analizlerinin bir üretim işletmesi üzerinde uygulanması* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sarıçoban, K. (2022). R 1CEP ülkelerine dış ticaret ve standart ürün grupları bazında ihracatta karşılaştırmalı üstünlükler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84), 1-15.
- Seyidoğlu, H. (2020). *Uluslararası iktisat politikası*. Gizem Can Yayınları.
- Solak, F. (2003). Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri dış ticaret ilişkilerinin gelişimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 69-96.
- Soytürk, M. (2019). Avrupa Birliği ve geleceği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 311-330.
- Sümer, S. I., & Üner, M. M. (2014). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki psikolojik mesafe. *Bilig*, (69), 239-262.
- Şadihanov, E. (2006). Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde etkili olan bölge sorunları ve milliyetçilik hareketleri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 33, 1-22.
- Şahin, A. (1998). Dünya ekonomisinde küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1-4).
- Şahin, A., & Özçalık, M. (2015). Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri imalat sanayi ticaretinin analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (601), 11-24.
- Şahin, C. (2007). *İslam Ansiklopedisi. Özbekistan*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekistan> (Erişim Tarihi: 10 Ocak, 2025).
- Şahin, H. (2020). *Azerbaycan'da toplumsal/siyasal değişim ve dönüşüm*. İksad Yayınevi.
- Şanlı, F. B. (2004). Küreselleşme ve ekonomik entegrasyonlar. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 160-166.

- Şevik, H. (2023). *Avrupa Birliği mali yardımlarının Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde kamu diplomasisi aracı olarak etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105> (Erişim tarihi: 26 Nisan 2025).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2022). *Türkiye ile Kazakistan köklü ilişkilere sahip iki kardeş ülkedir.* <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136832/-turkiye-ile-kazakistan-koklu-iliskilere-sahip-iki-kardes-ulkedir-> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2025).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). <https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 26 Nisan 2025).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). *Özbekistan dış ticaret raporu.* https://ticaret.gov.tr/data/5c2d32b613b876192c45b9b7/O%CC%88zbekistan%20D%C4%B1s%CC%A7%20Ticaret%20Raporu_Eylu%CC%88l%202020.pdf
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Azerbaycan Ülke Profili.* extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ticaret.gov.tr/data/5eb6749913b8767e5c4b1fcd/Azerbaycan_2025 (Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2025).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (t.y.). *ECOWAS.* <https://www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2025).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (t.y.). *Orta Asya.* <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya> (Erişim tarihi: 26 Nisan 2025).
- Tahsin, E. (2007). *Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde AB ve Latin Amerika entegrasyonlarının karşılaştırılması* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Tekin, A. (2010). *Sovyetler Birliği döneminde Kırgızistan* [Yüksek lisans tezi,]. Fırat Üniversitesi.
- Tekin, Ü. E. (2017). Ekonomik entegrasyonların uluslararası ticarete etkileri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 4(12), 1172–1185.
- Temiz, D. (2009). Gümrük Birliği ile Türkiye'nin dış ticaretinde yapısal değişimler oldu mu? *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 115–138.
- Temiz, S., & Aydoğdu, E. T. (2019). ASEAN ve Türkiye ilişkilerine bir bakış: Güneydoğu Asya'nın yükselen birliği olarak ASEAN. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 563–586.
- Tidore, M. D. (2021). *Endonezya'nın 2014-2018 yılları arasında ASEAN Ekonomik Topluluğu'ndaki konumu ve karşılaştığı sorunlar* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Timor, A. N., Bayramlı, G., & Kapan, K. (2018). Geçmişten günümüze Kazakistan'da tarım faaliyetleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 233–255.
- Trademap. Türk Cumhuriyetlerinin Verileri. (t.y.). https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c860%7c

[%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1](#)
(Erişim Tarihi: 16 Nisan 2025).

Türk Devletler Parlamenter Asamblesi (TURKPA). (t.y.). <https://turkpa.org/about> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

TÜİK. (2025). *Ülke gruplarına göre ithalat, ihracat 2013–2025 (genel ticaret sistemi) raporu*. <https://data.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2025).

Türk Devletleri Teşkilatı. (2024). *Ekonomik iş birliği*. [https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-
alanlari-detay/2-ekonomik-isbirligi](https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/2-ekonomik-isbirligi) (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2025).

Türk, F. (2010). Türkiye–Türkmenistan ilişkileri 1990–2010. *Sosyal ve Beğeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 57–64.

Türkoğlu, K. U. (2025). *Avrupa Birliği hakkında her şey*. [https://kamilugras.com/avrupa-
birligi-hakkinda-her-sey/](https://kamilugras.com/avrupa-birligi-hakkinda-her-sey/) (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2025).

Uliwiki: Uluslararası Türk Kültürü Kaynağı. (2018). *Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)*. [https://uliwiki.org/index.php?title=Uluslararası%C4%B1_T%C3%BCrk_K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC_Te%C5%9Fkilat%C4%B1_\(T%C3%9CRKSOY\)](https://uliwiki.org/index.php?title=Uluslararası%C4%B1_T%C3%BCrk_K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC_Te%C5%9Fkilat%C4%B1_(T%C3%9CRKSOY)) (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2025).

Uspanova, B. (2017). *Kazakistan'ın turizm potansiyeli ve geliştirilebilir turizm çeşidi olarak kültür turizminin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi,]. Akdeniz Üniversitesi.

Ünver, D. (2022). *Bölgesel kapsamlı ekonomik ortaklık (RCEP)*. [https://avim.org.tr/Blog/BOLGESEL-KAPSAMLI-EKONOMIK-ORTAKLIK-RCEP-
ILAVE-BIR-ACIKLAMA-21-03-2022](https://avim.org.tr/Blog/BOLGESEL-KAPSAMLI-EKONOMIK-ORTAKLIK-RCEP-ILAVE-BIR-ACIKLAMA-21-03-2022)

Üzümcü, A., & Dikkaya, E. (2007). Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA): Yeni bölgeselleşme için yeni bir umut. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 1–20.

Yavuz, H. (2015). Türkiye ile Türkî Cumhuriyetler arasındaki çiftte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının muhtemel katkıları. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 47–66.

Yıldırım, E., & Dura, C. (2007). Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri konusundaki literatüre bir bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 1–20.

Yılmaz, R. (2010). Türkiye–Azerbaycan ilişkilerinde son dönem. *Bilge Strateji*, 2(2), 23–41.

Yılmaz, S., & Reçber, K. (2023). Karayipler Topluluğu: Hükümetler arası iş birliği yoluyla bölgesel bütünleşme arayışı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 61–85.

Yiğit, A. (2001). Kazakistan'ın değişen etnik yapısı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 1–15.

Yusupova, N. (2021). *İslam Kerimov dönemi Özbekistan Cumhuriyeti dış politikasının gelişim ve Türkiye-Özbekistan ilişkilerine genel bakış: 1991–2016* [Yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Yücememiş, B. T., Arıcan, E., & Alkan, U. (2017). Türkiye-Özbekistan-Kazakistan ekonomik ilişkileri ve bankacılık sistemi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(17), 161–203.

ÖZGEÇMİŞ

2010 yılında Kırgızistan’da lise öğrenimini tamamladı. Aynı yıl Kazakistan’da Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde bir yıl hazırlık eğitimi alarak lisans öğrenimine başladı. 2015 yılında mezun oldu. Mezuniyetinin ardından 2015–2017 yılları arasında turizm sektöründe çalıştı. 2022 yılında Yalova Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümünde yükseköğrenimine başladı ve halen öğrenimine devam etmektedir.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Uzun Ogly, N. (2023). Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin arasındaki ekonomik ilişkiler: Literatür incelemesi. 17. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi’nde sunulan bildiri, Ankara, Türkiye.

DİĞER YAYIN VE ESERLER

Kuru, B. N., Uzun Ogly, N., & Zeren, F. (2023). Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Fourier kantil nedensellik testinden kanıtlar. 1. Uluslararası Antalya Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Kongresi’nde sunulan bildiri, Antalya, Türkiye.